

Z badań nad transformacją państw Azji Centralnej, Kaukazu i Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

**Redakcja naukowa
Joanna Marszałek-Kawa
Tadeusz Bodio**

Seria
Biblioteka Azji i Pacyfiku

Redaktor Serii
Joanna Marszałek-Kawa

Sekretarz Serii
Bartosz Płotka

Rada Serii
*Kamal M. Abdulla (Azerbejdżan), Daulet L. Baideldinov (Kazachstan),
Marceli Burdelski (Gdańsk), He Yaomin (Chiny),
Hassan A. Jamsheer (Łódź), Vasyl Marchuk (Ukraina),
Joanna Marszałek-Kawa (Toruń), Miao Huashou (Chiny),
Vladimir I. Nifadiev (Kirgistan), Ewa Oziewicz (Gdańsk),
Zdzisław Puślecki (Poznań), Akmal Saidov (Uzbekistan),
Grażyna Strnad (Kraków), Peter Vorel (Czechy)*

Recenzenci tomu
*prof. dr hab. Vladimir I. Nifadiev
prof. dr hab. Peter Vorel*

Redaktor prowadzący: *Daniel Kawa*
Redakcja techniczna: *Ryszard Kurasz*
Korekta: *Zespół*
Projekt okładki: *Krzysztof Galus*

Grafika na okładce: *macrovector / Freepik*

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło

Toruń 2020

ISBN 978-83-8180-411-0

VII Międzynarodowy Kongres Azjatycki „Budowanie przyszłości państw: Tradycja, Teraźniejszość, Przyszłość” – zadanie dofinansowane w ramach umowy nr DNK/SP/4662466/2020 ze środków Ministra Edukacji i Nauki przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel./fax 56 644 22 35, marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87–100 Toruń
tel. 56 664 22 35, e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl

Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87–148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

Spis treści

Wstęp	5
--------------------	---

I. AZJA CENTRALNA

Akmal Saidow

Doskonalenie struktury państwowej i społecznej	17
--	----

Bakhrom Babaev

Strategia działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju państwa na lata 2017–2021	45
---	----

Jerzy Szukalski

Wolność zrzeszania się w partie polityczne w Uzbekistanie	63
--	----

Krystyna Gomółka

Stosunki gospodarcze Polski z Uzbekistanem	90
--	----

Kamil Gofron

Niezależne media w Kazachstanie	115
---------------------------------------	-----

Kazimierz Pierzchała

Elementy współczesnego systemu penitencjarnego Kirgistanu	125
--	-----

II. KAUKAZ

Marcin Olejnik

Gruzja na Nowym Jedwabnym Szlaku? 147

Rafał Zamrzycki

Działania Policji na rzecz pokoju – udział w Misji
Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji 164

III. EUROAZJATYCKA UNIA GOSPODARCZA

Jacek Sobczak

Ochrona własności intelektualnej w państwach
Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej 187

Maria Gołda-Sobczak, Ksenia Kakareko

Kulturowe aspekty własności intelektualnej
w prawie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej 212

Wstęp

Prezentowany tom przybliży skalę wyzwań i problemów związanych z transformacją państw Azji Centralnej, Kaukazu i Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej.

Część pierwszą tomu, poświęconą Azji Centralnej otwierają rozdziały opisujące i wyjaśniające reformy realizowane w Uzbekistanie. Akmal Saidov – akademik, w przeszłości kandydujący na urząd prezydenta charakteryzuje główne założenia reform realizowanych w ramach przyjętej w 2017 r. strategii rozwoju tego państwa. Główną uwagę koncentruje na reformach struktur państwowych i sfery publicznej w ostatnich dwóch latach, tworzeniu warunków dla dalszej budowy nowoczesnego i demokratycznego państwa. Wyjaśnia zmiany w trójpodziale władzy umacniające pozycję parlamentu i jego funkcje kontrolne wobec władzy wykonawczej, reformy ukierunkowane na doskonalenie struktur administracji publicznej, wzmocnienie władzy lokalnej i samorządów, dalszą liberalizację prawa wyborczego, także w zakresie ochrony zdrowia, edukacji i polityki socjalnej. Zakres tych reform jest znacznie bogatszy. Wiążą się one m.in. z nowelizacją konstytucji i ustawodawstwa, ale także konkretnymi decyzjami i działaniami na rzecz przebudowy państwa, jego struktur politycznych, gospodarczych i społecznych w oparciu o lokalne potrzeby i oczekiwania społeczne oraz standardy międzynarodowe.

W kolejnym rozdziale Bakhrom Babaev – Ambasador Uzbekistanu w Polsce nawiązuje do rozważań prof. A. Saidova, wskazując ogólne założenia strategii działań w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Uzbekistanu na lata 2017–2021 i koncentrując uwagę na charakterystyce ostatniego etapu tych reform realizowanych w 2021 r. Obejmują one edukację, ochronę zdrowia i środowiska naturalnego, systemu emerytalnego oraz socjalnego, system zarządzania i umacnianie mechanizmów rynkowych w gospodarce, zwłaszcza likwidację monopolu w sektorze energetycznym. Odnotujemy w tym miejscu, że realizowana od kilku lat Strategia działań w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Uzbekistanu na lata 2017–2021 zakładała umocnienie nadrzędnej roli prawa i reformę systemu sądowego; liberalizację gospodarki; rozwój sfery socjalnej i umocnienie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zewnętrznego. Efekty pierwszych lat jej realizacji znalazły uznanie zarówno w społeczeństwie Uzbekistanu, jak i otoczeniu międzynarodowym. W 2019 r. została przyjęta w Uzbekistanie kolejna strategia działań ukierunkowana na rozwój gospodarczy tego państwa do 2035 r. Wyraża ona wolę kontynuacji rozpoczętych w 2017 r. reform, tym razem z koncentracją na siedmiu priorytetach: zmianach instytucjonalnych i utrzymaniu stabilności makroekonomicznej, doskonaleniem mechanizmów gospodarki z naciskiem na jej innowacyjność inwestycyjną, rozbudowę infrastruktury przemysłowej i komunikacyjnej oraz efektywne zarządzanie kapitałem ludzkim. Ambicją reformatorów jest wejście Uzbekistanu do grupy wysoko rozwiniętych gospodarczo państw świata.

W trzecim rozdziale Jerzy Szukalski podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie czy i w jakim zakresie są wdrożone w system prawa Uzbekistanu gwarancje wolności zrzeszania

się w partie polityczne. W swojej analizie wskazuje na konteksty historyczne i uwarunkowania formowania się ustroju prawno-politycznego tego państwa. Również konfrontuje aktualnie obowiązujące normy, na bazie których działają partie polityczne w tym państwie ze standardami międzynarodowymi. Z badań Autora wynika, że w większości przyjęte w Uzbekistanie regulacje dotyczące wolności zrzeszania się w partie polityczne są zgodne z standardami demokratycznymi oraz zobowiązaniami międzynarodowymi. Dotyczy to m.in. gwarancji do organizacji mitingów, demonstracji, dostępu do środków masowego przekazu czy działalności wydawniczej. Zarazem dowodzi, że istnieje potrzeba dalszego doskonalenia tego prawa, m.in. zniesienia zakazu tworzenia partii politycznych o charakterze religijnym, narodowym i etnicznym, wprowadzenia transparentnych regulacji finansowania partii czy liberalizacji procedury rejestracji partii wymagającej zebranie nie mniej niż 20 tys. podpisów w ośmiu jednostkach terytorialno-administracyjnych. Warto odnotować, że w 2020 r. w Uzbekistanie został opracowany i jest przedmiotem debaty projekt ustawy mający na celu doskonalenie prawa wyborczego. Również trwają prace nad ustawą o finansowaniu partii politycznych, w której znajdzie się m.in. przepis o publikowaniu finansowych sprawozdań przez partie po wyborach. Wyraźnie wzmocniono pozycję partii w parlamencie, tworzy się warunki dla konkurencji partyjnej, zaczyna dyskutować o opozycji politycznej. Ambicją władz uzbeckich jest w 2022 r. znaczący awans w indeksie demokracji państwach świata (standard: „proces demokratyczny i pluralizm).

W czwartym rozdziale Krystyna Gomółka analizuje polsko-uzbeckie stosunki gospodarcze. Wiele uwagi poświęca charakterystyce gospodarczej Uzbekistanu. Wynika z niej,

że państwo to ma wiele atutów czyniących go atrakcyjnym partnerem gospodarczym i handlowym Polski w regionie Azji Centralnej. Autorka opisuje genezę i regulacje prawnotraktatowe współpracy gospodarczej, przytacza dane dotyczące wymiany handlowej i jej struktury. Z badań wynika, że mimo podejmowanych działań potencjał tkwiący we współpracy gospodarczej, w tym handlowej i inwestycyjnej nie został w należyтым stopniu wykorzystany. Dodajmy, że wiele przyczyn tego stanu rzeczy wiązało się z systemem gospodarki nakazowo-rozdzielczej i związanymi z nim licznymi barierami w handlu i inwestycjach, trudnościami w konwertacji waluty, znacznym poziomem ryzyka biznesowego przy braku właściwej ochrony prawnej i możliwości ubezpieczenia kontraktów do czasu utworzenia KUKE, sankcji unijnych itp. Z licznych materiałów i dokumentów zarazem wynika, że strona polska wykazywała znaczącą aktywność na rzecz rozwoju współpracy z Uzbekistanem, zarówno instytucjonalno-biznesowej, jak i marketingowej (organizując m.in. liczne fora i misje biznesowe z udziałem najwyższych władz państwowych, uczestnicząc w wystawach gospodarczych itp. Uzbekistan w 2002 r. był honorowym gościem Targów Poznańskich, uczestniczył w Forum Gospodarczym w Krynicy Górskiej itp. Sytuacja w dwustronnych relacjach zaczęła się korzystnie zmieniać wraz z podjęciem w 2017 r. radykalnych reform związanych z przebudową państwa oraz gospodarki, tworzeniem przyjaznego klimatu dla inwestycji i handlu. Uwidacznia się to w wyraźnym ożywieniu polsko-uzbeckiej współpracy gospodarczej.

W kolejnym rozdziale Kamil Gofron charakteryzuje niezależne media w Kazachstanie. Prezentuje pogląd, że w ostatnich latach w republice obserwuje się wzrostową tendencję do utrudniania swobodnej działalności dzien-

nikarskiej. Potwierdza to przeprowadzona przez Autora analiza raportów organizacji pozarządowych („Reporterzy bez granic” i in.) oraz trzech konkretnych przypadków chronicznego ograniczania niezależności mediów. Z sygnalizowanych raportów wynika, że ograniczanie wolności bardzo mocno odczuwają zwłaszcza media opozycyjne. Danej sytuacji – jak wynika z badań Autora – próbują zaradzić organizacje pozarządowe z różnym skutkiem. Wydaje się jednak, że te działania choć ważne, to nie wpłyną w najbliższej perspektywie na zmianę sytuacji niezależnych mediów. Tym bardziej, że w 2020 r. władze państwowe podjęły działania związane z wdrożeniem nowego prawa o organizacji i przeprowadzeniu pokojowych zgromadzeń. Zwraca uwagę to, iż w 2020 r. Kazachstan spośród 180 państw plasował się na dalekim 157 miejscu.

Kazimierz Pierzchała przedstawia ważniejsze mechanizmy funkcjonowania systemu penitencjarnego w Kirgistanie. Jest to opracowanie w znacznym stopniu kompensujące deficyt badań na ten temat w Polsce i nie tylko. Sama zaś jego tematyka jest aktualna i ważna, jeśli się zważy na charakter i skalę przestępczości, jakość funkcjonowania sił porządkowych i wymiaru sprawiedliwości oraz skuteczność systemu penitencjarnego. Autor m.in. analizuje podstawy normatywno-instytucjonalne systemu penitencjarnego, wskazuje na etapy jego transformacji po proklamowaniu niepodległości przez republikę. Z analizy tej wynika, że system penitencjarny Kirgistanu jest hybrydowy. Z jednej strony ewoluuje od systemu represyjnego do humanitarnego, z drugiej – jeszcze łączy w sobie pozostałości systemu radzieckiego ze standardami międzynarodowymi. Prof. K. Pierzchała wiele uwagi poświęca organizacji państwowej służby więziennej Kirgistanu, jej skuteczności, słabej infrastrukturze, która w przeszło-

ści była m.in. powodem grupowych akcji nieposłuszeństwa i licznych tragedii w zakładach penitencjarnych. Ujawnia także wiele problemów związanych funkcjonowaniem tych służb, warunkami odbywania kar, deficytem kadr, subkulturą więzienną, jakością służb resocjalizacyjnych, czy profilaktyką. Z przeprowadzonych badań wynika, że Kirgistan jest w początkowym stadium wdrażania humanitarnej i progresywnej polityki penitencjarnej. Jest to konstatacja wskazująca na istniejące wielorakie problemy związane z wdrażaniem standardów demokratycznych w tym państwie, jeszcze nie tak dawno postrzeganym przez wielu badaczy jako „oaza demokracji”.

Część druga tomu przybliży Gruzję w jej dwóch odsłonach – modernizacji gospodarczej, na którą znaczący wpływ ma współpraca tego państwa z Chinami i bezpieczeństwa, z którym wiąże się m.in. udział polskiej Policji w misji obserwacyjnej UE w tym kraju. Marcin Olejniczak analizuje relacje polityczno-gospodarcze Gruzji z Chinami. Podkreśla, że kluczowym elementem tych relacji jest strategiczne położenie Gruzji na Jedwabnym Szlaku. Jest to kluczowy atut zaangażowania władz w Tbilisi w Inicjatywę Pasa i Drogi. Owe zaangażowanie – co wynika z przeprowadzonych przez Autora badań – skutkuje wymiernymi korzyściami, przejawiającymi się w zaangażowaniu inwestycyjnym Chin w modernizację państwa, zwłaszcza jego infrastruktury drogowej, kolejowej i morskiej. Z przytoczonych w tekście danych wynika, że bezpośrednie inwestycje chińskie wzrosły z 7,4 mln USD w 2004 r. do 217,9 mln USD w 2014 r. Nastąpił również wręcz skokowy wzrost wymiany handlowej. Eksport Gruzji do Chin z 3,3 mln USD w 2004 r. wzrósł do 169 mln USD w 2016 r., a import z 28,9 mln USD do 547,8 mln USD w 2016 r. Warto zważyć, że podpisanie

przez Gruzję w 2017 r. zasadniczej umowy o wolnym handlu wiązało się z zniesieniem w kolejnym roku taryf celnych na ponad 96% chińskich towarów oraz ceł importowych na 93,9% towarów gruzińskich. W ocenie Autora istnieje wiele przesłanek wskazujących na dalszy dynamiczny rozwój współpracy gruzińsko-chińskiej.

Rafał Zamrzycki przedstawia działania Policji w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji. Analizę tę poprzedza obszernym wprowadzeniem przybliżającym mało znane zasady organizacji kontyngentów policyjnych i historię misji obserwacyjnych w Gruzji. Rozważania te tworzą dobre tło dla zasadniczego wątku rozważań. Pozwalają lepiej zrozumieć uwarunkowania normatywno-instytucjonalne udziału Policji w misji UE w Gruzji, także jej konteksty geopolityczne. Warto w tym miejscu odnotować, że historia zaangażowania Policji w Gruzji sięga 2003 r. Polski kontyngent Policji po raz pierwszy pojawił się w Gruzji we wrześniu 2008 r. – w ramach mechanizmu Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Autor szczegółowo opisuje cele i zadania realizowane przez polski kontyngent policji. Do tych zadań należał monitoring sytuacji, patrolowanie podległych rejonów, współpraca z ludnością i organizacjami pozarządowymi i in. Podkreśla, że działalność polskiego kontyngentu Policji w Gruzji jest wysoko oceniana, czego wyrazem jest dwukrotne zajmowanie stanowiska szefa misji przez polskich dyplomatów.

Część trzecia tomu poświęcona jest ochronie własności intelektualnej w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Jacek Sobczak analizuje kwestie dotyczące ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich tej organizacji. Swoje rozważania osadza na szerszym tle ukazującym inicjatywy integracyjne na obszarze poradzieckim, po-

zwalające lepiej zrozumieć problemy na jakie napotyka EaUG w ochronie własności intelektualnej. Uwagę skupia na wyjaśnieniu stanu prawnego w danym zakresie. Bada postanowienia Traktatu EaUG nakładającego na państwa członkowskie obowiązek ochrony własności intelektualnej zgodnie z normami prawa międzynarodowego. Wiele uwagi poświęca załącznikowi 26 do Traktatu, dokumentowi zawierającemu szczegółowe unormowania dotyczące ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej, umowie o koordynacji działań na rzecz ochrony praw własności intelektualnej i Kodeksu celnego, dokumentów traktujących o harmonizacji, monitoringu, egzekwowaniu praw ochrony własności intelektualnej i współdziałaniu organów w tym zakresie. Z przeprowadzonej analizy wynika wniosek, że organy EAUG koncentrują się w swojej działalności nie tyle na ochronie i egzekwowaniu praw autorskich, ile na znakach towarowych, usługowych czy prawie patentowym i wynalazczym.

Maria Golda-Sobczak i Ksenia Kakareko badają kulturowe aspekty własności intelektualnej w prawie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Swój wywód budują wychodząc od bardzo cennych poznawczo rozważań konceptualnych nad własnością intelektualną i prawem autorskim. Wyjaśniają proces formowania się prawa własności intelektualnej i prawa autorskiego, poczynając od tworzenia standardów poprzez konwencje do Traktatu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej o prawie autorskim. Słusznie zwracają uwagę, że Unia Europejska choć nie ma wspólnego prawa autorskiego, to jednak stworzyła system standardów funkcjonujący w ramach międzynarodowego prawa publicznego. System ten konfrontują z tym, który budowany jest w Euroazjatyckiej Unii Europejskiej. Z komparatystyki wynika,

że choć EaUG stara się naśladować Unię Europejską w zakresie własności intelektualnej, to jednak istotną barierą w tym procesie są głębokie różnice kulturowe rzutujące na rozumienie prawa autorskiego nie tylko między państwami członkowskimi tych organizacji, ale także wśród samych państw przynależnych do EAUG.

Joanna Marszałek-Kawa
Tadeusz Bodio

I

AZJA CENTRALNA

Akmal Saidow

Pierwszy zastępca spikera Izby Ustawodawczej Oliy Majlis

Doskonalenie struktury państwowej i społecznej

1. Polityka i ustrój administracyjny Uzbekistanu

Uzbekistan uważa się za demokratyczną Republikę nowoczesnego typu, której działalność oparta jest na zasadach Konstytucji. Państwo, jak również jego aparat kierowniczy, jest ucieleśnieniem woli narodu.

Te zasady mają niewzruszony charakter, ponieważ są fundamentalnymi w kształtowaniu demokratycznego i wolnego społeczeństwa. Urzędnicy nie mogą działać na podstawie swych własnych przekonań politycznych. Jedynie pragnienia i interesy narodu są uwzględniane przy tworzeniu projektów ustaw.

W Uzbekistanie głową państwa jest prezydent, on również jest szefem władzy wykonawczej. Na stanowisko prezydenta może kandydować każdy obywatel Republiki, który ukończył 35 lat, swobodnie wypowiada się w języku państwowym i w ciągu dziesięciu lat stale zamieszkiwał na terenie Uzbekistanu. Jeden kandydat nie może zostać prezydentem więcej niż dwa razy z rzędu.

W centrum władzy wykonawczej stoi Gabinet Ministrów, którym kieruje premier oraz jego zastępcy i ministrowie reprezentujący różne komitety państwowe. Do bezpośrednich obowiązków premiera należy stała kontrola jakości pracy jego ministrów i całych ministerstw, a także podpisywanie decyzji

powierzonych osobiście przez prezydenta Uzbekistanu. Pełny wykaz funkcji premiera jest opisany w Konstytucji państwa. Na czele władzy ustawodawczej stoi parlament, który w Uzbekistanie nosi nazwę *Oliy Majlis*. Posiada on strukturę dwuizbową. Izba niższa jest ustawodawcza, wyższa – to Senat. Członkowie izby niższej wybierani są na okres pięciu lat.

Podział administracyjny kraju obejmuje dwanaście obwodów oraz Republikę Karakałpakstan. Republika ta w ostatnim czasie funkcjonuje wyłącznie w oparciu o własną Konstytucję i posiada odrębne prawa w ramach wspólnej Republiki Uzbekistanu. Jeśli ludność lokalna Karakałpakstanu przeprowadzi referendum i większość zechce wyjść ze składu Uzbekistanu, to władze centralne będą zmuszone uznać wolę narodu. Stolicą Uzbekistanu jest Taszkent, będący zarazem – z punktu widzenia prawa – odrębną jednostką terytorialną.

Obecnie w kraju funkcjonuje wielopartyjny system zarządzania, jednak zarejestrowało się zaledwie pięć partii politycznych. Rolę wiodącą w tworzeniu rządu i aparatu państwowego odgrywają socjaldemokraci ze swoją partią Adolat. Na drugim miejscu plasuje się partia demokratyczna, na trzecim partia ludzi biznesu i przedsiębiorców. Nieco ustępują im miejsca nacjonal-demokraci z Partii Fidokorlar oraz ludowi demokraci. Warto podkreślić, że przed dwudziestu laty została przyjęta ustawa, która zakazuje rejestrowania i propagowania działalności wszelkim partiom, które są ukierunkowane nie tylko politycznie, ale i religijnie. W kraju obowiązuje prawo wolności sumienia i wyznania, dlatego niezależnie od osobistych poglądów politycznych każdy obywatel Uzbekistanu ma prawo uważać się za członka dowolnej wspólnoty wyznaniowej bądź być ateistą.

Na czele władzy sądowniczej stoi Trybunał Konstytucyjny Republiki, który kontroluje działalność wszystkich

organów ustawodawczych i wykonawczych w ramach obowiązującej Konstytucji państwa. W Republice działają: Sąd Najwyższy i Gospodarczy, sądy karne i cywilne, jak również Sąd Najwyższy autonomicznej Republiki Karakałpakstanu. Wszelkie debaty między przedstawicielami władz gospodarczych a przedsiębiorcami na tle ekonomicznym rozwiązuje Wyższy Sąd Gospodarczy. Polityka wewnętrzna państwa ma zapewnić spokój wewnątrz kraju, obronę jego granic terytorialnych, a także ochronę praw i wolności ludności lokalnej. Z racji tego, że aparat państwowy dąży do stopniowego przekazywania władzy organizacjom pozarządowym lub organom samorządu lokalnego można powiedzieć, że w Uzbekistanie następuje liberalizacja ludności lokalnej.

Siły zbrojne Republiki tworzą wojska lądowe, siły powietrzne, obrona powietrzna, żołnierze Gwardii Narodowej oraz straż graniczna. Pobór do wojska zaczyna się od wieku 18 lat. Każdy poborowy ma obowiązek odsłużenia jednego roku w szeregach sił zbrojnych Uzbekistanu. Jeśli młody człowiek jest studentem wyższej uczelni, okres jego służby w wojsku zostaje skrócony do dziewięciu miesięcy. W Uzbekistanie każdy może odbywać służbę w zgodzie ze swoimi przekonaniami religijnymi, w takim przypadku okres szkolenia wojskowego trwa dwa lata. Centralnym organem dowodzenia siłami zbrojnymi jest Ministerstwo Obrony, zaś naczelnym dowódcą – Prezydent. Na utrzymanie i rozwój sił zbrojnych Uzbekistanu przeznacza około 3% PKB.

2. Kontrola parlamentarna – ważny czynnik rozwoju

Reformy w sferze zarządzania w Republice Uzbekistanu rozpoczęto od reform parlamentu – najwyższego organu przedstawicielskiego państwa.

Przede wszystkim jeszcze bardziej wzmocniła się rola parlamentu i partii politycznych.

W ciągu okresu ubiegłego od początku 2017 r. najważniejszą zmianą w działalności izb *Oliy Majlisi* było to, że parlament, a także senatorowie i deputowani nie ograniczali się do rozpatrywania przedłożonych projektów ustaw, a zaczęli odwiedzać regiony, badać poziom życia społeczeństwa, brać udział w analizie systemowej i rozwiązywaniu problemów nurtujących naród.

Celem podniesienia efektywności wprowadzanych fundamentalnych reform konieczna jest realizacja następujących zadań:

- po pierwsze, parlamentarne zapytania izb *Oliy Majlisi* i wysłuchania parlamentarne powinny stać się potężnym środkiem, zapewniającym wdrażanie ustaw i uchwał oraz efektywność reform;
- po drugie, deputowani i senatorowie na wyjazdach terenowych powinni systematycznie i głęboko badać problemy absorbujące ludność i stawiać stosowne zadania wobec rządu i hokimiatów (organy władzy lokalnej), domagać się ich realizacji, jak również podejmować konkretne działania w zakresie doskonalenia ustawodawstwa;
- po trzecie, niezbędna jest rezygnacja z praktyki przyjmowania aktów normatywnych, podporządkowanych ustawie, na rzecz ustaw bezpośredniego działania. Na podstawie głębokiej analizy problemów i biorąc pod uwagę światowe doświadczenia, ważne jest niezwłoczne stworzenie wykazu ustaw, które straciły swoje znaczenie.

W 2019 r. po raz pierwszy podjęto decyzję o tym, że kandydatów na stanowiska ministrów, wicepremierów i prze-

wodniczących komitetów państwowych Prezydent Uzbekistanu będzie mianował tylko po uprzednim zatwierdzeniu przez deputowanych Izby Ustawodawczej *Oliy Majlisu* kraju. Stosowną poprawkę do Konstytucji prezydent Szakwat Mirzijojew podpisał 5 marca 2019 r. Norma ta weszła w życie 1 kwietnia 2019 r.

Do ustawy „O gabinecie ministrów Republiki Uzbekistanu” wniesiono poprawki i uzupełnienia, zgodnie z którymi kandydat na stanowisko rządowe musi przedstawić deputowanym swój plan działań dla osiągnięcia wskaźników celowych i zadań, wymienionych w programie, zatwierdzonym przez Gabinet Ministrów. Jeśli Izba Ustawodawcza odrzuci proponowaną kandydaturę, premier przedstawi do rozpatrzenia przez deputowanych nowego pretendenta.

Poza tym został ustawowo zapewniony obowiązek premiera i członków rządu przedstawiania w każdym kwartale w izbie wyższej i niższej parlamentu sprawozdania z wykonanej pracy w zakresie realizacji punktów programu państwowego na odpowiedni rok.

O konieczności zmian procedury mianowania do Gabinetu Ministrów, Szakwat Mirzijojew oświadczył w tradycyjnym orędziu skierowanym do parlamentarzystów pod koniec 2019 r. Zdaniem prezydenta, nieuczestniczenie deputowanych w nominacjach ministrów prowadzi do tego, że członkowie rządu nie czują odpowiedzialności wobec parlamentu w należytej mierze.

3. Nowy Uzbekistan i ustawodawstwo wyborcze

W ramach zakrojonych na szeroką skalę konsekwentnych reform, ukierunkowanych na stworzenie nowego demokra-

tycznego i wolnego Uzbekistanu, szczególną wagę przywiązuje się do wdrażania konstytucyjnej zasady ludowładztwa, zapewnieniu obywatelom udziału w zarządzaniu państwem, a także doskonaleniu ustawodawstwa wyborczego.

Świadczą o tym również wybory z 2019 r., które, jak powiedział prezydent, odbyły się zgodnie z ideą „Nowy Uzbekistan – nowe wybory – nowy parlament”. Udowodniły one, że w kraju ukształtowała się nowa sytuacja polityczna, umożliwiając podniesienie reform demokratycznych na nowy poziom. Wybory, które po raz pierwszy odbyły się w oparciu o Kodeks wyborczy Uzbekistanu, wniosły korzystne doświadczenia, a zarazem ujawniły pewne braki w ustawodawstwie.

Zgodnie z Państwowym Programem na rok 2020 został opracowany projekt ustawy, mający na celu doskonalenie prawa wyborczego. Został on dwukrotnie rozpatrzony w izbach *Oliy Majlisu* z udziałem członków Centralnej Komisji Wyborczej, senatorów i deputowanych. W maju–czerwcu 2020 projekt został poddany pod powszechną dyskusję.

„Droga demokratycznych reform –
jedyna i jedynie słuszna droga dla nas”

Priorytetowe zadania na dziś to doskonalenie narodowego prawa wyborczego i praktyki organizacji wyborów, doprowadzenie ich do zgodności z ogólnie uznawanymi standardami międzynarodowymi, do harmonii z realizowanymi reformami demokratycznymi, podniesienie politycznego autorytetu kraju i jego miejsca w międzynarodowych ratingach i indeksach.

Po pierwsze, należy przedstawić wspólnocie międzynarodowej istotę prowadzonych w danym kierunku reform poprzez usuwanie błędów i problemów, które ujawniły się podczas wyborów w 2019 r., implementację w ustawodaw-

stwie narodowym poszczególnych, możliwych do przyjęcia, rekomendacji organizacji międzynarodowych i obserwatorów zagranicznych.

Po drugie, w indeksie demokracji państw świata Uzbekistan zajmuje 157. miejsce. Dlatego, zgodnie z dekretem Prezydenta „O poprawie pozycji Uzbekistanu w międzynarodowych ratingach i indeksach oraz wdrożeniem nowego mechanizmu systematycznej pracy z nimi w organach i instytucjach państwowych” (z 2 czerwca 2020 r.), postanowiono podnieść sześciokrotnie wskaźniki Uzbekistanu na płaszczyźnie „Proces wyborczy i pluralizm” do 2022 r.

Po trzecie, duże znaczenie w konsekwentnej realizacji prawa wyborczego ma poprawa kultury wyborczej obywateli, dalsza poprawa systemu pracy partii politycznych ze swoim elektoratem oraz wzmożenie ich aktywności politycznej”. Albowiem „Droga demokratycznych reform – jedyna i jedynie słuszna droga dla nas”.

4. Co brano pod uwagę przy opracowaniu projektu ustawy

Zgodnie z art. 83 Konstytucji grupa deputowanych, w oparciu o prawo inicjatywy ustawodawczej, wniosła pod obrady Izby Ustawodawczej projekt ustawy „O wniesieniu poprawek i uzupełnień do niektórych aktów ustawodawczych Republiki Uzbekistanu, w związku z doskonaleniem ustawodawstwa wyborczego”.

Został on opracowany w ramach państwowego programu realizacji Strategii działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Republiki Uzbekistanu w latach 2017–2021 w „Roku rozwoju nauki, oświaty i ekonomiki cyfrowej”.

Przy opracowaniu projektu ustawy brano pod uwagę trzy źródła:

- narodowe ustawodawstwo wyborcze i praktykę;
- doświadczenie ponad dwudziestu państw w organizacji wyborów;
- międzynarodowe normy i standardy w zakresie wyborów.

Przewiduje się, że dzięki temu projektowi zostaną wniesione zmiany i uzupełnienia do:

- art. 117 Konstytucji Republiki Uzbekistanu;
- art. 3 ustawy konstytucyjnej „O wynikach referendum i podstawowych zasadach organizacji władzy państwowej”;
- 29 art. Kodeksu Wyborczego Republiki Uzbekistanu;
- 6 art. ustawy „O finansowaniu partii politycznych”.

5. Czynniki, które spowodowały zmianę daty wyborów

Grupa deputowanych, wraz z ekspertami krajowymi i zagranicznymi, skrupulatnie zbadała kwestię przeniesienia dat przeprowadzenia wyborów prezydenckich oraz wyborów do organów przedstawicielskich z grudnia na październik.

Zgodnie z art. 117 Konstytucji, wybory Prezydenta Republiki Uzbekistanu, do Izby Ustawodawczej *Oliy Majlisi* i *Jokargy Kenesu* Republiki Karakałpakstanu, organów przedstawicielskich władzy państwowej rejonów i miast, odbywają się w roku zakończenia okresu ich pełnomocnictw – w pierwszą niedzielę trzeciej dekady grudnia.

Ten sam przepis zawiera również art. 3 ustawy konstytucyjnej „O wynikach referendum i podstawowych zasadach organizacji władzy państwowej”.

Podstawę do przeniesienia terminów przeprowadzenia wyborów z grudnia na październik dały następujące ważne aspekty:

Czynnik pierwszy. Po wyborach parlamentarnych następują tak ważne procesy prawno-polityczne, jak przeprowadzenie pierwszych posiedzeń Izby Ustawodawczej i Senatu *Oliy Majlisu*, zatwierdzenie kandydatury premiera na ich wspólnym posiedzeniu, stworzenie rządu – Gabinetu Ministrów. Orędzie Prezydenta do *Oliy Majlisu* przypada na pierwszy kwartał nowego roku. To prowadzi do odkładania programów państwowych i obliczonych na odpowiedni rok reform do kwietnia–maja.

Na przykład działania polityczno-prawne po wyborach parlamentarnych 2019 r. odbyły się w bardzo krótkim terminie, to znaczy 20–24 stycznia, zaś Program Państwowy 2020 r. został uchwalony 2 marca.

Czynnik drugi. Wybory w okresie zimowym powodują szereg niedociągnięć związanych z aktywnością obywateli w wyborach, szerokim rozmachu wyborczej agitacji, wykorzystaniu nowoczesnych technologii wyborczych i organizacji masowych imprez.

W toku poprzednich wyborów obywatele i partie polityczne wniosły propozycje w tym zakresie.

Czynnik trzeci. Na podstawie obserwacji wyborów za granicą można zauważyć, że te grudniowe przeprowadza się w państwach, gdzie panuje gorący klimat, na przykład w Ghanie, Egipcie, Nigerii, RPA, Algierii, Wenezueli, Dominikanie. W takich państwach, jak Szwajcaria, Hiszpania, Urugwaj, Chile, Jordania i szeregu państwach Wspólnoty Niepodległych Państw wybory odbywają się w październiku–listopadzie.

Czynnik czwarty. W tym roku wybory w Uzbekistanie zostały wyznaczone na 25 grudnia, dzień, w którym ob-

chodzone jest Boże Narodzenie w państwach europejskich i Ameryce. Jest to święto religijne zaproszonych międzynarodowych obserwatorów, obdarzonych światowym autorytetem. Może to ograniczyć ich udział w wyborach. Uwzględniając te czynniki, wybory Prezydenta Republiki Uzbekistanu do Izby Ustawodawczej *Oliy Majalisu* i *Jokargy Kenesu* Republiki Karakałpakstanu, proponuje się przenieść z grudnia na pierwszą niedzielę trzeciej dekady października.

W rezultacie, z jednej strony zostanie stworzona możliwość terminowego powołania po wyborach najwyższych organów państwa oraz podjęcia najważniejszych decyzji polityczno-prawnych. Z drugiej strony, zapobiegnie się takiej potencjalnej sytuacji, jak pasywny udział obywateli w wyborach z powodu niesprzyjającej pogody. Tak więc zostaną stworzone o wiele bardziej pomyślne warunki, zarówno dla głosujących, jak i obserwatorów.

6. Zmiany w kodeksie wyborczym

Do Kodeksu wyborczego wnoszone są następujące zmiany i uzupełnienia:

Pierwsza zmiana: *zaleca się zniesienie instytucji okręgowych komisji wyborczych w wyborach do rejonowych (miejskich) kengaszy deputowanych ludowych, a ich uprawnienia przekazać rejonowym (miejskim) komisjom wyborczym.*

Z analizy wynika, że każdy okręg wyborczy ogranicza się średnio do jednego – trzech obwodów, dlatego w rezultacie w ciągu kilku lat prowadzą one nieefektywną działalność. Nierzadko funkcje okręgowych komisji wyborczych i stosownych rejonowych (miejskich) komisji wyborczych dublują się, co zwiększa wydatki budżetu państwa.

W rezultacie optymalizacji będzie zlikwidowanych 5739 okręgowych komisji wyborczych, a także odwołane ponad 544 tys. ich członków, a to znaczy, że zostaną zaoszczędzone zasoby ludzkie, uniknie się zbędnej mozolnej pracy osób zatrudnionych przy wyborach.

Druga zmiana: wprowadza się tryb włączenia do list wyborczych obywateli Uzbekistanu, zamieszkujących za granicą, niezależnie od tego czy są zarejestrowani w konsulatach przedstawicielstw dyplomatycznych, a także tworzy się podstawy prawne do głosowania wyborców będących za granicą z wykorzystaniem przenośnych urn w miejscach zamieszkania lub pracy.

Taka praktyka po raz pierwszy została wypróbowana w wyborach parlamentarnych 2019 roku. Ponad 90 tys. obywateli Uzbekistanu, przybywających w tamtym czasie w Rosji, Korei Południowej i Kazachstanie zagłosowało przy wykorzystaniu przenośnych urn. Jednym z kierunków priorytetowych polityki nowego Uzbekistanu jest właśnie zapewnienie praw, wolności i uzasadnionego interesu obywateli, niezależnie od ich miejsca pobytu.

Trzecia zmiana: wprowadza się tryb, w którym obserwatorzy odwiedzający obwody wyborcze utworzone w zakładach karnych, jak również w jednostkach wojskowych, powiadamiają o swoim udziale co najmniej trzy dni wcześniej.

Czwarta zmiana: ustala się dokładny tryb wynagrodzenia i kompensaty dla członków komisji wyborczych oraz rozliczeń ich wynagrodzeń.

Piąta zmiana: ustawa „O finansowaniu partii politycznych” zostaje skojarzona z Kodeksem wyborczym, ustala się tryb finansowania przez państwo również wyborów prezydenckich w równym stopniu z wyborami parlamentarnymi i do przedstawicielskich organów władzy.

Na podstawie zaleceń Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE wprowadza się stosowne zmiany do Kodeksu wyborczego.

Przed wszystkim znoszone są funkcje komisji wyborczych w zakresie organizowania spotkań kandydatów z wyborcami. Prowadzenie wyborczej agitacji przekazuje się bezpośrednio partiom politycznym, a włączanie się komisji wyborczych do tych działań uważa się za nieodpowiadające ich funkcji.

Jednocześnie zabrania się wykorzystywania zasobów państwowych w okresie agitacji przedwyborczej.

Na przykład zabrania się prowadzenia agitacji przedwyborczej urzędnikom państwowym, jeśli nie są mężami zaufania, jak również wojskowym, pracownikom organizacji religijnych oraz sędziom.

W celu zapobieżenia nieuzasadnionemu przeciąganiu terminów ogłaszania wyników wyborów, termin składania skarg na decyzje komisji wyborczych zostaje skrócony z dziesięciu do pięciu dni.

W celu zapewnienia transparentności wykorzystania środków przeznaczonych na agitację wyborczą, zgodnie z ustawą „O finansowaniu partii politycznych”, wprowadza się tryb publikowania przez nie finansowego sprawozdania pośredniego oraz końcowego po wyborach, a także publikowania przez Izbę Obrachunkową wyników kontroli działalności partii.

Akmal SAIDOW
pierwszy zastępca spikera
Izby Ustawodawczej Oliy Majlisu

7. Doskonalenie systemu administracji państwowej

Pomyślna realizacja globalnych reform na obecnym etapie rozwoju państwa wymaga stworzenia absolutnie nowego i efektywnego systemu zarządzania państwem.

Prace zmierzające w tym kierunku rozpoczęto od przeglądu działalności organizacyjno-prawnej organów zarządzania państwem i gospodarką, terenowych organów władzy państwowej oraz ich zadań i funkcji.

W ramach Strategii działania, pragnąc upowszechnić nowe współczesne idee, w systemie zarządzania państwem, dokonano przeglądu zadań i funkcji wielu ministerstw i resortów, niektóre z nich zostały zreorganizowane. Z myślą o efektywnym rozwiązaniu problemów, w stosownych sferach utworzono szereg nowych ministerstw i resortów. Należą do nich następujące ministerstwa: gospodarki mieszkaniowo-komunalnej, edukacji przedszkolnej, handlu zagranicznego, rozwoju innowacji, komitety państwowe ds. rozwoju turystyki, przemysłu obronnego, a także Narodowa Agencja Zarządzania Projektami.

Nie społeczeństwo powinno służyć organom państwowym, ale organy państwa muszą służyć społeczeństwu. Ta idea legła u podstaw Koncepcji reformy administracyjnej w Republice Uzbekistanu, zatwierdzonej dekretem Prezydenta z 8 września 2017 r.

Dokument został przygotowany w ramach realizacji zadań określonych w Strategii działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju kraju w latach 2017–2021. Wśród nich zaznaczono doskonalenie systemu budownictwa państwowego i społecznego przez reformowanie systemu admi-

nistracji państwowej, wprowadzenia nowoczesnych mechanizmów partnerstwa państwowo-prywatnego, zapewnienia jawności działania organów władzy państwowej i zarządzania, doskonalenia systemu „Elektroniczne zarządzanie”, poprawę efektywności, jakości i dostępności usług państwowych dla ludności oraz podmiotów przedsiębiorczości.

Celem osiągnięcia pozytywnych rezultatów przy wdrażaniu zakrojonych na szeroką skalę reform, na współczesnym etapie rozwoju kraju konieczne jest stworzenie całkowicie nowego i efektywnie działającego systemu administracji państwowej.

Jednocześnie obiektywna ocena szeroko zakrojonych prac wykonanych w ostatnim roku, wyniki działalności organów administracji państwowej, otwartego i bezpośredniego dialogu z ludnością, uzewnętrzniły potrzebę systemowego rozwiązania problemów i niedociągnięć, które wstrzymują efektywne wdrażanie polityki państwa w zakresie modernizacji gałęzi ekonomiki i sfery socjalnej, wszechstronnego rozwoju terytoriów, podnoszenia poziomu życia i zasobności ludności.

Tak więc nowym stadium doskonalenia budownictwa państwowego i społecznego Uzbekistanu stało się przyjęcie przez głowę państwa dekretu „O przyjęciu koncepcji reform administracyjnych w Republice Uzbekistanu”. Dekret ten stał się ważnym krokiem naprzód w realizacji Strategii działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju kraju w latach 2017–2021.

Z myślą o konkretyzacji terminów, mechanizmów oraz odpowiedzialnych za realizację postawionych zadań zadekretowano „mapę drogową”, przewidującą ponad 40 konkretnych przedsięwzięć w realizacji w praktyce też Koncepcji reform administracyjnych w Republice Uzbekistanu.

Wcielenie w życie przedsięwzięć przewidzianych w Koncepcji reform administracyjnych w Republice Uzbekistanu bezwarunkowo wniesie nowy impuls do modernizacji systemu administracji państwowej z uwzględnieniem współczesnych tendencji innowacyjnego rozwoju i światowych standardów.

Realizacja reform administracyjnych będzie sprzyjać pełnowartościowemu wdrażaniu szlachetnej idei „Nie naród powinien służyć organom państwowym, ale organy państwowe mają służyć narodowi”.

W ciągu krótkiego okresu w ramach Koncepcji reform administracyjnych usprawniono działalność instytucjonalną i organizacyjno-prawną szeregu ministerstw i resortów, w tym zadania i funkcje organów władzy wykonawczej, a także mechanizmy ich realizacji.

Dokonano przeglądu systemu zaopatrzenia materialno-technicznego terenowych hokimijatów, wypłaty wynagrodzeń ich pracownikom, wzmocniono uprawnienia hokimów w zakresie gospodarki kadrowej. Podjęto decyzje w zakresie zapewnienia praktycznej niezawisłości terenowych organów władzy w tworzeniu lokalnych budżetów i zarządzaniu nimi.

8. Optymalizacja świadczenia usług publicznych

W kraju następuje konsekwentne doskonalenie i modernizacja systemu świadczenia usług publicznych, co zwiększa możliwość poprawy jakości życia ludności, klimatu inwestycyjnego i rozwoju biznesu. Uruchomienie zautomatyzowanego systemu państwowej rejestracji podmiotów przedsiębiorczości, pozwalającego skrócić procedury rejestracyjne do 30 minut, sprawiło, że pozycja Uzbekistanu we wskazaniach „Rejestracji biznesu” w globalnym ratingu stale rośnie.

W celu stworzenia najbardziej sprzyjających warunków dostępu ludności i przedsiębiorców do usług publicznych, zwiększono liczbę państwowych usług elektronicznych. Przedsiębiorcom udostępniono możliwość składania online podań o uzyskanie licencji na różne rodzaje działalności.

Utworzono osobny organ państwowy przy Ministerstwie Sprawiedliwości – Agencję Usług Publicznych z oddziałami terenowymi, na której spoczywa odpowiedzialność za realizację polityki państwa w danej sferze. Zapewni to kompleksowość i konsekwencję realizowanych reform, podniesie odpowiedzialność pełnomocnych organów i instytucji za jakość świadczonych usług.

Tym samym zapewnia się tworzenie przejrzystej organizacyjno-instytucjonalnej podstawy realizacji zarządzania sferą świadczenia usług publicznych ludności.

Koordinację działalności Agencji, w oparciu o dany dekret, realizuje Służba Ochrony Praw Obywateli, Kontroli i Koordinacji Obsługi Podań Osób Fizycznych i Prawnych Kancelarii Prezydenta Republiki Uzbekistanu, zaś zarządów terenowych Agencji – biura terenowe Prezydenta Republiki Uzbekistanu w Republice Karakałpackiej, obwodach i mieście Taszkencie.

Również jednolite centra świadczenia usług publicznych podmiotom przedsiębiorczości, według zasady „jedno okienko”, przekształcono w ośrodki usług publicznych, funkcjonujące przy biurach terenowych Prezydenta Republiki Uzbekistanu w rejonach (miastach).

Zasada „jedno okienko” funkcjonuje nie tylko przy obsłudze podmiotów przedsiębiorczości, ale również bezpośrednio obywateli. Zapewnienie współdziałania z urzędnikami państwowymi na odległość, pozwalające na operatywne uzyskanie usług publicznych bez ryzyka korupcji, w istotny

sposób ułatwi życie codzienne obywateli oraz usunie przy-
padki biurokracji.

Na podstawie danego dekretu zostało zatwierdzone 58 rodzajów usług publicznych, które będą świadczone według zasady „jedno okienko” w ośrodkach usług publicznych w miarę ich wdrażania w latach 2018–2020.

Są wśród nich oczekiwane przez ludność usługi takie, jak: podłączenie prywatnych nieruchomości do sieci zaopatrzenia w wodę, sieci kanalizacji, ciepłowniczych i innych sieci inżynieryjno-komunikacyjnych, pozwolenie na indywidualne budownictwo mieszkaniowe, zameldowanie, czasowe zameldowanie w miejscu pobytu, uzyskanie rozmaitych informacji archiwalnych, patentów, zaświadczeń i duplikatów oficjalnych dokumentów.

Pozostające jedynym punktem styczności z ludnością, ośrodki usług publicznych i biura terenowe będą sprzyjać zwiększeniu dostępności usług publicznych, zmniejszeniu straty czasu i obniżce wydatków obywateli, a także podnoszeniu poziomu ich zadowolenia z funkcjonowania organów państwa.

W styczniu 2019 r. prezydent Szakwat Mirzijojew polecił ministerstwu, komitetom i innym organom pełnomocnym, realizującym usługi państwowe, przyspieszenie wdrażania technologii informatyczno-komunikacyjnych z uwzględnieniem unifikacji i automatyzacji procesów realizacji usług.

Zaplanowano przeprowadzenie reengineeringu procesów biznesowych we wszystkich realizowanych usługach państwowych, włączonych do jednolitego rejestru usług państwowych z zapewnieniem „istotnej optymalizacji formularzy i blankietów, kardynalnej redukcji procedur” w realizacji usług państwowych i ich terminów.

Obecnie w 201 ośrodkach usług państwowych na terenie kraju realizowane jest 50 rodzajów usług. Łącznie do jednolitego rejestru włączono 444 usługi państwowe. Na niedawnej naradzie Prezydent Republiki Uzbekistanu polecił przyspieszyć wdrażanie nowych rodzajów realizowanych usług.

W szeregu centrów usług państwowych, w trybie eksperymentalnym będzie udostępniane od 70 do 100 najbardziej poszukiwanych rodzajów usług publicznych. Dla tych usług zostaną przyjęte przejściowe regulaminy administracyjne.

Wykaz usług publicznych, wdrażanych w trybie eksperymentalnym, będzie sformułowany w oparciu o najbardziej aktualne potrzeby ludności. Zatwierdzać go, jako propozycję Ministerstwa Sprawiedliwości, będzie Służba Ochrony Praw Obywatelskich, Kontroli i Koordynacji Obsługi Podań Osób Fizycznych i Prawnych Aparatu Prezydenta.

Usługi publiczne, wdrażane w trybie eksperymentalnym, będą realizowane wyłącznie poprzez ośrodki usług państwowych. Przy tym upoważnionym organom zabroniono przyjmowanie podań w sprawie tych usług państwowych bezpośrednio od zainteresowanych.

Ośrodki usług publicznych polecono przenieść do pomieszczeń w centralnej części rejonów i miast z korzystnym układem transportowym. Nowe budynki dla ośrodków usług państwowych będą wznoszone wyłącznie ze środków pozabudżetowych, głównie na podstawie partnerstwa państwo-prywatnego.

Od 1 stycznia 2019 r. przy międzyresortowym współdziałaniu elektronicznym w ramach realizacji elektronicznych usług publicznych, warunkiem obowiązkowym stało się użycie osobistych numerów identyfikacyjnych (PESEL), numeru identyfikacyjnego płatnika podatku i numeru katastru nieruchomości.

Obecnie została zaktualizowana informacja o danych osobowych obywateli, informacja adresowa osób fizycznych powiązana z PESEL i numerem katastru nieruchomości celem integracji z systemem „Elektroniczne zarządzanie”.

Przy Ministerstwie Sprawiedliwości powstało Informacyjno-Analityczne Centrum Multimedialne, którego zadaniem jest edukacja prawna ludności, upowszechnianie nowości w zakresie upraszczania procedur administracyjnych, udzielanie pomocy konsultacyjnej w zakresie uzyskania usług publicznych, a także obsługa najbardziej aktualnych problemów społecznych.

9. Współczesna instytucja mahalli – wsparcie obywateli, gwarancja ochrony ich praw i interesów

Na Wschodzie mahalla od wieków była ośrodkiem opinii społecznej, ochrony wartości narodowych, rozwiązywania aktualnych i powszednich problemów mieszkańców. Prezydent Uzbekistanu słusznie podkreślała, że właśnie mahalla powinna stać się przybytkiem pokoju, spokoju, pomyślności, wzajemnego szacunku i wychowania.

Uzbekistan nieugięcie działa zgodnie z zasadami postępującego rozwoju demokracji, przekazywania obywatelom możliwości udziału w życiu kraju, zaś forma mahalli jest utrwalona w naszym kraju na wyjątkowym poziomie i posiada oficjalny status organów samorządu obywateli.

We współczesnym rozumieniu, samorząd lokalny traktowany jest jako określona gwarancja wolnego ustroju. Wcielanie w życie jego zasad, opartych na tradycji narodowej szkoły, nie tylko gwarantuje kształtowanie się tradycji demokratycznych w naszym społeczeństwie, lecz także zapewnia stabilny rozwój społeczno-ekonomiczny.

Współczesna mahalla to wspólnota mieszkańców określonego terytorium w granicach kiszłaka, osiedla, aułu, miasta. Rozwiązuje kompleksowo kwestie życia codziennego. Dzisiaj dotyczy to zarówno strony duchowo-moralnej, politycznej, jak i ekonomicznej. Właśnie na mahallę przenoszony jest główny akcent funkcji samorządu obywateli. Niepodległy Uzbekistan umocował ustawowo ukształtowaną formę mahalli, która oficjalnie uzyskała status organów samorządu. W pełni uzasadnione jest dążenie władz do wspierania tej instytucji społecznej na drodze budowania silnego społeczeństwa obywatelskiego.

10. Współczesna mahalla – most między narodem i państwem

Rozpoczęta głęboka modernizacja, doskonalenie podstaw prawnych społeczeństwa obywatelskiego, liberalizacja ekonomiki, rozwój sfery przedsiębiorczości i zmiany w polityce zagranicznej państwa, wymagają inicjatywności ze strony samego społeczeństwa. Organy samorządowe obywateli również zostały włączone do realizacji wszystkich wymienionych przekształceń. W procesie doskonalenia ustroju państwa i organizacji społeczeństwa, przewiduje się wzmocnienie roli mahalli w życiu społecznym. Prezydent Szawkat Mirzijojev niejednokrotnie wskazywał, że współczesna mahalla powinna dysponować nie tylko prawną, lecz także dostateczną bazą do efektywnej realizacji swoich zadań, być mostem między narodem i państwem.

Organy samorządowe są ważne przede wszystkim jako struktura, pozostająca w bezpośrednim kontakcie ze społeczeństwem. Powinny być ostatnim ogniwem łańcuszka administracyjnego i głównym źródłem informacji.

Obowiązujące prawo wiąże z mahallą rozwiązywanie wielu zadań o ważnym znaczeniu społecznym. Zapewnia ona celowe i efektywne wykorzystanie środków, asygnowanych w ramach wsparcia socjalnego rodzin, załatwia kwestie udzielania pomocy materialnej ludziom ubogim, przyznawania i wypłaty zasiłków rodzinom z niepełnoletnimi dziećmi. Zaadresowanie to podstawowy czynnik. I nie wolno dopuszczać konsumpcjonizmu wśród dorosłej, zdolnej do pracy ludności. Zadaniem mahalli jest wsparcie wykonywania patronatu nad samotnymi ludźmi w podeszłym wieku, wymagającymi opieki z zewnątrz ze środków asygnowanych z budżetu państwa. Organy samorządu posiadają obecnie szereg uprawnień w zakresie ochrony małżeństw, pojednania konfliktów stron. W mahallach rozwiązywane są kwestie kompleksowego rozwoju społeczno-ekonomicznego i kulturalnego na podległym im terenie. Mogą na miejscu efektywnie łagodzić skutki konfliktów, udzielać pomocy mniej zaopiekowanym warstwom społecznym, poprawiać ogólne warunki i jakość życia. Dlatego w skali kraju samorząd rozwiązuje problemy wagi państwowej, zapewniając ochronę interesów ludzi. Właśnie ten poziom jest fundamentem narodowego systemu władzy ludu.

W ostatnich latach zrealizowano szereg posunięć praktycznych w zakresie rozwoju środowiska. Między innymi uchwalono ponad 35 ustaw i aktów podporządkowanych ustawie, wniesiono poprawki do ponad 50 dokumentów normatywno-prawnych. Pracownicy, którzy szczególnie wyróżnili się w działalności społecznej zostali uhonorowani odznaczeniami państwowymi.

W roku ubiegłym wysokość uposażeń przewodniczących i sekretarzy zgromadzeń obywateli zwiększyła się 1,5-krotnie. W ciągu kilku ostatnich lat wzniesiono budynki dla ponad 620 zgromadzeń obywatelskich, zrekonstruowano

i wyremontowano ponad 2 tys. budynków, w każdym zgromadzeniu obywatelskim zorganizowano „Rady seniorów”, a w budynkach ponad 4 tys. SGM zaczęły działać biblioteki.

Prezydent Szawkat Mirzijojev pokreślił: „Mahalla powinna przekształcić się w wielką siłę społeczną. Przecież aktywiści i starsi, którzy widzieli wiele w swoim życiu, jeśli zechcą, zdolni są przy wsparciu społeczeństwa rozwiązać każdy problem, a młodzież, która zbłądziła, ukierunkować na dobrą drogę”. Poza tym, na znak okazania troski o pracowników środowiska, a także uwzględniając ważną rolę instytucji mahalli w życiu społecznym, prezydent poparł inicjatywę wyboru przewodniczącego zgromadzenia obywateli na okres pięciu lat i ogłosił 22 marca Dniem Pracowników Mahalli. Innowacja posłuży dalszemu uwypuklaniu roli i statusu środowiska.

Istnienie mądrze zorganizowanego systemu samorządu jest niezbędnym warunkiem stabilnego rozwoju kraju. Obecnie traktuje się to jako określoną gwarancję swobodnego reżimu, zaś realizacja zasad samorządu nie tylko gwarantuje tworzenie postaw demokratycznych w społeczeństwie, lecz również zapewnia rozwój społeczno-ekonomiczny kraju. Ponadto współczesna mahalla ma kompleksowo rozwiązywać kwestie codziennego życia obywateli. Dotyczy to zarówno strony duchowo-moralnej, jak i polityczno-ekonomicznej.

Obowiązujące ustawodawstwo nakłada na organy samorządowe rozwiązywanie szeregu ważnych zadań, posiadających duże znaczenie socjalne. Mahalla zapewnia celowe i efektywne wykorzystanie środków, asygnowanych w ramach wsparcia socjalnego potrzebującym, rozwiązuje sprawy udzielania pomocy materialnej uboższym rodzinom oraz przyznawania i wypłaty zasiłków rodzinom z niepełnoletnimi

dziećmi. Rozwiązywane są w niej rozmaite problemy społeczno-ekonomicznego i kulturalnego rozwoju obywateli, łagodzi się powstające konflikty, udziela wsparcia mniej ochronionym warstwom społecznym.

11. Dialog z młodzieżą

Silna polityka społeczna to rękojmia rozkwitu gospodarczego. Właśnie dlatego na jej rozwój w ostatnich latach kładzie się duży nacisk, inwestowane są w nią pokaźne środki oraz kierowane wszelkie siły i rezerwy. Polityka młodzieżowa odgrywa tu szczególnie dużą rolę, zaś do wychowania i kształcenia dorastającego pokolenia w obecnym czasie przykłada się olbrzymie znaczenie. Prezydent podkreślał: „Musimy nowocześnie wychowywać nasze dzieci od wczesnych lat, a jednocześnie w duchu narodowych tradycji i kultury. W tym celu niezbędne jest stworzenie godnych warunków. Jeśli dzieci żyją w komfortowych warunkach, dużo czytają, to kształtują się jako osoby o bogatym duchowym wnętrzu i silnym poczuciu patriotyzmu”. Ponadto należy wziąć pod uwagę to, że Uzbekistan jest najbardziej gęsto zaludnionym państwem Azji Środkowej i posiada olbrzymi potencjał gospodarczy. Jednak do jego wykorzystania potrzebuje wykształconych kadr, profesjonalistów w swoim zakresie, którzy potrafią godnie reprezentować interesy naszego państwa na arenie międzynarodowej. Uzbekistan wznosi się na nowy etap swego rozwoju i podejmowane na czas inwestycje w potencjał i rozwój młodzieży niewątpliwie zapewnią stabilną oraz kwitnącą przyszłość.

Ludność Uzbekistanu liczy obecnie około 34 mln osób, z których ponad 60% to dzieci i młodzież. Liczba ta mówi sama za siebie i określa ważność istotnych inwestycji pań-

stwa w ich ochronę zdrowia, kształcenie zawodowe, rozwój nawyków społecznych oraz znajomość prawa. Na taką pracę nakierowana jest także działalność mahalli.

I tak, z inicjatywy prezydenta Szawkata Mirzijoiewa w polityce młodzieżowej Uzbekistanu wdrożono głębokie zmiany. Obecnie chłopcy i dziewczęta mają wszelkie możliwości do uzyskania wiedzy, zdobycia zawodu i zatrudnienia. W ciągu ostatnich kilku lat przyjęto szereg ważnych dokumentów dotyczących polityki młodzieżowej. Zgodnie ze Strategią działań w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Republiki Uzbekistanu w latach 2017–2021 system kształcenia i przygotowania kadr został dogłębnie zreformowany.

W środowisku działa mocna baza normatywno-prawna. Została podpisana ustawa „O państwowej polityce młodzieżowej”, a 30 czerwca 2020 r. Prezydent Republiki podpisał dekret „O środkach dogłębnej reformy i podniesienia na nowy poziom państwowej polityki młodzieżowej w Republice Uzbekistanu”. Zgodnie z dokumentem utworzono Agencję ds Młodzieży. W dekreście wskazuje się, że wiodąca rola w rozwiązywaniu problemów w zakresie zapewnienia pracy młodzieży, efektywnej profilaktyce naruszeń prawa i przestępczości wśród młodego pokolenia, zapobieganiu rozwodów w rodzinach, tworzeniu w młodym pokoleniu trwałej idei patriotyzmu i twardej postawy obywatelskiej, przypada mahallom. Organom samorządu przypadło zadanie nawiązania efektywnego dialogu z młodzieżą, żeby na bieżąco znać jej problemy, dążenia, idee i interesy. Jedynie kompleksowe podejście pozwoli osiągnąć postawione cele.

W swoim orędziu do *Oliy Majlisi* Prezydent Szawkat Mirzijoiew wystąpił z inicjatywą opracowania narodowego systemu kwalifikacji, co pozwoli kształcić kadry w prawie

9 tys. specjalności i podkreślił szerokie wdrożenie w instytucjach edukacyjnych takich przedmiotów, jak biologia i ekologia.

Celem mahalli jest uświadamianie młodzieży jak ważne jest wyższe wykształcenie i dążenie do opanowania nowych nawyków. Przecież tylko w ten sposób będzie możliwe rozwiązanie problemów bezrobocia i niepełnego zatrudnienia społeczeństwa.

12. Działać kompleksowo i wspólnie

Państwo tworzy wszelkie warunki do obniżenia poziomu bezrobocia wśród młodych ludzi i włączenia ich do życia społecznego. W okresie pandemii młodzież bierze aktywny udział w realizacji działań rządowych w zakresie wsparcia osób starszych i niepełnosprawnych. Postawiono ważne zadanie: w 2030 r. wejść w skład 50 przodujących państw świata w ratingu Globalnego Indeksu Innowacji. W swej działalności opieramy się o zasadę „Mniej słów, więcej treści”. Rola mahalli w rozwijaniu wszelkich sfer życia społeczeństwa, w szczególności edukacji, jest wysoka.

W okresie kwarantanny, kiedy społeczeństwo było otoczone przez kierownictwo kraju wszechstronną troską, Ministerstwo Wsparcia Mahalli i Rodziny skupiało wszystkie siły na pomocy potrzebującym. W krótkim czasie niemającym ludziom udzielono pomocy materialnej. Jednocześnie nie zapomniano o prowadzeniu prac w zakresie zagospodarowania terenów, rzecz jasna, z uwzględnieniem wymogów sanitarnych.

Warto wśród młodzieży zaszczepić nawyki zarządzania swoimi dochodami, z uwzględnieniem niezbędnych wydatków i nieprzewidzianych sytuacji, nauczyć wszystkie dzieci

mahalli niezbędnych nawyków społecznych: umiejętności prawidłowego przekazywania własnego zdania, szacunku do otoczenia, tworzenia zdrowych stosunków w rodzinie. Wszystko to ma olbrzymie znaczenie dla pełnowartościowego i wszechstronnego rozwoju społeczeństwa.

Polityka państwowa Uzbekistanu postawiła sobie za cel przekształcenie instytucji mahalli – unikalnej socjalnej struktury społeczeństwa – w oparcie dla ludności, odgrywającej ważną rolę we wspieraniu aktywności społecznej obywateli, wzmocnieniu gwarancji ochrony ich praw i interesów prawnych.

Rola organów samorządu w zagospodarowaniu terenów i wdrożeniu podrastającego pokolenia do pracy jest bardzo wysoka. Regularnie, wspólnie z zarządem zgromadzenia obywateli, odbywają się harhary (kolektywne prace społeczne), których tradycja od dawien dawna żyje w Uzbekistanie. Mają one na celu nauczyć młodzież cenić i troskliwie odnosić się do miejsca, w którym się zamieszkuje; to jeden z czynników określenia poziomu świadomości, wykształcenia i kultury człowieka. Wielki uczony i myśliciel Abu Nasr Al-Farabi mówił, że „światopogląd ludzi rozwija się tak samo, jak ich wygląd zewnętrzny i zależy od ich wykształcenia, trybu życia, środowiska”. Właśnie dlatego niezbędnie jest podjęcie nowoczesnych sposobów zachowania ekologii, a uczynić to można tworząc efektywną bazę ustawodawczą, zaangażowania młodzieży do pracy i, oczywiście, nieustannego współdziałania z organami samorządu.

We współczesnym Uzbekistanie, pewnie kroczącym drogą tworzenia silnego państwa prawnego i sprawiedliwego społeczeństwa obywatelskiego, znacząco wzrosła rola i znaczenie mahalli jako systemu demokratycznego zarządzania. Celem jest przekształcenie ludowładztwa w realny oraz efektywnie

działający mechanizm, tworzący perspektywy rozwoju i dalszego przekształcania wszystkich sfer.

Bibliografia

Kodeksie wyborczy.

Konstytucji Republiki Uzbekistanu.

Marszałek-Kawa J., *Remarks of the System of State Authorities in the Constitution of the Republic of Uzbekistan of 8 December 1992*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 6, vol. 34.

O środkach dogłębnej reformy i podniesienia na nowy poziom państwowej polityki młodzieżowej w Republice Uzbekistanu, dekret Prezydent Republiki z 30 czerwca 2020 r.

Ruziev, K., *Uzbekistan's Development Experiment: An Assessment of Karimov's Economic Legacy*, „Europe-Asia Studies” 2021, <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1919602>.

Strategia działań w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Republiki Uzbekistanu w latach 2017–2021.

Ustawa „O państwowej polityce młodzieżowej”.

Abstrakt

W Uzbekistanie głową państwa jest prezydent, on również jest szefem władzy wykonawczej. W centrum władzy wykonawczej stoi Gabinet Ministrów, którym kieruje premier oraz jego zastępcy i ministrowie re-prezentujący różne komitety państwowe. Podział administracyjny kraju obejmuje dwanaście obwodów oraz Republikę Karakałpakstan. Obecnie w kraju funkcjonuje wielopartyjny system zarządzania, jednak zarejestrowało się zaledwie pięć partii

politycznych. Na czele władzy sądowniczej stoi Trybunał Konstytucyjny Republiki, który kontroluje działalność wszystkich organów ustawodawczych i wykonawczych w ramach obowiązującej Konstytucji państwa. Celem pracy jest szczegółowe przedstawienie podziału władzy i funkcji administracyjnych w Uzbekistanie oraz zbadanie relacji między nimi.

Słowa kluczowe: Kodeks wyborczy, mahalla, *Oliy Majlisu*, Republika Uzbekistanu

Abstract

In Uzbekistan, the state's head is a president, who is also the chief of executive. He is supported by the Cabinet of Ministers led by a prime minister and his deputies. Administration system includes twelve districts and the Republic of Qaraqalpaqstan. Currently, there is a multiparty system of management, although only five parties have registered so far. Judiciary is led by the Constitutional Tribunal that controls all legislative and executive organs within the current Constitution. The paper present the partition of power and administrative functions in Uzbekistan and analyzes relations between them.

Keywords: Electoral Code, Mahalla, *Oliy Majlisu*, Republica Uzbekistan

Bakhrom Babaev

Ambasador Republiki Uzbekistanu w Rzeczypospolitej Polskiej

Strategia działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju państwach na lata 2017–2021

Prezydent Uzbekistanu swoim rozporządzeniem z 7 lutego 2017 r. zatwierdził Strategię działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju kraju w latach 2017–2021.

Projekt ten został opracowany w wyniku kompleksowych studiów aktualnych problemów ludności i przedsiębiorców, analizy prawnej, praktyki ustawodawczej oraz zagranicznych doświadczeń.

Dokument został opublikowany w Internecie i poprzedzony szerokimi konsultacjami z udziałem ekspertów i społeczeństwa.

Strategia będzie realizowana w pięciu etapach, z których każdy przewiduje zatwierdzenie odrębnego corocznego państwowego programu oraz jego realizację zgodnie z deklaracją nazwy roku.

W celu konsekwentnej kontynuacji wprowadzania na inny, nowoczesny poziom rozpoczętych działań w zakresie rozwoju nauki i edukacji, wychowania młodzieży na ludzi mających obszerną wiedzę, wysoką kulturę osobistą i szanujących wartości, a także tworzenia konkurencyjnej gospodarki, 2021 r. w Uzbekistanie proklamowano „Rokiem wsparcia młodzieży i promocji zdrowia”.

W celu wszechstronnego wsparcia młodzieży i umocnienia wśród społeczeństwa zdrowego trybu życia, poprawy dobrobytu ludności i rozwiązywania jego powszednich problemów poprzez osiągnięcie wysokiego poziomu wzrostu gospodarczego, a także zapewnienie terminowej realizacji Strategii działania w pięciu priorytetowych kierunkach rozwoju Republiki Uzbekistanu w latach 2017–2021, w orędziu prezydenta Republiki Uzbekistanu do Oliy Majlisu z 29 grudnia 2020 r. przedstawiony został państwowy program „Rok wsparcia młodzieży i wzmocnienia zdrowia publicznego”.

Udoskonalony program państwowy zawiera 273 punkty. Na jego realizację zostanie przeznaczone około 30 tln sumów, ponad 2,6 mld USD i 57 mln EUR.

– Będziemy musieli wdrażać w życie ten program w warunkach trwającej pandemii, w sytuacji zaostrzenia globalnego kryzysu. Jak bardzo byłoby to trudne, musimy zapewnić miejsca pracy dla 500 tys. młodych ludzi i 200 tys. kobiet oraz wyprowadzić z ubóstwa 300 tys. obywateli. Jeśli dobrze zorganizujemy system pracy w obrębie mahalli i organy państwa będą realizować zadania programu z zaangażowaniem, z głową i naukowo, to uda się dokonać kardynalnych zmian – powiedział Szawkat Mirzijojev.

1. Najważniejsze założenia Programu państwowego na 2021 r.

Ulgi dla przedsiębiorców; zmiany w systemie emerytalnym, kształceniu wyższym i sferze cel; wzmacnianie zdrowia społeczeństwa oraz zapewnienie środków na redukcję biedy; popularyzacja turystyki; likwidacja monopolu na rynku za-

sobów energetycznych; optymalizacja zatrudnienia urzędników i inne – to główne tezy przyjętego Programu państwowego na rok 2021. Na jego realizację będzie przeznaczonych 29,5 mln sumów, 2,6 mld USD i 57,3 mln EUR.

2. Biznes

Z myślą o wsparciu przedsiębiorców w warunkach pandemii Covid-19 zostaje przedłużona do 31 grudnia 2021 r. ważność:

- odroczenia płatności podatku za użytkowanie ziemi i podatku od nieruchomości dla przedsiębiorców prowadzących działalność w sferze turystyki, transportu i żywienia według stanu na 1 stycznia 2021 r. (w wysokości 400 mld sumów od 20 tys. przedsiębiorstw);
- prolongaty naliczania kar za nieprzestrzeganie terminów opłaty podatku od nieruchomości i podatku za użytkowanie ziemi przedsiębiorcom, odczuwającym przejściowe trudności, według stanu na 31 grudnia 2020 r. Wezwanie o niestosowanie sankcji przymusowego ściągania zaległych podatków, przewidzianych w dekrety Prezydenta z 19 marca 2020 r. (UP-5969). Oczekuje się, że w 2021 r. 2718 przedsiębiorców uzyska ulgi w wysokości 80 mld sumów;
- kwoty nieoprocentowanej prolongaty pozostałego podatku od nieruchomości i podatku za użytkowanie ziemi według stanu na 31 grudnia 2020 r., udzielonej na czas pandemii;
- moratorium na przeprowadzenie audytu podatkowego obiektów małej przedsiębiorczości, regulujących terminowo podatki i inne obowiązkowe płatności ze stopniowym wprowadzaniem systemu Risk Analysis

przy przeprowadzaniu audytu podatkowego celem redukcji szarej strefy.

Od 1 marca Kombinat Górniczo-Hutniczy w Nawoi wprowadza na giełdę wolną sprzedaż srebra dla wykonawców wyrobów jubilerskich.

3. Kształcenie wyższe

Rozpoczynając od roku akademickiego 2021–2022 zostanie wprowadzony grant Prezydenta Uzbekistanu dla 200 młodych ludzi, którzy uzyskają maksymalną liczbę punktów na egzaminach wstępnych na uczelnie wyższe. Do 1 kwietnia ma być opracowany tryb wprowadzenia dotacji i przygotowany jednolity rejestr elektroniczny.

Wprowadza się tryb udzielania kredytu edukacyjnego dla rodzin z dwójką i więcej dzieci, kształcących się na uczelniach wyższych na zasadach kontraktu oraz jego spłaty po zakończeniu studiów.

Stosowny dokument zapewni przekazanie bankom środków na kredyty z budżetu państwa. Liczba dotacji na kształcenie wyższe dla dziewcząt z niezamożnych rodzin zwiększy się o 25%.

Ponadto wprowadza się system przyznawania grantów prywatnym wyższym szkołom na przygotowanie specjalistów.

Wprowadza się nowy tryb przyznawania urlopu dziekańskiego:

- studenci, którzy wnioskują o udzielenie urlopu dziekańskiego, otrzymają możliwość kontynuowania studiów zaocznie (jeśli na uczelni są takie możliwości) z zachowaniem nieprzerwanego samodzielnego kształcenia;

- studenci pozbawieni możliwości kontynuacji studiów w tradycyjnej formie z powodu opieki nad chorym członkiem rodziny, również uzyskają prawo do urlopu dziekańskiego;
- zniesione zostają ograniczenia ilościowe urlopów dziekańskich dla studentów w okresie studiów;
- zniesiona zostaje praktyka kursów przygotowawczych dla studentów wracających z urlopu dziekańskiego w zakresie zaliczonych dyscyplin.

Od 1 kwietnia nastąpi:

- pięciokrotne zwiększenie liczby młodzieży kierowanej na studia magisterskie i doktoranckie do prestiżowych uczelni zagranicznych z ramienia Fundacji „El-jurt umidi” („Nadzieja narodu”);
- wprowadzenie w życie systemu kształcenia według zagranicznego programu licencjackiego z ramienia Fundacji „El-jurt umidi” i skierowanie za granicę 100 młodych ludzi w 2021 r.;
- wprowadzenie praktyki regularnego wyboru kandydatów spośród wszystkich obywateli Uzbekistanu, niezależnie od ich miejsca pracy i zamieszkania, do edukacyjnego programu Fundacji „El-jurt umidi”, na zasadzie otwartego konkursu stypendialnego;
- wprowadzenie konkursów do programów studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich na podstawie zgłoszeń prestiżowych zagranicznych uczelni wyższych i instytucji naukowych.

Od 1 września rady naukowe prestiżowych uczelni wyższych otrzymają uprawnienia do przyznawania stopni i tytułów naukowych.

4. Zdrowie społeczeństwa i ochrona socjalna

Od 1 lipca średni personel medyczny pracujący na zasadach samozatrudnienia uzyskuje zgodę na prowadzenie pracy pielęgniarskiej.

Do końca 2021 r. mają być zapewnione mieszkania dla 900 sierot, potrzebujących pomocy – wychowanków domów „Mechribonlik”.

W 2021 r. planuje się zbudowanie budynków dla 22 organizacji kształcenia przedszkolnego, 31 szkół, 16 wyższych uczelni, 24 obiektów ochrony zdrowia i 23 obiektów sportowych.

Celem wspierania dzieci potrzebujących pomocy w uzyskaniu wykształcenia i zdobyciu zawodu, leczenia dzieci dotkniętych ciężkimi chorobami, tworzona jest Fundacja Pomocy Dzieciom, która z budżetu państwa otrzyma 100 mld sumów.

Oczekuje się, że do 1 czerwca zostanie wprowadzony następujący tryb wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami:

- zmiana sposobu przyznawania potrzebującym sprzętu protezowo-ortopedycznego i środków rehabilitacyjno-technicznych na system wydawania certyfikatów, połączony z możliwościami nabywania sprzętu protezowo-ortopedycznego i środków rehabilitacyjno-technicznych według własnego wyboru od dowolnego producenta ze środków (certyfikatów) wypłacanych przez państwo;
- przyznanie inwalidztwa na czas nieokreślony osobie z udokumentowaną niepełnosprawnością oraz z wadami anatomicznymi, posiadającymi znamiona in-

walidztwa, bez dodatkowych badań w celu uzyskania zaświadczeń kliniczno-funkcjonalnych.

5. Emerytury

Od 1 czerwca wprowadza się nowy tryb w systemie emerytalnym:

- wysokość emerytury za staż pracy za okres do 2005 r., kiedy nie istniała elektroniczna baza danych o wynagrodzeniu i stażu pracy, naliczana jest na podstawie zapisów w książce pracy bez wymagania dodatkowych dokumentów;
- znosi się sprawdzanie i ściąganie nadmiernych wypłat według określonych i przeliczonych emerytur oraz zasiłków za okres trzech lat i więcej;
- pracujący obywatele uzyskują prawo wpłacania dobrowolnej comiesięcznej składki z własnych dochodów na poczet przyszłej emerytury niepracujących małżonków;
- emerytury i renty są naliczane i wypłacane zgodnie z życzeniem obywatela w miejscu stałego zamieszkania lub pobytu czasowego;
- podania o wypłatę emerytur i rent w formie bezgotówkowej są załatwiane przez obywateli w trakcie przygotowywania kart płatniczych w bankach lub drogą mailową bez zwracania się do Funduszu Emerytalnego;
- wobec osób pobierających emerytury i renty w formie bezgotówkowej, znosi się obowiązek zgłaszania się co sześć miesięcy w Funduszu Emerytalnym oraz prowadzenia przez pracowników Funduszu monitorowania utraty praw do emerytury – zastąpią to dane elektroniczne, przekazywane przez ministerstwa i resorty.

Anulowane zostaje zadłużenie z tytułu przekroczonych wypłat, ujawnionych w wyniku kontroli prawidłowości wypłat emerytur i rent, według stanu na 1 lutego (zgodnie z danymi na 1 stycznia 2020 r., zadłużenie 4 tys. emerytów wyniosło 11,8 mld sumów).

6. Redukcja obszaru biedy

Rodzinom, w których znajdują się osoby niepracujące, w tym obywatelom zaliczonym do „żelaznego zeszytu” i „młodzieżowego zeszytu” w celu poszerzenia możliwości zajęcia się rolnictwem:

- przekazana zostanie ziemia od 0,1 do 1 hektara, w tym z nowo pozyskanych gruntów, niewymagających sztucznego nawadniania (ziem bogarnych) i nieużytkowanych gruntów, celem zatrudnienia w rolnictwie;
- przekazanym gruntom będzie zapewniony system nawadniania (studnie artezyjskie, system kanałów i in.) oraz energia elektryczna;
- zostaną przydzielane subsydia na uprawę udostępnionych gruntów (orka, zakup nasion, sadzonek itp.).

Zlecono opracowanie do 1 kwietnia projektu rozporządzenia Prezydenta o wdrożeniu systemu wsparcia rodzin potrzebujących w celu podjęcia produkcji rolniczej, z uwzględnieniem możliwości i kierunków rozwoju każdego regionu.

Ponadto zostanie wprowadzona praktyka wypłacania subsydów w wysokości do 7 mln sumów osobom bezrobotnym, m.in. włączonym do „żelaznego zeszytu”, „kobiecego zeszytu” i „młodzieżowego zeszytu”, zamierzającym podjąć działalność przedsiębiorczą na zasadach samozatrudnienia, na zakup sprzętu i narzędzi, niezbędnych do rozpoczęcia działalności.

7. Turystyka

Od 1 marca 2021 r. do 1 czerwca 2022 r. w ramach popularyzacji turystyki krajowej wprowadza się mechanizm rekompensaty następujących kosztów podróżowania po Uzbekistanie:

- przewoźnikom lotniczym – w wysokości 25% ceny biletu lotniczego na liniach turystyki wewnętrznej;
- touroperatorom i agentom turystycznym – w wysokości 15% ceny biletów lotniczych i kolejowych na turnusy organizowane dla obywateli i osób bez obywatelstwa, stale zamieszkujących w Uzbekistanie, oraz w wysokości 10% cen usług hotelarskich.

Rekompensata części danych kosztów będzie wypłacana pod warunkiem wykorzystania co najmniej jednego noclegu w miejscach docelowych.

8. Likwidacja monopolu na rynku surowców energetycznych

Zostaje zniesione cło od importu skroplonego gazu oraz pozwolenia potrzebne do jego importu.

Polecono opracowanie do 1 czerwca „mapy drogowej” tworzenia rynku hurtowego dla producentów i importerów poprzez wdrożenie mechanizmów rynkowych w sferze zaopatrzenia w energię elektryczną i gaz ziemny.

Poczynając od 1 sierpnia duże przedsiębiorstwa mają uzyskać prawo zakupu energii elektrycznej i gazu ziemnego na warunkach importu.

Do 1 lipca zostanie uruchomiony system elektroniczny, dający możliwość automatycznego księgowania przychodów i wydatków gospodarstw wiejskich i przekazywania ich do organów fiskalnych w oparciu o zasadę „Fiskus – pomocnik”.

9. Kontrola celna

Od 1 lipca wprowadzony zostaje następujący tryb kontroli celnej:

- wprowadzanie etapami, w trybie eksperymentu, nie-skategoryzowanych „posterunków celnych deklaracji elektronicznej online”;
- zarządzanie online procesami kontroli celnej, kardynalna redukcja ingerencji czynnika ludzkiego;
- wdrożenie praktyki ogólnej kontroli online, poprzez cyfryzację procesów rejestracji przewoźników, kontroli dokumentów, poboru opłat za usługi udzielane na granicy przez organy weterynaryjne i fitosanitarne.

10. Zwiększanie efektywności zarządzania

W roku bieżącym, tytułem eksperymentu, ma zostać wprowadzona procedura przeznaczenia nie mniej niż 5% wydatków z tworzonego budżetu rejonu (miasta), zgodnie z postulatami mieszkańców, na rozwiązywanie problemów w mahalli, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii wsparcia młodzieży i wzmacniania zdrowia publicznego.

W 2021 r. ma być opracowany projekt rozporządzenia Prezydenta przewidujący:

- redukcję dublujących się resortów, stanowisk i barier biurokratycznych w zarządzaniu oraz nadmiernej liczby posiedzeń;
- optymalizację etatów wakujących na przestrzeni wielu lat;
- przegląd procesów pracowniczych z zamiarem przekazania niektórych funkcji państwowych w ręce sektora prywatnego, redukcji licencji i dokumentów o charakterze zezwoleń i automatyzacji procesów ich wydawania;
- uproszczenie procesów podejmowania decyzji w działalności ministerstw i resortów;
- optymalizację procesów pracowniczych kosztem szerokiego wdrożenia technologii cyfrowych;
- wprowadzenie systemu planowania pracy ministerstw w zakresie rejonu, miasta, wsi i mahalli.

W ramach głębokiej reformy działalności średniego i podstawowego ogniwa organów zarządzania zamierza się:

- celem podniesienia efektywności zarządzania obwodem, rejonem, miastem i mahallą określić liczebność pracowników i wysokość ich uposażenia z uwzględnieniem specyfiki regionu i zakresu pracy;
- wprowadzić przejrzysty system szkolenia kierowników i pracowników podstawowego ogniwa w zakresie efektywnej pracy, z wykorzystaniem nowych wy­mogów i nowoczesnych technologii informatycznych, a także stałego podnoszenia kwalifikacji personelu.

Do końca 2021 r. zostaną uproszczone przepisy w kierunku redukcji brzemienia regulacyjnego i stopnia regulacji przedsiębiorczości poprzez rewizję obowiązujących aktów ustawodawczych, w tym zniesienia przestarzałych i nieaktualnych dokumentów oraz systematyzację rozproszonych aktów.

Do 1 lipca ma zostać wprowadzona praktyka przygotowania i podejmowania decyzji przez hokimiaty wyłącznie na podstawie specjalnego systemu elektronicznego „E-qaror” (w ciągu ostatnich dwóch lat ponad 2,5 tys. decyzji hokimów odrzucono w sądach).

11. Przezroczystość danych finansowych

Od 1 maja ma się rozpocząć publikacja w środkach masowego przekazu i w Internecie następujących danych finansowych:

- dochodów i wydatków funduszy pozabudżetowych organów państwa;
- zakupów osób prawnych z 50% udziałem państwa;
- wielkości dotacji państwowych i ich beneficjentów.

12. „E-Antykorupcja”

Agencja Antykorupcyjna realizuje projekt „E-Antykorupcja”, przewidujący tworzenie elektronicznego rejestru relacji narażonych na korupcję, w oparciu o złożone przez organy państwowe i organizacje propozycje eliminacji czynników korupcjogennych oraz głębokiej analizy różnych dziedzin, jak również na podstawie badania opinii publicznej.

13. Uproszczenie biurokracji

Ministerstwo Sprawiedliwości w ciągu miesiąca ma przedstawić projekt dekretu Prezydenta w zakresie radykalnego zmniejszenia barier biurokratycznych w relacjach między

ludnością i przedsiębiorcami a organami państwowymi, przewidując:

- poszerzenie sektora usług państwowych, dostępnych dla obywateli niezależnie od ich miejsca zamieszkania (stałego lub czasowego);
- wprowadzenie jednolitego numeru identyfikacyjnego, potwierdzającego tożsamość obywatela przy udzielaniu usług państwowych, socjalnych i in.;
- unifikację procesów rejestracji państwowej osób prawnych;
- zniesienie praktyki okazywania dokumentów w postaci papierowej na rzecz wprowadzania elektronicznego obrotu dokumentów między organami państwa i organizacjami;
- wprowadzanie praktyki pocztowego doręczania obywatelom i przedsiębiorcom wyników udzielanych usług;
- wprowadzanie doświadczeń Karszy w zakresie udostępniania każdej rodzinie usług, oferowanych przez ośrodki państwowe, według zasady: „ośrodek – mahalla – obywatel”.

14. Obywatelstwo i prawa człowieka

Od 1 maja za obywateli Uzbekistanu uznawane są osoby bez obywatelstwa (nie przyjęły obywatelstwa innego państwa), które przybyły przed 1 stycznia 2005 r. i osiedliły się w kraju, oraz te osoby, które mieszkają w kraju 15 lat – jeśli wyrażą taką wolę.

Do 1 czerwca planuje się przekazanie nowo utworzonym komisjom humanitarnym uprawnień w zakresie składania

wniosków o złagodzenie kary i warunkowego/przedterminowego zwolnienia. W 2021 r. zostanie zamkniętych około sześciu kolonii-osiedli.

15. Bezpieczeństwo drogowe

Planowane jest wprowadzenie systemu dokonywania przeglądów technicznych samochodów, w oparciu o zasadę eks-terytorialności i zniesienia wymogu przeglądu technicznego nowego środka transportu samochodowego.

W jednym z Wydziałów Rejestracyjno-Egzaminacyjnych w Taszkencie i Nukusie, w obwodowych ośrodkach państwowej rejestracji samochodów i wydawania im państwowych tablic rejestracyjnych, zostanie wdrożony system oferowania tych usług niezależnie od miejsca zameldowania obywateli na pobyt stały.

We wszystkich Wydziałach Rejestracyjno-Egzaminacyjnych, jak również nie mniej niż w dwudziestu ośrodkach państwowych usług, rejestracja narodowego prawa jazdy (a także wymiana lub wydanie nowego) będzie prowadzona niezależnie od miejsca stałego zamieszkania.

Zainteresowani mogą obserwować jak przebiega egzamin na prawo jazdy, m.in. przez Internet. Przejścia dla pieszych będą stopniowo wyposażane w nowoczesną sygnalizację świetlną.

16. Ochrona przyrody

Moratorium na wyrąb cennych gatunków drzew i krzewów, które nie wchodzą do państwowego zasobu leśnego, zostało przedłużone do 31 grudnia 2021 r.

Jednocześnie wprowadza się obowiązek posadzenia, jako rekompensatę za każde wycięte drzewo i krzew, dziesięć dużych sadzonek, które pod względem wartości nie ustępują wyciętym drzewom i krzewom, a także opieki nad nimi w ciągu nie mniej niż dwóch lat, zaś za bezprawnie wycięte drzewa i krzewy – posadzenie stu sadzonek z obowiązkiem opieki nad nimi w ciągu trzech lat.

Dodatkowo wdraża się system nagród dla obywateli, którzy ujawnili lub zapobiegli bezprawnemu wyrębowi drzew i krzewów.

17. Kierunki priorytetowe państwa w latach 2017–2021

– Doskonalenie państwowego i społecznego budownictwa nastawionego na zwiększenie roli władz i partii politycznych w pogłębianiu reform demokratycznych i modernizacji kraju, reformowanie systemu zarządzania państwem, rozwój podstaw organizacyjno-prawnych służby państwowej, udoskonalenie systemu „Elektroniczne zarządzanie”, poprawa jakości i skuteczności usług, praktyczna realizacja mechanizmów kontroli społecznej, zwiększenie roli instytucji społeczeństwa obywatelskiego i środków informacji masowej.

– Zapewnienie praworządności i reformowanie systemu sądowniczo-prawnego nastawionego na wzmocnienie prawdziwej niezależności władzy sądowniczej i gwarancji niezawodnej ochrony praw i swobód obywatelskich, poprawę prawodawstwa administracyjnego, karnego, cywilnego i gospodarczego, zwiększenie efektywności systemu przeciwdziałania i zapobiegania przestępczości, pełne stosowanie zasady kontrydiktoryjności w procesie sądowniczym, świadczenie pomocy prawnej i usług prawnych.

– Rozwój i liberalizacja gospodarki, ukierunkowanie na wzmocnienie makroekonomicznej stabilizacji i zachowanie wysokiego tempa wzrostu gospodarki, zwiększenie jej konkurencyjności, modernizacji i intensywny rozwój gospodarki rolnej, kontynuowanie instytucjonalnych i strukturalnych reform w celu zmniejszenia obecności państwa w gospodarce, wzmocnienie ochrony praw i rozwoju, priorytet dla rozwoju własności prywatnej, stymulowanie rozwoju drobnego biznesu i prywatnej przedsiębiorczości, kompleksowy i zbilansowany socjalno-ekonomiczny rozwój regionów, rejonów i miast, aktywne przyciąganie inwestycji zagranicznych do gałęzi gospodarki i regionów kraju w drodze poprawy klimatu inwestycyjnego.

– Rozwój sfery socjalnej ukierunkowany na stopniowe zwiększanie zatrudnienia i realnych dochodów ludności, poprawę systemu ochrony socjalnej i ochrony zdrowia obywateli, zwiększenie aktywności socjalno-politycznej kobiet, realizację programów celowych dostępności tanich mieszkań, rozwój i modernizacja infrastruktury transportu drogowego i inżynieryjno-komunikacyjnej, rozwój sfery kształcenia, kultury, nauki, literatury, sztuki i sportu, sprzyjanie polityce państwa na rzecz młodzieży.

– Zabezpieczenie międzyetnicznej harmonii i religijnej tolerancji, realizacja zrównoważonej, wzajemnie korzystnej i konstruktywnej polityki zewnętrznej, umacnianie niezależności i suwerenności państwa, tworzenie wokół Uzbekistanu strefy bezpieczeństwa, stabilności i dobrosąsiedztwa, umacnianie międzynarodowego wizerunku kraju.

Bibliografia

- Bodio T., *Research on systemic transformation in the countries of Central Asia*, „Political Studies” 2008, vol. 12.
- Bodio T., Jakubowski W., Załęski P., *Contemporary Polish research on Central Asia, Central Asia. Problems of history and modern times. Centralna Aziâ. Problemy istorii i sovriemennosti*, „Społeczeństwo i polityka. Pismo edukacyjne” 2007, nr 2–4.
- Bodio T., Marszałek-Kawa J. (red.), *Z badań nad historią i współczesnością Rosji, Azji Centralnej i Kaukazu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.
- Marszałek-Kawa J., *Remarks of the System of State Authorities in the Constitution of the Republic of Uzbekistan of 8 December 1992*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 6, vol. 34.
- Marszałek-Kawa J., Girzyński Z. (red.), *Pogranicze cywilizacji. Współczesne wyzwania Azji Centralnej i Kaukazu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
- Piskowska O., *European Union – Central Asia: an outline of relations*, „Społeczeństwo i polityka. Pismo edukacyjne” 2012, nr 3, vol. 44.
- Ruziev, K., *Uzbekistan’s Development Experiment: An Assessment of Karimov’s Economic Legacy*, „Europe-Asia Studies” 2021, <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1919602>.
- Wierzbicki A., *Ethnopolitics in Central Asia (Introduction)*, Warszawa 2008.

Abstrakt

Prezydent Uzbekistanu swoim rozporządzeniem z 7 lutego 2017 r. zatwierdził Strategię działania w pięciu priorytetowych kierunkach

rozwoju kraju w latach 2017–2021. Projekt ten został opracowany w wyniku kompleksowych studiów aktualnych problemów ludności i przedsiębiorców, analizy prawnej, praktyki ustawodawczej oraz zagranicznych doświadczeń. Udoskonalony program państwowy zawiera 273 punkty. Na jego realizację zostanie przeznaczony około 30 tln sumów, ponad 2,6 mld USD i 57 mln EUR. Jest to kluczowy aktualny program rozwojowy Uzbekistanu. Celem pracy jest prezentacja jego założeń oraz przybliżenie ich znaczenia polskim czytelnikom.

Słowa kluczowe: mahalla, Oliy Majlisu, Republika Uzbekistanu, system emerytalny

Abstract

On February 7, 2017, the President of Uzbekistan issued a regulation denoting strategy in five key areas for development in 2017–2021. The project was elaborated through extensive studies of society's current issues and legal analysis of legislature and foreign experiences. The enhanced state programme includes 273 points. Its realization requires 30 tln sums, 2,6 bln USD and 57 mln EUR. It is a key development programme for Uzbekistan. This paper presents its assumption and explains them to Polish readers.

Keywords: Mahalla, Oliy Majlisu, Republica Uzbekistan, pension system

Jerzy Szukalski

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9960-7571>

Wolność zrzeszania się w partie polityczne w Uzbekistanie

I. Wprowadzenie

Partie polityczne w każdym systemie politycznym odgrywają ogromną rolę dążąc, zgodnie z klasycznymi definicjami, do zdobycia i utrzymania władzy państwowej. Aby mogły one prowadzić nieskrępowaną działalność niezbędne są normatywne gwarancje wolności zrzeszania się w partie polityczne oraz warunki do jej realizacji, co stanowi jeden z fundamentów funkcjonowania demokratycznego społeczeństwa i państwa prawnego. Interesującym polem badań w tym aspekcie może być Uzbekistan z uwagi na kontekst historyczny i uwarunkowania endemiczne, które miały istotny wpływ na ukształtowanie się jego systemu konstytucyjnego i politycznego, co z kolei przełożyło się na przyjęte tam regulacje w zakresie wolności zrzeszania się w partie polityczne.

W przypadku Uzbekistanu należy zwrócić przede wszystkim uwagę na długotrwały brak własnej państwowości, datujący się jeszcze od drugiej połowy XIX w., kiedy to etniczne ludy zamieszkujące terytoria tego państwa zostały podbite i wchłonięte przez carską Rosję, a następnie znalazły się one w składzie Rosji Radzieckiej, przekształconej w 1922 r. w Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)

jako jeden z podmiotów radzieckiej federacji. W 1924 r. bolszewicy utworzyli tam Uzbeką Socjalistyczną Republikę Radziecką (dalej: Uzbeką SRR), do której w 1936 r. włączyli jeszcze Karałpacką Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką¹.

Okres radziecki pozostawił po sobie szczególne piętno, bowiem w warunkach państwa totalitarnego łamane były bowiem podstawowe prawa i wolności jednostki. Spuścizną tego okresu był brak własnego konstytucjonalizmu i społeczeństwa obywatelskiego, niski poziom kultury prawnej oraz personifikacja władzy². Pomimo konstytucyjnych gwarancji wolności do zrzeszania się w partie polityczne, które gwarantowała Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r. w przepisie art. 126 i następnie Konstytucja ZSRR z 7 października 1977 r. w art. 6 i 7, w praktyce funkcjonował wówczas system monopartyjny³. W Związku Radzieckim na pozio-

¹ Szerzej zob. T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w Azji Centralnej: tradycja – modernizacja – etnopolityka*, Warszawa 2008, s. 72–77; Н.С. Киняпина, *Центральная Азия во внутренней политике России во второй половине XIX века*, [w:] *История России XIX – начала XX века*, red. В.А. Федоров, Москва 2004, s. 486–513; F.S. Massansalvador, *The Process of Nation Building in Central Asia and its Relationship to Russia's Regional Influence*, Miami 2010, s. 3–12.

² Szerzej zob. A. Bisztyga, *Transformacja ustrojowa poradzieckich państw Azji Centralnej*, [w:] *25 lat transformacji w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. E. Gdulewicz, W. Orłowski, S. Patyra, Lublin 2015, s. 426; R. Kłaczynski, E. Sadowska, *Postradzieckie państwa Azji Centralnej: historia, polityka, gospodarka, społeczeństwo*, Kraków 2013, s. 9–11; И.Ж. Исаков, *Специфика политических институтов и процессов в Центральной Азии*, „Научные ведомости Белгородского государственного университета” 2011, nr 13 (19), s. 172–174, <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-politicheskikh-institutov-i-protsessov-v-tsentralnoy-azii> [dostęp: 25.04.2021].

³ Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.), <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfr/1936/>

mie centralnym i w poszczególnych jego podmiotach mogły działać legalnie jedynie partie komunistyczne. Początkowo w Azji Centralnej była nią utworzona w czerwcu 1918 r. Komunistyczna Partia Turkiestanu, a następnie partie komunistyczne republik związkowych i autonomicznych, podległe Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), przemianowanej w 1952 r. na Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego⁴. W Uzbeckiej SRR partia komunistyczna pod nazwą Komunistycznej Partii Uzbeckiej SRR istniała od 1924 r. aż do 1991 r. Jej ostatnim przewodniczącym (pierwszym sekretarzem) był Islām Karimow⁵.

Po rozpadzie ZSRR w 1991 r. i odzyskaniu niepodległości przez Uzbekistan bardzo szybko wykształciła się w tym państwie prezydencka forma rządów, przy czym sama instytucja prezydenta została tam ustanowiona jeszcze w schyłkowym okresie istnienia Uzbeckiej SRR – 24 marca 1990 r. Pierwszym prezydentem Uzbekistanu został Islām Karimow, który sprawował nieprzerwanie najwyższy urząd w państwie do swojej śmierci we wrześniu 2016 r. Jego zapleczem politycznym stała się dawna partia komunistyczna, które zmieniła jedynie swoją nazwę w listopadzie 1991 r. na Ludowo-Demokratyczną Partię Uzbekistanu (dalej: LDPU)⁶. Do nowej rze-

red_1936/3958676/chapter/edef14e1fc53d2afd57a6ef01bdb0e22/ [dostęp: 25.04.2021]; Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.), http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/ [dostęp: 26.04.2021].

⁴ З.Т.А. Луковцева, А.И. Степанов, А.И. Уткин, *Коммунистическая партия Советского Союза*, https://bigenc.ru/domestic_history/text/2085938 [dostęp: 26.04.2021].

⁵ J. Szukalski, *System konstytucyjny Uzbekistanu*, Warszawa 2014, s. 44–46.

⁶ Szerzej zob. T. Bodio, T. Mołdawa, *Konstytucje państw Azji Cen-*

czywistości niepodległego już państwa przeniesiono w dużej mierze radzieckie metody sprawowania władzy, co skutkowało wykształceniem się w praktyce reżimu autorytarnego. W tych warunkach, oprócz partii władzy – LDPU, mogły funkcjonować jedynie partie koncesjonowane⁷. Dopiero po śmierci Islama Karimowa i objęciu urzędu Prezydenta Uzbekistanu przez Szawkata Mirzijojeva 14 grudnia 2016 r. rozpoczęła się liberalizacja systemu politycznego państwa, która wśród wielu jej pozytywnych przejawów otworzyła również nowe możliwości w zakresie realizacji wolności zrzeszania się w partie polityczne.

W wymiarze normatywnym Uzbekistan formalnie przyjął demokratyczny porządek prawny, czego odzwierciedleniem są na ogół przepisy jego Konstytucji i ustawodawstwa. Są one też zasadniczo zgodne z przyjętymi przez to państwo zobowiązaniami międzynarodowymi w ramach uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka, wypracowanego przez Organizację Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ) oraz systemów regionalnych.

tralnej: tradycje i współczesność, Warszawa 2007, s. 15–16; А. Куртов, «Чанский круг»: политическая система в Центральной Азии, <http://www.intelros.ru/pdf/Prognosis/01/Kurtov.pdf> [dostęp: 26.04.2021]; Н. Борисов, *Институт президентства в странах Центральной Азии: персонализация vs. институционализация*, „Центральная Азия и Кавказ” 2011, t. 14 (11), s. 65–75, <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-prezidentstva-v-stranah-tsentralnoy-azii-personalizatsiya-vs-institutsionalizatsiya> [dostęp: 26.04.2021].

⁷ Według badań wskaźnika demokracji za 2015 r., przeprowadzonych przez Economist Intelligence Unit na 167 państw Uzbekistan znalazł się na 158 miejscu. W 2020 r. według tego samego ośrodka badawczego Uzbekistan znalazł się na 155 miejscu. Por. *Democracy Index 2015. Democracy in an age of anxiety*, Economist Intelligence Unit, s. 9, <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf> [dostęp: 26.04.2021]; *Democracy Index 2020. In sickness and in health?*, Economist Intelligence Unit, s. 35, <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf> [dostęp: 26.04.2021].

Innymi endemicznymi cechami charakterystycznymi dla Uzbekistanu, podobnie zresztą jak dla pozostałych państw Azji Centralnej, jest etniczność i trybalizm, których nie zniwelowały nawet czasy radzieckie i uwydatniły się one w warunkach funkcjonowania niepodległego już państwa. W Uzbekistanie ciągle dużą rolę odgrywają wspólnoty klanowo-terytorialne, które łączy genealogia, solidarność subetniczna oraz patronacka zależność ich członków od elit klanowych. O awansie do tamtejszych elit władzy decydują przede wszystkim: przynależność do rodu, plemienia i klanu, zajmowana pozycja w strukturach tych wspólnot oraz lojalność i posłuszeństwo wobec przywódców, zaś kompetencje czy wykształcenie mają w tym względzie o wiele mniejsze znaczenie. Trybalizm ma też istotny wpływ na funkcjonowanie systemu partyjnego w Uzbekistanie⁸.

Celem opracowania jest prezentacja problematyki wolności zrzeszania w partię polityczne w Uzbekistanie. Z uwagi na ramy objętościowe opracowania, ograniczono się w nim do ujęcia normatywnego badanego zagadnienia, co wymagało analizy unormowań konstytucyjnych i ustawowych oraz przyjętych przez Uzbekistan aktów międzynarodowych. Pozwoli to na wysnucie wniosków systemowych, a w szczególności odniesienie się do zgodności przyjętych rozwiązań ze standardami międzynarodowymi. W opracowaniu oparto się głównie na metodzie prawnohistorycznej i instytucjonalno-prawnej.

⁸ Szerzej zob. T. Bodio, *Układy klanowe jako mechanizm polityki (na przykładzie państw Azji Centralnej)*, [w:] *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej: studia i rozprawy*, red. T. Bodio, Pułtusk 2008, s. 152–162; A. Wierzbicki, P. Załęski, *Trybalizm a władza w Azji Centralnej*, Pułtusk 2008, s. 282–288; P. Załęski, *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Warszawa 2011, s. 45–48, 117–129, 269–301.

II. Wolność zrzeszania się w aktach prawa międzynarodowego

Wstąpienie Uzbekistanu w 1992 r. do ONZ i Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, przekształconej w 1994 r. w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (dalej: OBWE), a także do innych organizacji międzynarodowych wymusiło przyjęcie szeregu aktów prawa międzynarodowego, składających się na uniwersalny oraz regionalne systemy ochrony praw i wolności jednostki. Wśród najbardziej istotnych aktów, ze względu na zawarte w nich regulacje dotyczące wolności zrzeszania się, w systemie uniwersalnym należy wskazać na: Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: MPPOiP, Pakt) z 16 grudnia 1966 r. i Protokół Fakultatywny do MPPOiP z 16 grudnia 1966 r., zaś w systemach regionalnych – Dokument Kopenhaski z 29 czerwca 1990 r. Zostały one przyjęte przez Uzbekistan jeszcze w latach 90. ubiegłego wieku⁹.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jest wprowadzie tylko rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ i nie ma charakteru wiążącego, ale cieszy się ona uznaniem w doktrynie prawa konstytucyjnego w Uzbekistanie i jest uznawana za swoisty aksjomat standardów, określających prawa i wolności jednostki. Natomiast MPPOiP i Protokół Fakultatywny do niego mają już moc aktów prawnych, które odgrywają istotną rolę w systemie źródeł prawa Uzbekistanu w zakresie ochro-

⁹ L. Leszczenko, *Instytucja ombudsmana w państwach poradzieckich: geneza – status prawny – rozwój*, Warszawa 2011, s. 324–325.

ny praw i wolności człowieka i obywatela¹⁰. Należy bowiem wskazać, że Konstytucja Uzbekistanu z 8 grudnia 1992 r. w preambule ustanawia ratyfikowane umowy międzynarodowe i powszechnie uznawane normy prawa międzynarodowego źródłem prawa w krajowym porządku prawnym, co zostało wyrażone w formule: „przyznając priorytet powszechnie uznawanym normom prawa międzynarodowego” [tłum. – P.J.S.].

W MPPOiP wolność zrzeszania się została ujęta w przepisie jego art. 22 ust. 1. Zgodnie z nim „Każdy ma prawo do swobodnego stowarzyszania się z innymi, włącznie z prawem do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych w celu ochrony swych interesów”. Chociaż literalnie Pakt wymienia tylko związki zawodowe, to wolność zrzeszania się odnosi się również do partii politycznych i organizacji społecznych. MPPOiP dopuszcza jedynie ograniczenia w wykonywaniu tego prawa, które są „przewidziane przez ustawę i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, porządku publicznego bądź dla ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób”. Ponadto możliwe jest ograniczenie tej wolności w stosunku do członków sił zbrojnych¹¹.

¹⁰ W. Góralczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2001, s. 278; О.И. Тиунов, *Всеобщая декларация прав человека в нормах международного и конституционного права*, „Журнал российского права” 2009, nr 2, s. 135–144, <https://cyberleninka.ru/article/n/vseobschaya-deklaratsiya-prav-cheloveka-v-normah-mezhdunarodnogo-i-konstitutsionnogo-prava> [dostęp: 27.04.2021].

¹¹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarto do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380167> [dostęp: 28.04.2021].

Protokół Fakultatywny do MPPOiP ustanowił Komitet Praw Człowieka (dalej: KPC, Komitet) z siedzibą w Genewie jako organ kontrolny i monitorujący przestrzeganie postanowień Paktu i jego protokołów fakultatywnych. Obywatele Uzbekistanu mają więc możliwość składania skarg indywidualnych do KPC w razie naruszenia postanowień gwarantowanych w Pakcie. Należy jednak podkreślić, że Komitet nie jest organem sądowym i jego decyzje nie są wiążące dla państwa-strony Paktu¹².

Z kolei Dokument Kopenhaski w części II obligował państwa-strony do respektowania prawa jednostek i grup do tworzenia w pełnej swobodzie własnych partii politycznych lub innych organizacji politycznych oraz wyposażania tych partii i organizacji w niezbędne gwarancje prawne, które umożliwią im rywalizację między sobą na zasadach równości wobec prawa oraz równego traktowania przez władze publiczne¹³. Instytucją, której zadaniem jest czuwanie z ramienia OBWE nad przestrzeganiem postanowień Dokumentu Kopenhaskiego, zwłaszcza w zakresie wyborów, jest utworzone w listopadzie 1990 r. Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka z siedzibą w Warszawie (dalej: OSCE/ODIHR od ang. *Office for Democratic Institutions and Human Right* i *Organization for Security and Co-operation in Europe*). Szczególnie cenny materiał analityczny dotyczący wyborów w Uzbekistanie stanowią jego raporty końcowe, w których są również odniesienia do

¹² Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. w Nowym Jorku, Dz.U. 1994, nr 23, poz. 80, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940230080> [dostęp: 28.04.2021].

¹³ R. Kuźniar, *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004, s. 241–243.

regulacji normatywnych w zakresie tworzenia i funkcjonowania partii politycznych, w tym państwie oraz ich udziału w wyborach¹⁴.

III. Konstytucyjne podstawy wolności zrzeszania się w partie polityczne

Konstytucja Uzbekistanu gwarantuje pluralizm polityczny w przepisie art. 12, zaś wolność zrzeszania się w partie polityczne jest uregulowana w przepisie art. 34. Stanowi on, że „Obywatele Republiki Uzbekistanu mają prawo do stowarzyszania się w związki zawodowe, partie polityczne i inne organizacje społeczne, a także uczestniczyć w ruchach masowych” [tłum. – P.J.S.]¹⁵. Prawne podstawy działania partii politycznych określa art. 57. Zakazuje on tworzenia i działalności partii politycznych oraz innych zrzeszeń społecznych, których celem jest obalenie ustroju konstytucyjnego państwa albo które występują przeciwko suwerenności, jednolitości i bezpieczeństwu Uzbekistanu lub konstytucyjnym prawom i wolnościom obywateli bądź propagują wojnę, dyskryminację społeczną, rasową i religijną lub zagrażają zdrowiu i moralności narodu. Konstytucja zabrania również tworzenia partii politycznych opartych na przesłankach narodowych lub religijnych. Z kolei art. 58 ustawy zasadniczej obliuguje państwo do równego traktowania wszystkich partii politycznych i organizacji społecznych oraz zakazuje organom państwowym

¹⁴ Szerzej zob. J. Szukalski, *Rola Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE w internacjonalizacji standardów demokratycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Nowe wyzwania i rozwiązania w europejskim systemie ochrony praw człowieka*, t. 3, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2018, s. 458–466.

¹⁵ Конституция Республики Узбекистан..., op.cit., s. 34.

i urzędnikom ingerencji w ich działalność. Partie są zobligowane do składania publicznych sprawozdań, dotyczących źródeł finansowania ich działalności przed parlamentem, czyli Olij Madżlisem lub przed innym upoważnionym przez niego organem, o czym stanowi art. 60 Konstytucji¹⁶.

Ograniczenie praw i wolności jednostki, w tym wolności zrzeszania się w partie polityczne, może być w Uzbekistanie podyktowane jedynie następującymi względami: ochrony ustroju konstytucyjnego, bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, praw i wolności innych osób, zdrowia, moralności publicznej i środowiska. Konstytucja Uzbekistanu stanowi, że ograniczenia te mogą być ustanowione tylko na podstawie i w zakresie określonym przez ustawy¹⁷. Szczegółowe regulujące w tym zakresie zawierają ustawy normujące reżim stanów nadzwyczajnych. Konstytucja Uzbekistanu wyróżnia dwa rodzaje takich stanów – stan wojny (art. 93 ust. 18) i stan wyjątkowy (art. 93 ust. 19). W wypadku wprowadzenia jednego z tych stanów może dojść do okresowego ograniczenia lub nawet zakazu działalności partii politycznych, w tym przede wszystkim prawa do organizowania przez nie mityngów i demonstracji.

Konstytucja Uzbekistanu, podobnie zresztą jak konstytucje wszystkich państw Azji Centralnej, zakazuje tworzenia partii politycznych o charakterze religijnym, narodowym i etnicznym, co stanowi naruszenie przyjętych zobowiązań międzynarodowych. Zakaz w przypadku partii o charakterze religijnym miałby sens tylko w razie doprecyzowania regulacji konstytucyjnych poprzez wskazanie, iż chodzi jedynie o partie fundamentalizmu religijnego. Z kolei zakaz tworze-

¹⁶ Ibidem, s. 57–60.

¹⁷ Ibidem, s. 18, 20.

nia partii o charakterze narodowym i etnicznym również nie znajduje uzasadnienia, ponieważ pomimo swoistej mozaiki narodowej i etnicznej, będącej konsekwencją narodowościowej polityki carskiej Rosji, a następnie Związku Radzieckiego, w Uzbekistanie nie ma konfliktów na tym tle, jak np. w sąsiednim Kirgistanie czy Tadżykistanie. Na konieczność zmian w tym zakresie w regulacjach konstytucyjnych niejednokrotnie zwracały już uwagę organizacje międzynarodowe zajmujące się ochroną praw i wolności jednostki¹⁸.

IV. Ustawowe regulacje wolności zrzeszania się w partie polityczne

Unormowania konstytucyjne dotyczące tworzenia i działalności partii politycznych znalazły szczegółowe rozwiązania w regulacjach ustawowych. Do czasu powstania rodzimych regulacji prawnych na poziomie ustawowym w Uzbeckiej SRR, a następnie w niepodległym już Uzbekistanie, obowiązywała uchwalona jeszcze przez Radę Najwyższą ZSRR dość liberalna ustawa z dnia 17 października 1990 r. o organizacjach społecznych. Jej przepisy odnosiły się również do tworzenia i działalności partii politycznych.

Zgodnie ze wskazaną ustawą partię polityczną mogło założyć co najmniej 10 obywateli republiki, którzy na zjeździe założycielskim przyjęli statut partii i powołali jej organ kierowniczy (art. 8). Następnie należało złożyć wniosek do ministra sprawiedliwości, zawierający: nazwę partii, określenie jej siedziby oraz imię, nazwisko i adres przewodniczącego

¹⁸ OSCE/ODIHR, *Comments on the draft Turkmen of Constitution based on an unofficial English translation of the Draft Constitution provided by the OSCE Centre in Ashgabat*, Warsaw 2016, s. 53–54, <https://www.osce.org/ru/odihr/262481> [dostęp: 29.04.2021].

partii. Do wniosku należało załączyć statut partii, zawierający jej nazwę, siedzibę, cele i zadania partii, strukturę organizacyjną, warunki członkostwa, porządek wnoszenia zmian i uzupełnień do statutu oraz porządek zaprzestania działalności przez partię polityczną (art. 10), a także wykaz co najmniej 10 obywateli republiki, którzy popierali wniosek. Pozytywna decyzja ministra sprawiedliwości powodowała, że partia była wpisywana do rejestru Ministerstwa Sprawiedliwości właściwej republiki i nabywała osobowość prawną. W przypadku decyzji odmownej przysługiwała możliwość odwołania się na drodze sądowej (art. 12)¹⁹.

W Uzbekistanie ustawę o partiach politycznych przyjęto 26 grudnia 1996 r. i następnie była ona kilkakrotnie nowelizowana. Według ustawy partia polityczna jest dobrowolnym zrzeszeniem obywateli Uzbekistanu, utworzonym na fundamencie wspólnych poglądów, interesów i celów, zmierzającym do realizacji woli politycznej określonej części społeczeństwa i uczestnictwa poprzez swoich przedstawicieli w sprawowaniu władzy państwowej (art. 1).

Partię polityczną może utworzyć komitet organizacyjny, złożony z co najmniej 50 członków, jeżeli jego inicjatywa uzyska poparcie nie mniej niż 20 tys. obywateli Uzbekistanu, którzy wyrazili wolę wstąpienia do nowej partii i zamieszkałych w co najmniej ośmiu jednostkach terytorialnych państwa, w tym w Republice Karałpackiej i Taszkencie (art. 6)²⁰. Zważywszy na liczbę ludności Uzbekistanu, któ-

¹⁹ Закон СССР № 1708–1 от 9 октября 1990 года «Об общественных объединениях» (первая редакция), <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=1883> [dostęp: 30.04.2021].

²⁰ Uzbekistan jest podzielony na 14 dużych jednostek administracyjno-terytorialnych, tj. 12 obwodów, miasto wydzielone Taszkent i Republikę Karałpacką. Mniejszymi jednostkami są rejony, których w Uzbekistanie jest 149, zaś w Republice Karałpackiej – 11. Zob. 3a-

ra według danych statystycznych na dzień 1 stycznia 2021 r. wynosiła prawie 34,56 mln²¹, wymóg 20 tys. podpisów poparcia jest zbyt wysoki i z pewnością będzie stanowić formalną przeszkodę w tworzeniu nowych partii politycznych. Porównawczo w pozostałych państwach Azji Centralnej, za wyjątkiem Kazachstanu, taki wymóg jest znacznie niższy biorąc pod uwagę liczbę ich ludności. W Tadżykistanie liczącym 9,504 mln ludności do rejestracji partii politycznej potrzeba poparcia 1000 obywateli²², w Kirgistanie, który liczy 6,637 mln mieszkańców potrzeba zaledwie 10 obywateli²³, zaś w Turkmenistanie z ponad 6,2 mln ludności – 1000 obywateli²⁴. Natomiast w Kazachstanie do powołania partii

кон Республики Узбекистан № ЗРУ-635 от 28 августа 2020 года «Об административно-территориальном устройстве Республики Узбекистан» (по состоянию на 18 марта 2021 года), s. 5, <https://www.lex.uz/docs/4973069> [dostęp: 30.04.2021].

²¹ *Население Узбекистана превысило 34,5 миллиона*, Газета.uz, <https://www.gazeta.uz/ru/2021/01/16/population/> [dostęp: 30.04.2021].

²² Закон Республики Таджикистан № 22 от 13 ноября 1998 года «О политических партиях» (по состоянию на 19 июля 2019 года), s. 7, http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=469 [dostęp: 4.05.2021]; Ж. Турдимов, *Численность населения Таджикистана выросла на 2% в 2020 году*, <https://kursiv.uz/news/v-mire/2021-03/chislennost-naseleniya-tadzhikistana-vyroslo-na-2> [dostęp: 4.05.2021].

²³ Закон Кыргызской Республики № 50 от 12 июня 1999 года «О политических партиях», ст. 5, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/215> [dostęp: 4.05.2021]; *На начало 2021 года численность постоянного населения Кыргызстана составила 6 млн 637 тыс. Человек*, К-News, <https://knews.kg/2021/04/19/na-nachalo-2021-goda-chislennost-postoyannogo-naseleniya-kyrgyzstana-sostavila-6-mln-637-tys-chelovek/> [dostęp: 4.05.2021].

²⁴ Закон Туркменистана № 254-IV от 10 января 2012 года «О политических партиях» (по состоянию на 20 октября 2018 года), s. 3, http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=50606 [dostęp: 4.05.2021]; Б. Панниер, *Сколько людей живет в Туркменистане? Невероятные официальные данные*, <https://rus.azattyq.org/a/how-many-people-live-in-turkmenistan-the-official-figure-is-hard-to-believe/30401430.html> [dostęp: 4.05.2021].

politycznej wymagane jest poparcie aż 40 tys. obywateli²⁵. Zważywszy na liczbę ludności Kazachstanu, wynoszącą na dzień 1 lutego 2021 r. prawie 18,898 mln, są to najbardziej restrykcyjne przepisy nie tylko w Azji Centralnej, lecz na całym obszarze poradzieckim²⁶. W Polsce, która spośród państw europejskich jest najbardziej zbliżona pod względem liczby ludności do Uzbekistanu (na dzień 1 kwietnia 2021 r. liczyła 38,208 mln mieszkańców), do utworzenia partii politycznej potrzeba przynajmniej 1000 członków²⁷.

Członkami partii politycznej mogą być obywatele Uzbekistanu po ukończeniu 18 lat. Ustawa zakazuje członkostwa w partii politycznej: prezydentowi Uzbekistanu na czas pełnienia przez niego urzędu, sędziom, prokuratorom, wojskowym, funkcjonariuszom służby bezpieczeństwa, obcokrajowcom i bezpaństwowcom (art. 4). W celu powołania partii politycznej ustawa wymaga, aby komitet organizacyjny zwołał zjazd założycielski lub konferencję, na której powołany będzie organ kierowniczy partii i przyjęty jej statut oraz program (art. 6)²⁸.

²⁵ Закон Республики Казахстан № 344-II от 15 июля 2002 года «О политических партиях» (по состоянию на 28 января 2018 года), ст. 10, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=103214 [dostęp: 4.05.2021].

²⁶ *Население Казахстана приближается к 19 млн человек*, Агентство Kazakhstan, https://www.kt.kz/rus/society/naselenie_kazahstana_priblizhaetsya_k_19_mln_chelovek_1377913053.html [dostęp: 4.05.2021].

²⁷ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, art. 11 ust. 3, Dz.U. 1997, nr 98, poz. 604, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970980604> [dostęp: 30.04.2021]; M. Fidziński, *Coraz mniej Polski w Polsce. Kraj wyludnia się w iście zawrotnym tempie*, https://next.gazeta.pl/next/7,151003,27_025693,coraz-mniej-polski-w-polsce-mieszkancow-ubywa-nam-w-iscie-zawrotnym.html [dostęp: 4.05.2021].

²⁸ Закон Республики Узбекистан № 337-I от 26 декабря 1996 года «О политических партиях» (по состоянию на 18 марта 2021 года), <http://lex.uz/docs/57033> [dostęp: 30.04.2021].

Statut partii politycznej winien zawierać takie informacje, jak: nazwę, cele i zadania partii, jej siedzibę i strukturę, sposób nabywania i utraty członkostwa, prawa i obowiązki członków, tryb dokonywania wyboru organów partii i uzupełniania składów tych organów, a także ich kompetencje, porządek kontroli organu kierowniczego partii, sposób zaciągania zobowiązań majątkowych, uzyskiwania środków finansowych oraz tryb sporządzania i zatwierdzania informacji o działalności finansowej partii, porządek przyjęcia statutu i programu partii oraz dokonywania w nich zmian, porządek reorganizacji lub likwidacji partii. W statucie mogą być również przewidziane inne regulacje dotyczące działalności partii (art. 7)²⁹.

Organem właściwym do rejestracji partii politycznych jest Ministerstwo Sprawiedliwości Uzbekistanu, które prowadzi ewidencję partii politycznych i organizacji społecznych w tym (art. 8). Do rejestracji wymagany jest wniosek podpisany przez co najmniej trzech członków organu kierowniczego partii, jej statut, program, wyciąg z rachunku bankowego potwierdzający wniesienie opłaty rejestracyjnej oraz protokół zjazdu założycielskiego. Wniosek rejestracyjny należy wnieść w terminie nie późniejszym niż miesiąc od dnia przyjęcia statutu partii. Ministerstwo Sprawiedliwości rozpatruje wniosek w ciągu miesiąca od jego wpłynięcia. Z chwilą rejestracji partia polityczna nabywa osobowość prawną i może realizować swoją działalność. Natomiast w przypadku decyzji odmownej przysługuje odwołanie do Sądu Najwyższego (art. 9)³⁰.

Ustawa stanowi, że państwo gwarantuje ochronę praw i interesów prawnych partii politycznych oraz zapewnia równe warunki do wypełniania przez nie swoich celów i zadań.

²⁹ Ibidem, s. 7.

³⁰ Ibidem, s. 8–9.

Organom państwowym, urzędnikom, instytucjom i organizacjom zabroniono ingerencji w jakiegokolwiek formie w wewnętrzne sprawy partii politycznych, zaś partie nie mogą ingerować w działalność organów państwowych i ich urzędników (art. 5)³¹.

Ustawa przyznała partiom politycznym prawo do swobodnego prowadzenia działalności w ramach prawa, propagowania swoich idei oraz informacji związanych z działalnością partii, zgłaszania swoich kandydatów w wyborach prezydenckich, parlamentarnych i samorządowych, uczestnictwa poprzez swoich przedstawicieli w państwowych organach wyborczych, korzystania z państwowych środków masowego przekazu oraz tworzenia własnych mediów, prowadzenia zebrań, konferencji i innych przedsięwzięć związanych z działalnością partii, możliwość tworzenia frakcji parlamentarnych, bloków wyborczych i koalicji z innymi partiami politycznymi oraz zawierać porozumienia z organizacjami społecznymi, a także inne prawa określone w ustawodawstwie Uzbekistanu (art. 12)³². Zasady korzystania partii politycznych i organizacji społecznych ze środków masowego przekazu określa ustawa z dnia 26 grudnia 1997 r. o środkach masowego przekazu w nowej redakcji z 15 stycznia 2007 r.³³

Ustawodawca dużo uwagi poświęcił przepisom regulującym działalność partii politycznych w izbie niższej parlamentu – Izbie Ustawodawczej. Partie polityczne mogą tam

³¹ Ibidem, s. 5.

³² Ibidem, s. 12.

³³ Закон Республики Узбекистан № 541-І 26 декабря 1997 года «О средствах массовой информации» (утвержден в новой редакции Законом Республики Узбекистан от 15 января 2007 года № ЗРУ-78 «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «О средствах массовой информации»), <https://www.lex.uz/acts/53112> [dostęp: 30.04.2021].

bowiem tworzyć frakcje parlamentarne, które mają zagwarantowane następujące uprawnienia: udział w ustalaniu harmonogramu posiedzeń Izby Ustawodawczej, występowanie do prezydenta Uzbekistanu z wnioskiem o odwołanie premiera, przedkładanie kandydatur na funkcje zastępców spikera Izby Ustawodawczej, przewodniczących komitetów i komisji parlamentarnych oraz możliwość zwracania się z zapytaniem do premiera, ministrów i innych organów państwowych. W praktyce każda frakcja parlamentarna ma istotny wpływ na wybór spikera Izby Ustawodawczej i obsadza funkcje jego zastępców. Obecność każdej frakcji jest szczególnie widoczna w składzie Radzie Izby Ustawodawczej, zwanej Kengaszem, do której oprócz spikera wchodzi jego zastępcy i przewodniczący wszystkich frakcji parlamentarnych³⁴. Kwestie związane z funkcjonowaniem frakcji parlamentarnych są również uregulowane w ustawie konstytucyjnej z dnia 12 grudnia 2002 r. o Izbie Ustawodawczej Oliy Madżlisu Republiki Uzbekistanu (art. 15, 23–24) oraz ustawie z dnia 29 sierpnia 2003 r. o Regulaminie Izby Ustawodawczej Oliy Madżlisu Republiki Uzbekistanu (art. 4, 6–9)³⁵.

W ustawie o partiach politycznych zabrakło natomiast regulacji dotyczących finansowania partii politycznych. Kwestie te określa odrębna ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o finansowaniu partii politycznych. Zgodnie z nią majątek partii

³⁴ Закон Республики Узбекистан № 337-I..., op.cit., s. 13–14.

³⁵ Конституционный закон Республики Узбекистан № 434-II от 12 декабря 2002 года «О Законодательной палате Олий Мажлиса Республики Узбекистан» (по состоянию на 10 августа 2020 года), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3153 [dostęp: 30.04.2021]; Закон Республики Узбекистан № 522-II от 29 августа 2003 года «О Регламенте Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан» (по состоянию на 10 августа 2020 года), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=5065 [dostęp: 30.04.2021].

politycznych jest tworzony ze składek członkowskich, o ile przewiduje to statut partii, subwencji, działalności przedsiębiorczej – zgodnej z ustawodawstwem, darowizn obywateli Uzbekistanu i krajowych osób prawnych, działalności wydawniczej oraz wynajmu posiadanych lokali (art. 3). Partia otrzymuje subwencje tylko wówczas, jeżeli w wyborach parlamentarnych uzyska co najmniej dziewięć mandatów, pozwalających jej na utworzenie frakcji parlamentarnej w Izbie Ustawodawczej (art. 7)³⁶. Zakazano natomiast partiom politycznym przyjmowania środków pieniężnych i jakichkolwiek innych wartości majątkowych od państw obcych, podmiotów anonimowych, zagranicznych osób fizycznych i prawnych, organizacji międzynarodowych, związków i organizacji religijnych i bezpaństwowców (art. 15)³⁷.

Ustawa obowiązuje partie polityczne do jawności finansowania, publikacji danych o źródłach finansowania i posiadania tylko jednego konta bankowego w banku krajowym (art. 4). W związku z tym partie polityczne są obowiązane do sporządzania corocznych sprawozdań finansowych z wydatkowania środków publicznych na działania statutowe i kampanie wyborcze. Do sprawozdań są załączane wnioski i uwagi Centralnej Komisji Wyborczej oraz Ministerstwa Finansów Uzbekistanu (art. 17). Organem odpowiedzialnym za kontrolę wydatkowania środków finansowych przez partie polityczne jest Izba Obrachunkowa Republiki Uzbekistanu. Wyniki kontroli są publikowane w środkach masowego przekazu (art. 18)³⁸.

³⁶ Закон Республики Узбекистан № 617-II от 30 апреля 2004 года «О финансировании политических партий» (по состоянию на 08 февраля 2021 года), <https://lex.uz/docs/168377> [dostęp: 30.04.2021].

³⁷ Закон Республики Узбекистан № 617-II..., op.cit., s. 15.

³⁸ Ibidem, s. 17–18.

Likwidacja partii politycznej następuje wskutek rozwiązania mocą uchwały uprawnionego statutowego organu partii lub orzeczenia Sądu Najwyższego Republiki Uzbekistanu. Postępowanie w sprawie likwidacji partii politycznej wszczynane jest na wniosek Ministerstwa Sprawiedliwości lub Prokuratora Generalnego z powodu naruszenia przez partię przepisu art. 3 ustawy, dotyczącego zakazu tworzenia i działalności partii: dążących do obalenia ustroju konstytucyjnego państwa, naruszenia jego integralności terytorialnej, występujących przeciwko prawom i wolnościom obywateli Uzbekistanu, propagujących wojnę, nienawiść narodowościową, rasową i religijną, zagrażających zdrowiu i moralności obywateli oraz o charakterze religijnym (art. 11). W razie naruszenia Konstytucji Uzbekistanu i ustawodawstwa przez partię polityczną jej działalność może być na mocy postanowienia Sądu Najwyższego zawieszona na okres do sześciu miesięcy. W wypadku zawieszenia partia polityczna nie może uczestniczyć w wyborach i korzystać ze środków masowego przekazu (art. 10)³⁹.

V. Podsumowanie

Podsumowując rozważania dotyczące wolności zrzeszania się w partie polityczne w Uzbekistanie należy stwierdzić, że w większości przyjęte przez te państwo rozwiązania spełniają standardy demokratyczne i są zgodne z przyjętymi przez nie zobowiązaniami międzynarodowymi. Odnosi się to w szczególności do regulacji zapewniających partiom politycznym tak istotne gwarancje, jak: prawo do organizowania mityngów i demonstracji, dostępu do środków masowego

³⁹ Закон Республики Узбекистан № 337-I..., op.cit., s. 11.

przekazu czy tworzenia własnych mediów i prowadzenia działalności wydawniczej. Są jednak przepisy, które wymagałyby korekty, jak przede wszystkim godzący w zasadę pluralizmu politycznego zakaz tworzenia partii politycznych o charakterze religijnym, narodowym i etnicznym. Również tworzenie samych partii politycznych w Uzbekistanie jest bardzo utrudnione ze względu na restrykcyjny wymóg uzyskania poparcia ze strony aż 20 tys. obywateli i do tego zamieszkałych w przynajmniej ośmiu jednostkach administracyjno-terytorialnych państwa. Ponadto warto rozważyć kwestię uzupełnienia ustawy o partiach politycznych o przepisy regulujące finansowanie partii politycznych, co wyeliminowałoby potrzebę uciekania się do odrębnej ustawy.

Wydaje się, że postępująca w Uzbekistanie od grudnia 2016 r. liberalizacja dotychczasowego systemu politycznego państwa pozytywnie wpłynie na możliwości zmian legislacyjnych w zakresie wolności zrzeszania się w partie polityczne i przede wszystkim ich realizacji w praktyce.

Bibliografia

Akty prawne

Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.), http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfr/1936/red_1936/3958676/chapter/edef14e1fc-53d2afd57a6ef01bdb0e22/.

Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята на внеочередной

седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.), http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/.

Конституция Республики Узбекистан принята 8 декабря 1992 года на одиннадцатой сессии Верховного Совета Республики Узбекистан двенадцатого созыва (по состоянию на 8 февраля 2021 года), <http://lex.uz/acts/35869>.

Конституционный закон Республики Узбекистан № 434-II от 12 декабря 2002 года «О Законодательной палате Олий Мажлиса Республики Узбекистан» (по состоянию на 10 августа 2020 года), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3153.

Міędzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380167>.

Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. w Nowym Jorku, Dz.U. 1994, nr 23, poz. 80, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940230080>.

Закон СССР № 1708–1 от 9 октября 1990 года «Об общественных объединениях» (первая редакция), <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LA W;n=1883>.

Закон Республики Узбекистан № 337-I от 26 декабря 1996 года «О политических партиях» (по состоянию на 18 марта 2021 года), <http://lex.uz/docs/57033>.

Закон Республики Узбекистан № 541-I 26 декабря 1997 года «О средствах массовой информации» (утвер-

- жден в новой редакции Законом Республики Узбекистан от 15 января 2007 года № ЗРУ-78 «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «О средствах массовой информации»», <https://www.lex.uz/acts/531121>.
- Закон Республики Таджикистан № 22 от 13 ноября 1998 года «О политических партиях» (по состоянию на 19 июля 2019 года), http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=469.
- Закон Кыргызской Республики № 50 от 12 июня 1999 года «О политических партиях», <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/215>.
- Закон Республики Казахстан № 344-ІІ от 15 июля 2002 года «О политических партиях» (по состоянию на 28 января 2018 года), https://online.zakon.kz/document/?doc_id=103214.
- Закон Республики Узбекистан № 522-ІІ от 29 августа 2003 года «О Регламенте Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан» (по состоянию на 10 августа 2020 года), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=5065.
- Закон Республики Узбекистан № 617-ІІ от 30 апреля 2004 года «О финансировании политических партий» (по состоянию на 8 февраля 2021 года), <https://lex.uz/docs/168377>.
- Закон Туркменистана № 254-ІV от 10 января 2012 года «О политических партиях» (по состоянию на 20 октября 2018 года), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=50606.
- Закон Республики Узбекистан № ЗРУ-635 от 28 августа 2020 года «Об административно-территориальном устройстве Республики Узбекистан» (по состоя-

нию на 18 марта 2021 года), s. 5, <https://www.lex.uz/docs/4973069>.

Literatura

Biszytyga A., *Transformacja ustrojowa poradzieckich państw Azji Centralnej*, [w:] *25 lat transformacji w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. E. Gdulewicz, W. Orłowski, S. Patyra, Lublin 2015.

Bodio T., Mołdawa T., *Konstytucje państw Azji Centralnej: tradycje i współczesność*, Warszawa 2007.

Bodio T., Załęski P., *Elity władzy w Azji Centralnej: tradycja – modernizacja – etnopolityka*, Warszawa 2008.

Bodio T., *Układy klanowe jako mechanizm polityki (na przykładzie państw Azji Centralnej)*, [w:] *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej: studia i rozprawy*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, Pułtusk 2008.

Борисов Н., *Институт президентства в странах Центральной Азии: персонализация vs. институционализация*, „Центральная Азия и Кавказ” 2011, t. 14, s. 11, <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-prezidentstva-v-stranah-tsentralnoy-azii-personalizatsiya-vs-institutsionalizatsiya>.

Democracy Index 2015, Democracy in an age of anxiety, Economist Intelligence Unit, <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>.

Democracy Index 2020. In sickness and in health?, Economist Intelligence Unit, s. 35, <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>.

Fidziński M., *Coraz mniej Polski w Polsce. Kraj wyludnia się w iście zawrotnym tempie*, <https://next.gazeta.pl/next/7,151003,27025693,coraz-mniej-polski-w-polsce-mieszkanow-ubywa-nam-w-iscie-zawrotnym.html>.

Góralczyk W., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2001.

Искаков И.Ж., *Специфика политических институтов и процессов в Центральной Азии*, «Научные ведомости Белгородского государственного университета» 2011, nr 13, s. 19, <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-politicheskikh-institutov-i-protsessov-v-tsentralnoy-azii>.

Киняпина Н.С., *Центральная Азия во внутренней политике России во второй половине XIX века*, [w:] *История России XIX – начала XX века*, red. В.А. Федоров, Москва 2004.

Kłaczyński R., Sadowska E., *Postradzieckie państwa Azji Centralnej: historia, polityka, gospodarka, społeczeństwo*, Kraków 2013.

Куртов А., «Чанский круг»: политическая система в Центральной Азии, <http://www.intelros.ru/pdf/Prognosis/01/Kurtov.pdf>.

Kuźniar R., *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004.

Leszczenko L., *Instytucja ombudsmana w państwach porządkowych: geneza – status prawny – rozwój*, Warszawa 2011.

Луковцева Т.А., Степанов А.И., Уткин А.И., *Коммунистическая партия Советского Союза*, https://bigenc.ru/domestic_history/text/2085938.

На начало 2021 года численность постоянного населения Кыргызстана составила 6 млн 637 тыс. Человек, K-News, <https://knews.kg/2021/04/19/na-nachalo-2021-goda-chislennost-postoyannogo-naseleniya-kyrgyzstana-sostavila-6-mln-637-tys-chelovek/>.

Население Казахстана приближается к 19 млн чело-

- век, Агентство Kazakhstan, https://www.kt.kz/rus/society/naselenie_kazahstana_priblizhaetsya_k_19 mln_chelovek_1377913053.html.
- Население Узбекистана превысило 34,5 миллиона, Газета.uz, <https://www.gazeta.uz/ru/2021/01/16/population/>.
- Massansalvador F.S., *The Process of Nation Building in Central Asia and its Relationship to Russia's Regional Influence*, Miami 2010.
- OSCE/ODIHR, *Comments on the draft Turkmen of Constitution based on an unofficial English translation of the Draft Constitution provided by the OSCE Centre in Ashgabat*, Warsaw 2016, <https://www.osce.org/ru/odihr/262481>.
- Панниер Б., *Сколько людей живет в Туркменистане? Невероятные официальные данные*, <https://rus.azattyq.org/a/how-many-people-live-in-turkmenistan-the-official-figure-is-hard-to-believe/30401430.html>.
- Szukalski J., *Rola Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE w internacjonalizacji standardów demokratycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Nowe wyzwania i rozwiązania w europejskim systemie ochrony praw człowieka*, t. 3, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2018.
- Szukalski J., *System konstytucyjny Uzbekistanu*, Warszawa 2014.
- Тиунов О.И., *Всеобщая декларация прав человека в нормах международного и конституционного права*, „Журнал российского права” 2009, nr 2, <https://cyberleninka.ru/article/n/vseobschaya-deklaratsiya-prav-cheloveka-v-normah-mezhdunarodnogo-i-konstitutsionnogo-prava>.
- Турдимов Ж., *Численность населения Таджикистана*

выросла на 2% в 2020 году, <https://kursiv.uz/news/v-mire/2021-03/chislennost-naseleniya-tadzhikistana-vyroslo-na-2>.

Wierzbicki A., Załęski P., *Trybalizm a władza w Azji Centralnej*, Pułtusk 2008.

Załęski P., *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Warszawa 2011.

Abstrakt

Przedmiotem opracowania jest problem wolności zrzeszania się w partię polityczne w Uzbekistanie w ujęciu normatywnym. Analiza regulacji krajowych dotyczących gwarancji pluralizmu politycznego oraz określających zasady tworzenia i działalności partii politycznych potwierdza na ogół ich zgodność z przyjętymi w tym zakresie przez Uzbekistan zobowiązaniami międzynarodowymi. Do uchybień należy zaliczyć przepisy zakazujące tworzenia partii politycznych o charakterze religijnym, narodowym i etnicznym. Przepisy te godzą bowiem w zasadę pluralizmu politycznego. Ponadto restrykcyjny charakter ma przepis dotyczący wymogu poparcia przy tworzeniu partii politycznych ze strony aż 20 tys. obywateli Uzbekistanu. To znacznie ogranicza możliwość powstawania nowych partii w tym państwie.

Wydaje się, że dokonująca się w Uzbekistanie od grudnia 2016 r. liberalizacja dotychczasowego systemu politycznego państwa pozytywnie wpłynie na możliwości zmian legislacyjnych w zakresie wolności zrzeszania się w partię polityczne oraz ich realizacji w praktyce.

Słowa kluczowe: Uzbekistan, wolność zrzeszania się, partia polityczna, akty prawa międzynarodowego, konstytucja, ustawa

Abstract

The subject of the study is the problem of the freedom of association with political parties in Uzbekistan from the normative perspective. The analysis of the national regulations concerning guarantees of

political pluralism and defining the rules for the establishment and operation of political parties generally confirms their compliance with the international obligations adopted by Uzbekistan in this regard. The shortcomings include the provisions prohibiting the establishment of religious, national and ethnic political parties. These provisions violate the principle of political pluralism. In addition, the provision concerning the requirement of support for the formation of political parties by as many as 20,000 Uzbek citizens is restrictive. This significantly reduces the possibility of the formation of new parties in this country.

It seems that the liberalization of the current political system of the state that has been taking place in Uzbekistan since December 2016 will have a positive impact on the possibility of legislative changes in the field of freedom of association with political parties and their implementation in practice.

Keywords: Uzbekistan, freedom of association, political party, acts of international law, constitution, statute

Krystyna Gomółka

Politechnika Gdańska

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7046-0729>

Stosunki gospodarcze Polski z Uzbekistanem

Wstęp

Uzbekistan to jedno z pięciu państw Azji Środkowej¹ o powierzchni 448,9 tys. km² zamieszkałej przez 33 375,7 tys. ludności². Zasoby mineralne Uzbekistanu obejmują ropę naftową, gaz ziemny, złoto, srebro, uran, molibden, wolfram, węgiel, miedź, cynk i ołów. Uzbekistan znajduje się w pierwszej dziesiątce światowych wydobywców; pod względem produkcji złota zajmuje czwarte miejsce na świecie i uranu – siódme miejsce na świecie, miedzi – jedenaste miejsce na świecie³. Z jednej strony Uzbekistan to państwo, w którym istotną rolę odgrywa górnictwo, z drugiej strony rolnictwo. W ramach tego ostatniego największe znaczenie od lat posiada uprawa bawełny. W kraju rozwinięta jest produkcja

¹ Azja Środkowa, obejmująca Kirgistan, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan i Turkmenistan geopolitycznie odpowiada obszarowi tzw. Heartlandu. Por. K. Kozłowski, *Nowa Wielka Gra w Azji Centralnej – podstawowe uwarunkowania polityczne*, „Studia i Komentarze Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, nr 18, <http://www.iesw.lublin.pl/sk/numery/numer18.php> [dostęp: 15.05.2020].

² *Uzbekistan in figures*, <https://stat.uz/en/431-en2/publik-en/teku-shchie-publikatsii-en/1981-statistical-digest-uzbekistan-in-figures> [dostęp: 12.05.2020].

³ *Uzbekistan*, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> [dostęp: 14.05.2020].

jedwabiu hodowla owiec i sadownictwo. Klimat pozwala na uprawę moreli, brzoskwiń, winorośli, granatów. Rocznie w Uzbekistanie produkuje się również około 3,5 mln ton zbóż⁴. Państwo od momentu uzyskania niepodległości nawiązało wiele kontaktów gospodarczych, w tym z Polską.

Celem pracy jest ukazanie przejawów współpracy gospodarczej polsko-uzbeckiej w latach 1995–2019. Hipoteza pracy brzmi: Pomimo podpisania wielu umów pomiędzy Polską i Uzbekistanem partnerom nie udało się rozwinąć współpracy gospodarczej. Celem weryfikacji hipotezy autorka postawiła następujące pytania badawcze:

1. Jakie umowy w zakresie rozwoju stosunków gospodarczych podpisała Polska z Uzbekistanem?
2. Jak w badanym okresie kształtowała się wymiana handlowa oraz inwestycje zagraniczne Polski z Uzbekistanem?
3. Jakie były rezultaty pracy Polsko-Uzbeckiej Międzyrządowej Komisji do spraw Współpracy Gospodarczej.

Praca powstała na podstawie danych statystycznych Banku Światowego, GUS, oraz literatury przedmiotu w języku polskim, rosyjskim oraz angielskim.

1. Podstawowe dane makroekonomiczne

Od odzyskania niepodległości Uzbekistan dokonuje transformacji w kierunku gospodarki rynkowej. Podstawowe dane makroekonomiczne Uzbekistanu w latach 1992–2019 przedstawia tabela 1.

⁴ Ibidem.

Tablica 1. Podstawowe dane makroekonomiczne Uzbekistanu w latach 1992–2019

Rok	PKB w mld. USD	PKB <i>per capita</i> USD	Eksport w mld. USD	Import w mld. USD	Napływ BIZ w mld. USD
1992	12,84	600	2,735	2,862	9,0
1993	13,10	590	2,722	2,829	48,0
1994	12,85	570	2,550	2,605	73,0
1995	13,32	580	3,430	2,750	24,0
1996	13,88	600	4,210	4,710	90,0
1997	14,55	610	4,025	4,185	166,8
1998	14,82	620	3,530	3,290	139,6
1999	15,79	650	3,235	3,110	121,2
2000	15,43	630	2,817	2,697	74,7
2001	13,87	560	2,708	2,814	82,8
2002	11,49	450	2,513	2,425	65,3
2003	10,84	420	3,189	2,662	82,6
2004	11,87	460	4,280	3,392	176,6
2005	13,74	530	4,749	3,666	191,6
2006	16,05	610	5,617	4,380	173,8
2007	20,62	770	8,029	6,340	705,2
2008	26,79	980	10,298	9,277	711,3
2009	32,07	1 150	10,735	9,023	842,0
2010	38,34	1 340	11,695	8,689	1 636,4
2011	44,80	1 530	13,254	10,472	1 635,1
2012	51,93	1 740	11,210	12,034	563,0
2013	59,48	1 970	12,000	13,138	634,7
2014	68,07	2 025	11,500	13,000	808,6
2015	76,34	2 138	10,000	11,500	1 041,0
2016	84,58	2 229	10,000	11,500	1 663,0
2017	76,19	2 290	13,780	17,456	1 797,3
2018	66,51	2 373	17,320	25,121	624,7
2019	81,85	2 459	17,900	24,300	2 286,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GDP in Uzbekistan, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/gdp-per-capita> [dostęp: 17.05.2020]. GDP in Uzbekistan per capita, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/gdp-per-capita> [dostęp: 17.05.2020]; Foreign Trade, <https://www.macrotrends.net/countries/UZB/uzbekistan/immigration-statistics> [dostęp: 16.05.2020]; Uzbekistan FDI, https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/wir03_fs.uz.en.pdf [dostęp: 16.05.2020].

Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, iż w latach 1992–2019 odnotować należy stały wzrost PKB Uzbekistanu. Bardzo wolno i z małymi przerwami rosło również PKB *per capita*. Bilans handlowy Uzbekistanu kształtował się różnie. W latach 1992–1993, 1996, 2001 oraz 2012–2019 miał wartość ujemną, w pozostałych latach wartość dodatnią. W latach 90. XX w. głównym partnerem Uzbekistanu zarówno w imporcie, jak i eksporcie była Federacja Rosyjska. Na kolejnych miejscach znalazły się Kazachstan i Ukraina. Z państw spoza WNP największe obroty handlowe Uzbekistan zanotował z Wielką Brytanią, USA, Niemcami, Iranem, Koreą, a w 2019 r. z Chinami. Do towarów najczęściej eksportowanych w latach 90. XX w. zaliczyć można bawełnę, nośniki energii, metale kolorowe, stal. Import obejmował maszyny i urządzenia, produkty chemiczne, produkty spożywcze i usługi⁵. Pod koniec II dekady XXI w. struktura eksportu towarów Uzbekistanu przedstawiała się następująco: nośniki energii, produkty ropopochodne, złoto, produkcja tekstyliów, artykuły spożywcze, metale żelazne i kolorowe, produkty chemiczne i wyroby z nich, włókno bawełniane oraz maszyny i urządzenia. W imporcie najważniejsze były: maszyny i urządzenia, wyroby przemysłu chemicznego, usługi, metale żelaza, metale kolorowe, artykuły rolno-spożywcze, nośniki energii i produkty ropopochodne. Największymi partnerami handlowymi Uzbekistanu były Chiny, Rosja, Kazachstan, Turcja, Korea Południowa, a w 2019 r. Chiny⁶.

Od połowy lat 90. XX w. inwestycje zagraniczne napływające do Uzbekistanu dotyczyły przemysłu metalurgiczne-

⁵ *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, wydanie czwarte rozszerzone, Warszawa 2005, s. 126.

⁶ *Trade Uzbekistan – China 2019*, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/exports/china> [dostęp: 10.10.2020].

go, sektora paliwowego i przemysłu lekkiego. Najmniejszą wartość miały inwestycje w sektor spożywczy, budownictwo mieszkaniowe i przemysł budowy maszyn. Zagraniczni inwestorzy pochodzili z Rosji, Korei, Niemiec, USA, Wielkiej Brytanii i Chin⁷. W latach 2008–2016 w celu przyciągnięcia inwestycji zagranicznych w Uzbekistanie utworzono trzy specjalne strefy ekonomiczne⁸. Według stanu na 2019 r. w Uzbekistanie działało dziesięć stref, w tym siedem wyspecjalizowanych w farmacji i po jednej w turystyce, rybołówstwie i agrobiznesie. WSE oferowały potencjalnym inwestorom przywileje podatkowe oraz celne⁹.

Inwestycje zagraniczne od połowy I dekady XXI w. były lokowane są w sektorach: motoryzacyjnym, wydobywania ropy naftowej, gazu ziemnego, branży elektrotechnicznej i przemysłu tekstylnym. Inwestorzy zagraniczni pochodzili z: Turcji, Rosji, Korei, Niemiec, Chin, Azerbejdżanu i Szwecji¹⁰.

Uzbekistan pod koniec drugiej dekady XXI w. był członkiem ponad stu organizacji międzynarodowych, m.in. ONZ, Banku Światowego, WNP, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, OBWE, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOR), MOP i Szanghajskej Organizacji Współpracy. W listopadzie 2018 r. państwo zostało członkiem Między-

⁷ С.Э. Аъзам, *ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАСШИРЕНИЯ ЭКСПОРТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН*, „Вопросы Статистики” 2018 nr 25 (2), s. 57–65.

⁸ Ibidem.

⁹ U. Burkhanov, N. Allaberganova, K. Khudoykulov, *Problems of attraction of foreign direct investments of Uzbekistan*, „Spanish Journal of Rural Development”, vol. VI (1–2), s. 59–64. DOI:10.5261/2015.

¹⁰ *Uzbekistan 2019*, <https://www.google.com/search?q=Uzbekistan+2019%2C&oq=Uzbekistan+2019%2C&aqs=chrome..69i57j0l7.1258j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [dostęp: 18.06.2020]; T. Metaxas, P. Kechagia, *FDI in Central Asia: The case of Uzbekistan*, „Applied Econometrics and International Development” 2016, vol. 16.1, s. 65–76.

narodowej Organizacji ds. Migracji, zacieśniło współpracę z międzynarodowymi instytucjami finansowymi: Azjatyckim Bankiem Rozwoju, MFW, EBOR, Azjatyckim Bankiem Inwestycji Infrastrukturalnych, Europejskim Bankiem Inwestycyjnym¹¹. W 2017 r. Uzbekistan rozpoczął starania o członkostwo w WTO¹². Jest to wielkie wyzwanie dla tego państwa, ponieważ członkostwo musi poprzedzić szereg reform strukturalnych, których do śmierci Karimowa Uzbekistan nie przeprowadził¹³. Po uzyskaniu niepodległości państwo odrzuciło terapię naprawy gospodarki zalecaną przez MFW i Bank Światowy. W tym czasie duże znaczenie dla wzrostu gospodarczego Uzbekistanu miały uprawy bawełny, ponieważ ten surowiec cieszył się wysokimi cenami na rynkach światowych od połowy lat 90. XX w. Rolnictwo straciło na znaczeniu dopiero w latach 2000–2010, gdy rozwinęły się usługi, budownictwo i górnictwo. To ostatnie przyczyniło się do rozwoju gospodarczego Uzbekistanu, ponieważ wzrost cen miedzi i złota na rynkach światowych doprowadził do zwiększenia eksportu tych surowców¹⁴.

Po śmierci Karimowa prezydentem został Szawkat Mirziojow. Od 2017 r. w Uzbekistanie rozpoczęto liberalizować gospodarkę, m.in. wprowadzono ułatwienia w dostępie

¹¹ А. Умирдинов, *Анализ внешнеторговой политики Узбекистана в свете грядущего расширенного соглашения с Евросоюзом и подготовки вступления в ВТО*, <https://www.gazeta.uz/ru/2019/04/02/trade/> [dostęp: 15.10.2020].

¹² Uzbekistan 2018, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_ouzbekistan_e.htm (dostęp 19.06.2020)

¹³ A. Schimitz, *Uzbekistan s Transformation, Strategies and Perspectives* „SWP Research Paper”, 12.09.2020/, ss.32, DOI:10.18449/2020RP12, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/uzbekistans-transformation> [dostęp: 12.10.2020].

¹⁴ M. Tsereteli, *The Economic Modernization of Uzbekistan*, <https://silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2018-04-Tsereteli-Uzbekistan.pdf> [dostęp: 20.06.2020].

do rynku dla zagranicznych przedsiębiorców¹⁵. Miały one przyciągnąć nowych inwestorów i poprawić wizerunek Uzbekistanu w świecie. W lutym 2017 r. przyjęto Strategię Rozwoju na lata 2017–2021¹⁶, w której nakreślono pięć priorytetów rozwoju państwa: 1) doskonalenie systemu państwowego i społeczeństwa w kierunku demokratycznym; 2) reforma systemu prawa i sądów; 3) rozwój i liberalizacja gospodarki; 4) rozwój sfery społecznej; 5) zapewnienie równości pomiędzy równymi grupami narodowymi i tolerancji religijnej¹⁷. W ramach punktu trzeciego założono utrzymanie dynamiki wzrostu gospodarczego, stabilność waluty narodowej i cen, liberalizację rynku walutowego, zbilansowanie budżetu, poprawę konkurencyjności gospodarki Uzbekistanu na rynkach międzynarodowych przez modernizację i dywersyfikację eksportu, wzrost inwestycji zagranicznych, poprawę efektywności sektora bankowego i innych instytucji infrastruktury rynkowej. Określono również pięć kluczowych branż – lokomotyw gospodarki. Były to: 1) przemysł tekstylny, włókienniczy przy wykorzystaniu miejscowego surowca – bawełny; 2) produkcja towarów przemysłowych i materiałów budowlanych; 3) w sektorze rolniczym założono reformę rolnictwa,

¹⁵ P. Stronski, *Will the Mirzijojev Plodding Reforms be enough for Uzbekistan*, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28471/will-mirziyoyev-s-plodding-reforms-be-enough-for-uzbekistan> [dostęp: 15.10.2020].

¹⁶ Uzbekistan's Development Strategy for 2017–2021 has been adopted following public consultation. President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev signed a decree „On Uzbekistan's Development Strategy”, nr UP-4947 z 7.02.2017 r., <http://tashkenttimes.uz/national/541-uzbekistan-s-development-strategy-for-2017-2021-has-been-adopted-following> [dostęp: 22.06.2020].

¹⁷ U. Hasimowa, *Uzbekistan's 2019 Strategy. Foreign Investments a key Focus*, <https://thediplomat.com/2019/02/uzbekistans-2019-strategy-foreign-investments-a-key-focus/> [dostęp: 25.10.2020].

zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego Uzbekistanu przez optymalizację zasiewów, zmniejszanie upraw bawełny i rozszerzenie areалу warzyw, owoców, roślin strączkowych i pastewnych, wzrost eksportu żywności; 4) rozwój przemysłu farmaceutycznego i turystyki; 5) polepszenie klimatu inwestycyjnego i zwiększenie napływu zagranicznych inwestycji¹⁸.

2. Podstawy prawne współpracy z Polską

Polska i Uzbekistan nawiązały stosunki dyplomatyczne w marcu 1992 r.¹⁹ W styczniu 1995 r. partnerzy podpisali traktat o wzajemnej przyjaźni i współpracy. W art. 7 strony zobowiązały się do sprzyjania rozwojowi współpracy gospodarczej, w tym handlowej, opartej na zasadach gospodarki rynkowej oraz prawnego uregulowania przepływu siły roboczej, kapitału i usług. Szczególną uwagę poświęcono kooperacji inwestycyjnej i kapitałowej polskich i uzbeckich przedsiębiorstw. W art. 9 przewidziano współpracę w dziedzinie transportu i infrastruktury²⁰. Tego samego dnia, 11 stycznia 1995 r., została podpisana umowa o popieraniu i ochronie inwestycji²¹ oraz umowa o unikaniu podwójnego opodatkowania

¹⁸ A. Umirdinov, V. Turakulov, *The last bastion of protectionism in Central Asia: Uzbekistan's auto industry in post – WTO accession*, „Trade, Law and Development” 2019, vol. 11, nr 2, s. 301–333, <http://www.tradelawdevelopment.com/index.php/tld/article/viewFile/11%282%29%20TL%26D%20301%20%282019%29/367> [dostęp: 16.10.2020].

¹⁹ *Uzbekistan*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/relacje-dwu-stronne> [dostęp 15.10.2020].

²⁰ Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu, sporządzony w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r., Dz.U. 1996, nr 26, poz. 115.

²¹ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r. Dz.U. 1995, nr 116, poz. 561.

wania i zapobieganiu się uchylaniu się od opodatkowania²², a także konwencja konsularna²³. W 2003 r. strony podpisały umowę o międzynarodowych przewozach drogowych. Jej celem był rozwój przewozów drogowych osób i rzeczy między partnerami oraz w tranzycie przez ich terytoria²⁴.

Od 1 lipca 1999 r. weszła w życie umowa o partnerstwie i współpracy (PCA) podpisana w czerwcu 1996 r. i stała się ona podstawą rozwoju stosunków dwustronnych pomiędzy Uzbekistanem a Unią Europejską²⁵. Polska została stroną tej umowy od 1 maja 2004 r., tj. przystąpienia do Unii Europejskiej.

Stosunki gospodarcze między partnerami zostały na nowo unormowane podpisaniem umowy o współpracy gospodarczej z 2 października 2007 r. zawartej na czas nieokreślony²⁶. W art. 1 umowy przewidziano rozwój kooperacji gospodarczej sprzyjającej stosunkom dwustronnym handlowym, inwestycyjnym, finansowanie przedsięwzięć gospodarczych,

²² Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobieganiu uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r., Dz.U. 1995, nr 116, poz. 559.

²³ Konwencja konsularna między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r. Dz.U. 1997, nr 33, poz. 197.

²⁴ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o międzynarodowych przewozach drogowych, sporządzona w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004, nr 23, poz. 400.

²⁵ Umowa o partnerstwie i współpracy ustanawiająca partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Uzbekistanu, z drugiej strony. Florencja 21.06.1996, Dz.U. UE.L.99.229.3.

²⁶ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o współpracy gospodarczej, podpisana w Taszkencie dnia 2 października 2007 r., M.P. 2008, nr 82, poz. 721.

rozbudowę infrastruktury transportowej i rozwój międzyregionalnej współpracy gospodarczej. W art. 2 dokumentu zapisano kooperację w przemyśle: lekkim, chemicznym, samochodowym, przetwórczym, rolno-spożywczym, elektroenergetyce, sektorze naftowym, gazowym, przewidziano różne formy finansowania i ubezpieczenia oraz współdziałanie w dziedzinie certyfikacji i standaryzacji, współpracę izb gospodarczych, rozwój usług konsultingowych, prawnych, bankowych i technicznych, inicjowanie wymiany specjalistów, szkoleń, udziału w targach i wystawach, współpracę w dziedzinie turystyki²⁷. Celem realizacji współpracy gospodarczej na mocy art. 5 umowy strony powołały Polsko-Uzbecką Międzyrządową Komisję ds. Współpracy Gospodarczej, której zadaniem było dokonywanie okresowej oceny współpracy partnerów, identyfikacja i eliminacja problemów przeszkadzających współpracy, rozwiązywanie spraw spornych. Posiedzenia komisji odbywać się miały co najmniej raz w roku lub w miarę potrzeb. Do rozpatrzenia spraw szczegółowych przewidziano możliwość powoływania grup roboczych.

W marcu 2009 r. strony podpisały porozumienie, którego celem było udzielenie przez Polskę Uzbekistanowi kredytu w wysokości 9 014 998,00 USD²⁸.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Porozumienie z dnia 16 marca 2009 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu, podpisanej w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2009, nr 35, poz. 542.

3. Wymiana handlowa i inwestycje zagraniczne Polski w Uzbekistanie oraz Uzbekistanu w Polsce

Polska jest jednym z mniej się liczących partnerów handlowych Uzbekistanu, podobnie jak Uzbekistan jest mało liczącym się partnerem Polski. Wymianę handlową oraz inwestycje zagraniczne Polski w Uzbekistanie w latach 1992–2019 przedstawia tabela 2.

Tabela 2 Wymiana handlowa Polski z Uzbekistanem oraz inwestycje zagraniczne Polski w Uzbekistanie w latach 1992–2019

Rok	Import Polski w mln. USD	Eksport Polski w mln. USD	Saldo	Inwestycje zagraniczne Polski w Uzbekistanie	Inwestycje zagraniczne Uzbekistanu w Polsce
1992	–	–	–	0,0	0
1993	–	–	–	0,0	0
1994	–	–	–	0,0	0
1995	–	–	–	0,0	0
1996	–	–	–	0,0	0
1997	–	–	–	0,0	0
1998	92,00	28,00	-64,0	0,0	0
1999	46,00	53,00	7,0	0,0	0
2000	40,00	33,00	7,0	0,0	0
2001	90,60	19,10	-81,60	0,0	0
2002	45,48	10,82	-34,66	0,0	0
2003	32,89	25,44	-7,45	0,0	0
2004	58,43	23,61	-34,82	0,0	0
2005	171,78	45,47	-126,31	0,0	0
2006	631,47	62,32	-569,15	0,0	0
2007	671,9	63,30	-608,7	0,0	0
2008	53,67	95,06	-41,39	0,0	0
2009	29,13	69,20	40,07	0,0	0
2010	53,77	75,37	21,60	0,0	0
2011	44,10	114,46	70,36	0,0	0
2012	31,35	119,83	88,47	0,0	0
2013	23,69	147,90	122,08	0,2	0

2014	31,70	136,30	107,11	0,0	0
2015	29,20	110,70	81,50	0,2	0
2016	34,80	87,10	52,30	0,0	0
2017	52,10	78,70	26,60	0,0	0
2018	54,10	187,60	133,50	0,0	0
2019	53,30	180,60	127,30	0,0	0

Źródło: „Rocznik Handlu Zagranicznego 1992–2019”, Warszawa 1993–2020; *Inwestycje zagraniczne w Polsce 1990–2019*, <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/publikacje/zib/zib.html> [dostęp: 25.07.2020].

Z danych zamieszczonych w tabeli 2 wynika, iż wymiana handlowa Polski z Uzbekistanem rozpoczęła się od 1998 r. Do 2004 r. bilans tej wymiany był dla Polski ujemny, a następnie dodatni do końca badanego okresu. Wzajemne obroty wzrastały. Do 2004 r. Polska zajmowała czołową pozycję w obrotach z Uzbekistanem wśród państw CEFTA, z czasem wyprzedziły ją inne państwa. Udział Polski w wymianie towarowej Uzbekistanu wynosił poniżej 1%. Główną pozycją towarową Polski był cukier, który stanowił 74% eksportu w 2003 r. „Ponadto Polska eksportowała maszyny i urządzenia (ok. 13%), produkty chemiczne (ok. 6%), inne produkty spożywcze (ok. 4%), meble i wyroby z drewna (ok. 1%)”²⁹.

Od połowy pierwszej dekady XXI w. struktura polskiego eksportu ulegała zmianie, zaczęły przeważać maszyny i urządzenia (44,9% w 2017 r. i 60,5% w 2018 r.), a także wyroby chemiczne (26,7% w 2017 r. i 15,8% w 2018 r.) i artykuły rolno-spożywcze (16,2% w 2017 r. i 10,9% w 2018 r.). Eksportowane maszyny budowlano-drogowych to ciągniki, ładowarki, dalej maszyny rolnicze, aparatura filtrująca, urzą-

²⁹ *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, wydanie czwarte rozszerzone, Warszawa 2005, s. 118.

dzenia chłodnicze, piece, paleniska przemysłowe, suszarki przemysłowe, klimatyzatory, aparatura pomiarowa, wyroby motoryzacyjne, podwozia, przyczepy i naczepy, urządzenia do produkcji mięsa. W drugiej dekadzie XXI w. Polska nadal eksportowała cukier do Uzbekistanu, ale jego ilość była znacznie mniejsza niż w okresie do 2004 r. Zmniejszyły się również polskie dostawy: tłuszczu i mięsa wieprzowego, skrobi ziemniaczanej, syropów cukrowych i przetworów spożywczych dla niemowląt. Wzrosła natomiast ilość eksportowanych produktów do karmienia zwierząt, sosów i przypraw, mrożonek, artykułów szkolarskich.

Z Uzbekistanu do Polski wysyłano bawełnę – ok. 89% ogółu towarów. Pozostałe pozycje to: gaz ziemny, inne węglowodory gazowe, oleje na bazie ropy naftowej³⁰. Pod koniec pierwszej i w czasie drugiej dekady XXI w. Uzbekistan rozszerzył eksport o siarczany miedzi, woski i suszone winogrona³¹.

Działalność inwestycyjna firm polskich w Uzbekistanie nie jest znacząca. W kraju w 2018 r. zarejestrowane były 32 firmy z udziałem kapitału polskiego, w tym osiem ze 100% polskim kapitałem i trzy przedstawicielstwa. Firmy i przedstawicielstwa działały w branżach: budowlanej, hodowlanej, maszyn i urządzeń, aparatury medycznej i farmacji, wyrobów z tworzyw sztucznych. Na rynku Uzbekistanu funkcjonowało piętnaście firm oficjalnych przedstawicieli polskich przedsiębiorstw. Przez cały badany okres odnotowano nieliczne uzbeckie inwestycje w Polskę³².

³⁰ Ibidem.

³¹ Uzbekistan 2019, <https://www.google.com/search?q=Uzbekistan+2019%2C&oq=Uzbekistan+2019%2C&aqs=chrome..69i57j0l7.1258j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [dostęp: 17.07.2020].

³² Итоги инвестиционной деятельности Республики Узбекистан

4. Rezultaty prac Polsko-Uzbeckiej Międzyrządowej Komisji do spraw Współpracy Gospodarczej

Powołana do życia, na mocy traktatu o współpracy gospodarczej z 2 października 2007 r., Polsko-Uzbecka Międzyrządowa Komisja ds. Współpracy Gospodarczej składała się z dwóch sekcji – polskiej i uzbeckiej³³. Pierwsze posiedzenie komisji odbyło się w dniach 5–6 czerwca 2000 r. w Warszawie z udziałem przedstawicieli banków i zainteresowanych współpracą firm. Dyskutowano na temat rozwoju kooperacji w zakresie przemysłu, budownictwa, usług, rolnictwa, transportu, bankowości i finansów oraz współpracy celnej, podkreślając konieczność likwidacji barier taryfowych i pozataryfowych utrudniających wymianę handlową. Strona polska przedstawiła możliwość zawierania i rozliczania transakcji w PLN, zaproponowała partnerom przyznanie kredytów komercyjnych i rządowych przeznaczonych na finansowanie eksportu polskich towarów i ubezpieczenie transakcji przez KUKA SA³⁴.

Podczas pobytu delegacji uzbeckiej w 2001 r. na 73. Międzynarodowych Targach Poznańskich Polska powtórzyła propozycję udzielenia kredytu rządowego na zakup towarów i usług. Natomiast strona uzbecka wyraziła zainteresowanie kredytem inwestycyjnym na budowę i wyposażenie

za 2019 r., <https://mift.uz/ru/news/itogi-investitsionnoj-deyatelnosti-respubliki-uzbekistan-za-2019-g> [dostęp: 17.07.2020].

³³ *Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, wydanie czwarte rozszerzone, Warszawa 2005, s. 145.

³⁴ Porozumienie o współpracy między Korporacją Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych SA i Towarzystwem Ubezpieczeniowym „Uzbekinvest” z 6 lipca 2010 r., <https://www.portalspozywczy.pl/tagi/kuka,1689,292.html> [dostęp: 12.10.2020].

szkół zawodowych na poziomie średnim. Ostatecznie strona polska, podczas drugiego posiedzenia komisji, 19 października 2002 r. w Taszkencie wyraziła zgodę na udzielenie komercyjnego kredytu inwestycyjnego, a termin spotkania finansistów ustalono na grudzień 2002 r.³⁵ Podczas tego spotkania komisji strona polska przedstawiła propozycję Izby Bawełny w Gdyni, mówiącą o utworzeniu w Polsce składów konsygnacyjnych tego surowca w Sławkowie. Takie posunięcie umożliwiłoby magazynowanie bawełny przeznaczonej na eksport do innych państw europejskich, jednak nie doszło do bardziej szczegółowych uzgodnień³⁶.

Do listopada 2010 r. komisja zawiesiła prace. Trzecie spotkanie odbyło się dopiero 7 września 2010 r. w Warszawie podczas którego partnerzy zadeklarowali chęć pogłębienia współpracy w sektorze turystycznym. Zgłosili udział w Międzynarodowych Targach Turystycznych Warsaw 2010 i „Taszkенckiej Międzynarodowej Wystawie Turystycznej 2010”. Podpisano również porozumienie o współpracy wyższych szkół turystyki i hotelarstwa, dzięki któremu studenci z Uzbekistanu mogli podejmować naukę na tych kierunkach w Polsce³⁷.

IV posiedzeniu Polsko-Uzbekistańskiej Międzyrządowej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, odbywającemu się w maju 2011 r., towarzyszyło Forum Gospodarcze Polska–Uzbekistan. Uczestniczyło w nim czterdzieści polskich firm

³⁵ Узбекистан-Польша: выход на новые формы экономического сотрудничества, <https://uzreport.news/economy/uzbekistan-polsha-vyihod-na-novyye-formy-ekonomicheskogo-sotrudnichestva> [dostęp: 19.06.2020].

³⁶ Ibidem.

³⁷ III posiedzenie Polsko-Uzbeckiej Międzyrządowej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, <https://www.msit.gov.pl/pl/aktualnosci/4288,III-posiedzenie-Polsko-Uzbeckiej-Miedzyrządowej-Komisji-ds-Wspolpracy-Gospodarcz.html> [dostęp: 19.06.2020].

prezentujących m.in. maszyny i urządzenia dla przemysłu spożywczego, artykuły spożywcze, nawozy sztuczne, preparaty weterynaryjne oraz towary powszechnego użytku. Głównym tematem prac komisji był rozwój wymiany handlowej pomiędzy partnerami³⁸.

Podczas V posiedzenia Międzyrządowej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej odbyło się seminarium biznesowe przeprowadzone 7 września 2012 r. w Warszawie. Strony podkreśliły konieczność intensyfikacji współpracy w zakresie hodowli bydła, sadownictwa i weterynarii, w tym współdziałanie służb weterynaryjnych Polski i Uzbekistanu, podjęcie badań nad preparatami weterynaryjnymi. Przedstawiciele polskiego Ministerstwa Rolnictwa zaproponowali stronie uzbeckiej odstąpienie od wymogu przeprowadzania badań na gruźlicę i brucelozę importowanego bydła, ponieważ Polska jest wolna od tych chorób³⁹.

Podczas odbytego w 24 listopada 2013 r. VI posiedzenia Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Gospodarczej przeprowadzono ocenę dwustronnej wymiany handlowej. Zapowiedziano jej pogłębienie w przemyśle: chemicznym, farmaceutycznym, elektrotechnicznym, lekkim, rolno-spożywczym, maszynowym, produkcji materiałów budowlanych. Wyrażono również chęć przyznania Uzbekistanowi kolejnych kredytów rządowych⁴⁰ i przyjęto propozycję za-

³⁸ *Uzbekistan, wspieranie polskiego eksportu i działania promocyjne*, <http://www.invest.lubelskie.pl/pl/informacje-ogolne-2> [dostęp: 19.06.2020].

³⁹ *Rozmowy polsko-uzbeckie*, <https://www.gospodarz.pl/aktualnosci/mrirw/rozmowy-polsko-uzbeckie.html> [dostęp: 18.06.2020].

⁴⁰ *Узбекистан и Польша намерены расширить экономическое сотрудничество*, <https://www.uzdaily.uz/ru/post/18065> [dostęp: 16.08.2020]; *Растущие перспективы успешного сотрудничества*, <http://www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-birja/17396> [dostęp: 16.06.2020].

warcia porozumienia o współpracy w dziedzinie sadownictwa⁴¹.

W kolejnym roku, w listopadzie 2016 r., Krajowa Izba Gospodarcza we współpracy z ambasadą RP w Taszkencie oraz Izbą Przemysłowo-Handlową Republiki Uzbekistanu zorganizowała Misję Gospodarczą do Taszkontu i Samarkandy. Jednym z punktów programu było Forum Biznesu Uzbekistan – Polska w Taszkencie (7 listopada 2016 r.) z udziałem polskich firm funkcjonujących w Uzbekistanie. Delegacja polskich przedsiębiorców uczestniczyła również w otwarciu I Międzynarodowych Targów Owoców i Warzyw w Taszkencie i zapoznała się z potencjałem branży rolno-spożywczej. Podczas seminarium gospodarczego w Samarkandzie w dniu 9 listopada zapowiedziano intensyfikację współpracy partnerów w dziedzinie sadownictwa i hodowli bydła. Do przyszłych dziedzin współpracy zaliczono: dostawy mięsa, bydła rogatego, sadzonek drzew owocowych, farmaceutyków, linii produkcyjnych do przetwórstwa rolno-spożywczego oraz wybranych rodzajów maszyn i urządzeń⁴².

Zaplanowanie na 2017 r. w Warszawie VII posiedzenie Polsko-Uzbeckiej Komisji Międzyrządowej nie doszło do skutku. Nie przeszkodziło to partnerom w 2018 r. w utworzeniu Izby Przemysłowo-Handlowej, której pierwszym działaniem było podpisanie w czerwcu 2019 r. przez Ministerstwa Rolnictwa Polski i Uzbekistanu umowy w sprawie dostaw sadzonek ziemniaka. Polscy przedsiębiorcy z sektorów: IT,

⁴¹ Узбекистан и Польша подписали соглашение в сфере развития предпринимательства, <https://podrobno.uz/cat/economic/uzbekistan-polsha-podpisali-soglashenie/> [dostęp: 16.06.2020].

⁴² E. Wojtas, *Relacja: Misja Gospodarcza do Uzbekistanu*, 7–10.11.2016, <https://kig.pl/uslugi/wspolpraca-miedzynarodowa/wyjazdowe-misje-zagraniczne/azja/szczegoly/4551/> [dostęp: 16.06.2020].

farmacji, urządzeń medycznych, chemicznych, urządzeń górniczych, rolno-spożywczych, materiałów i usług budowlanych oraz handlu wzięli udział w forach biznesu w Taszkencie i Bucharze⁴³.

Podczas spotkania odbytego w lipcu 2019 r. w Taszkencie ministrowie spraw zagranicznych Polski i Uzbekistanu zwrócili uwagę na konieczność odbywania bardziej regularnych spotkań Komisji Współpracy Gospodarczej i uzgodnili termin jej 7. posiedzenia na drugą połowę roku w Warszawie. Za jeden z najważniejszych tematów uznano rozwój turystyki. Wprowadzenie ruchu bezwizowego dla obywateli polskich na okres do 30 dni od 1 lutego 2019 r. zdaniem strony polskiej mogło się przyczynić do intensyfikacji ruchu turystycznego z Polski do Uzbekistanu. Sprzyjać temu miało otwarcie bezpośredniego połączenia lotniczego między Warszawą a Taszkientem⁴⁴. Do końca 2019 r. zapowiedziane posiedzenie międzyrządowej komisji nie odbyło się.

Uwagi końcowe

Uzbekistan to jedno z pięciu państw poradzieckich Azji Centralnej bogate w surowce mineralne. Do największych na świecie należą zasoby: ropy naftowej, gazu ziemnego, złota, srebra, uranu, molibdenu, wolframu, węgla, miedzi, cynku i ołowiu. To właśnie ich sprzedaż na rynkach światowych miała w dużej mierze wpływ na tworzenie PKB. Do rozwoju

⁴³ *Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Uzbekistan 2018*, 03.26, www.trade.gov.pl/analizy-rynkowe/azja [dostęp 22.06.2020].

⁴⁴ *ВСТРЕЧА С ЗАМЕСТИТЕЛЕМ МИНИСТРА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ ПОЛЬШИ*, <https://mfa.uz/ru/press/news/2019/07/19801/%20polski%20minister%20w%20Uzbekistanie> [dostęp: 22.06.2020].

gospodarczego państwa przyczyniła się sprzedaż bawełny, której ceny w latach 90. XX w. wyraźnie zwyżkowały. Duży wpływ na kształtowanie PKB Uzbekistanu miał eksport miedzi i złota, na które ceny gwałtownie wzrosły. Dopiero po śmierci prezydenta I. Karimowa od 2017 r. w Uzbekistanie rozpoczęto wprowadzać reformy liberalizujące gospodarkę i przyciągające zagraniczne inwestycje oraz dynamizujące wymianę handlową. Polska była i jest mało liczącym się partnerem Uzbekistanu pomimo zawarcia szeregu umów gospodarczych: traktatu o przyjaźni i współpracy, umów: o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, o unikaniu podwójnego opodatkowania i konwencji konsularnej. Obroty handlowe Polski i Uzbekistanu nigdy nie przekroczyły 1%. Przez cały badany okres zaobserwować można znikome inwestycje Polski w Uzbekistanie. Celem rozwoju wzajemnych stosunków gospodarczych pomiędzy partnerskimi państwami w 2007 r. powołano do życia Polsko-Uzbekistańską Komisję Międzyrządową do Spraw Gospodarczych. Jej posiedzenia odbywały się nieregularnie i w niewielkim stopniu przyczyniły się do ożywienia współpracy. Tematami prac komisji były: zwiększenie handlu w przemyśle: chemicznym, farmaceutycznym, elektrotechnicznym, lekkim, rolno-spożywczym, maszynowym i materiałów budowlanych. Zainteresowaniem partnerów cieszyły się również: sadownictwo, współdziałanie służb weterynaryjnych, prace badawcze nad tworzeniem nowych preparatów weterynaryjnych. Głównymi przejawami współpracy gospodarczej Polski było zwiększenie udziału krajowego biznesu w misjach, targach w Uzbekistanie. Postawiona w pracy hipoteza: Pomimo podpisania stosownych umów pomiędzy Polską i Uzbekistanem partnerom nie udało się nawiązać pełnej współpracy gospodarczej została pozytywnie zweryfikowana.

Bibliografia

- Аъзам С.Э., *ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАСШИРЕНИЯ ЭКСПОРТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН*, „Вопросы Статистики” 2018, nr 25 (2).
- Burkhanov U., Allaberganova N., Khudoykulov K., *Problems of attraction of foreign direct investments of Uzbekistan*, „Spanish Journal of Rural Development”, vol. VI (1–2).
- Foreign Trade, <https://www.macro trends.net/countries/UZB/uzbekistan/immigration-statistics>.
- GDP in Uzbekistan, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/gdp-per-capita>.
- GDP in Uzbekistan *per capita*, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/gdp-per-capita>.
- Hasimowa, *Uzbekistan's 2019 Strategy. Foreign Investments a key Focus 2019*, <https://thediplomat.com/2019/02/uzbekistans-2019-strategy-foreign-investments-a-key-focus/>.
- Informacje praktyczne dla polskiego eksportera – Uzbekistan* 26.03.2018, www.trade.gov.pl/analizy.
- Итоги инвестиционной деятельности Республики Узбекистан за 2019 г.*, <https://mift.uz/ru/news/itogi-investitsionnoj-dejatelnosti-respubliki-uzbekistan-za-2019-g>.
- Inwestycje zagraniczne w Polsce 1990–2018*, <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/publikacje/zib/zib.html>.
- Konwencja konsularna między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r. Dz.U. 1997, nr 33, poz. 197.
- Kozłowski K., *Nowa Wielka Gra w Azji Centralnej – podstawowe uwarunkowania polityczne*, „Studia i Komentarze Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, nr 18, <http://www.iesw.lublin.pl/sk/numery/numer18.php>.

- Metaxas T., Kechagia P., *FDI in Central Asia: The case of Uzbekistan*, „Applied Econometrics and International Development” 2016, vol. 16.1.
- Porozumienie z dnia 16 marca 2009 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o udzieleniu kredytu, podpisanej w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2009, nr 35, poz. 542.
- Porozumienie o współpracy między Korporacją Ubezpieczeń Kredytów Eksportowych SA i Towarzystwem Ubezpieczeniowym „Uzbekinvest” z 6 lipca 2010 r., <https://www.portalspozywczy.pl/tagi/kuke,1689,292.html>.
- Растущие перспективы успешного сотрудничества*, <http://www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-birja/17396>.
- „Rocznik Handlu Zagranicznego 1992–2018”, Warszawa 1993–2019.
- Rozmowy polsko-uzbeckie*, <https://www.gospodarz.pl/aktualnosc/mrirw/rozmowy-polsko-uzbeckie.html>.
- Schimitz A., *Uzbekistan's: transformation*, Strategies and Perspectives, „SWP Research Paper” 2020/RP 12.09.2020, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/uzbekistans-transformation>.
- Stronski S., *Will the Mirzijojev Plodding Reforms be enough for Uzbekistan*, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28471/will-mirziyoyev-s-plodding-reforms-be-enough-for-uzbekistan>.
- Trade Uzbekistan – China 2019*, <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/exports/china>.
- Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu, sporządzony w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r., Dz.U. 1996, nr 26, poz. 115.

Tsereteli M., *The Economic Modernization of Uzbekistan*, <https://silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2018-04-Tsereteli-Uzbekistan.pdf>.

Узбекистан и Польша подписали соглашение в сфере развития предпринимательства, <https://podrobno.uz/cat/economic/uzbekistan-polsha-podpisali-soglashe-nie/>.

Узбекистан и Польша намерены расширить экономическое сотрудничество, <https://www.uzdaily.uz/ru/post/18065>.

Узбекистан-Польша: выход на новые формы экономического сотрудничества, <https://uzreport.news/economy/uzbekistan-polsha-vyihod-na-novyye-formyi-ekonomicheskogo-sotrudnichestva>.

Умирдинов А., *Анализ внешнеторговой политики Узбекистана в свете грядущего расширенного соглашения с Евросоюзом и подготовки вступления в ВТО*, <https://www.gazeta.uz/ru/2019/04/02/trade/>.

ВСТРЕЧА С ЗАМЕСТИТЕЛЕМ МИНИСТРА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ ПОЛЬШИ, <https://mf.uz/ru/press/news/2019/07/19801/%20polski%20minister%20w%20Uzbekistanie>.

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o współpracy gospodarczej, podpisana w Taszkencie dnia 2 października 2007 r., M.P. 2008, nr 82, poz. 721.

Umowa o partnerstwie i współpracy ustanawiająca partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Uzbekistanu, z drugiej strony. Florencja 1996.06.21, Dz.U. UE.L.99.229.3.

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rzą-

- dem Republiki Uzbekistanu w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobieganiu uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r., Dz.U. 1995, nr 116, poz. 559.
- Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Uzbekistanu o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, sporządzona w Warszawie dnia 11 stycznia 1995 r. Dz.U. 1995, nr 116, poz. 561.
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Uzbekistanu o międzynarodowych przewozach drogowych, sporządzona w Warszawie dnia 10 lipca 2003 r., M.P. 2004, nr 23, poz. 400.
- Umirdinov A., Turakulov V., *The last bastion of protectionism in Central Asia:Uzbekistan's auto industry in post – WTO accession*, „Trade, Law and Developmet” 2019, vol. 11, nr 2, <http://www.tradelawdevelopment.com/index.php/tld/article/viewFile/11%282%29%20TL%26D%20301%20%282019%29/367>.
- Uzbekistan*, <https://www.gov.pl/web/uzbekistan/relacje-dwustronne>.
- Uzbekistan in figures*, <https://stat.uz/en/431-en2/publik-en/tekushchie-publikatsii-en/1981-statistical-digest-uzbekistan-in-figures>.
- Uzbekistan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, wydanie czwarte rozszerzone, Warszawa 2005.
- Uzbekistan 2019*, <https://www.google.com/search?q=Uzbekistan+2019%2C&oq=Uzbekistan+2019%2C&aqs=chrome..69i57j0l7.1258j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.
- Uzbekistan's Development Strategy for 2017–2021 has been adopted following public consultation. President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev signed a decree

- „On Uzbekistan’s Development Strategy”, nr UP-4947 z 7.02.2017 r., <http://tashkenttimes.uz/national/541-uzbekistan-s-development-strategy-for-2017-2021-has-been-adopted-following->.
- Uzbekistan FDI*, https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/wir03_fs.uz.en.pdf.
- Uzbekistan*, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>.
- Uzbekistan, wspieranie polskiego eksportu i działania promocyjne*, <http://www.invest.lubelskie.pl/pl/informacje-ogolne-2>.
- Wojtas E., *Relacja: Misja Gospodarcza do Uzbekistanu*, 7–10 XI 2016, <https://kig.pl/uslugi/wspolpraca-miedzynarodowa/wyjazdowe-misje-zagraniczne/azja/szczegoly/4551/>.
- III posiedzenie Polsko-Uzbeckiej Międzyrządowej Komisji ds. Współpracy Gospodarczej, <https://www.msit.gov.pl/pl/aktualnosci/4288,III-posiedzenie-Polsko-Uzbeckiej-Międzyrządowej-Komisji-ds-Współpracy-Gospodarcz.html>.

Abstrakt

Pozycję gospodarczą Uzbekistanu od uzyskania niepodległości do 2016 r. tworzył eksport wielu surowców. Uzbekistan odrzucił proponowaną przez MFW w latach 90. XX w. terapię szokową. Dopiero śmierć prezydenta Karimowa i objęcie władzy przez Sz. Mirzoiyewa wprowadziło Uzbekistan na drogę reform. Jedną z nich jest liberalizacja gospodarki i otwarcie się drzwi dla zagranicznego kapitału. Polska jest nieliczącym się partnerem handlowym dla Uzbekistanu, a Uzbekistan dla Polski. Pomimo iż podpisała wiele umów gospodarczych, jej wymiana handlowa z tym partnerem stanowi 1% obrotów handlowych, nieliczne były również inwestycje Uzbekistanu w Polsce. Intensyfikacji współpracy gospodarczej służyć miała Polsko-Uzbecka Międzyrządowa Komisja ds. Współpracy Gospodarczej.

Od 2000 r. do 2019 r. odbyto sześć posiedzeń komisji. W wyniku jej prac nie udało się nawiązać pełnej współpracy gospodarczej.

Słowa kluczowe: Uzbekistan, Polska, współpraca gospodarcza, handel, inwestycje

Abstract

Uzbekistan's economic position from gaining independence to 2016 was created by the export of many raw materials. Uzbekistan rejected shock therapy proposed by the IMF in the 1990s. Only the death of President Karimov and the assumption of power by Sz. Mirzoyoyev led Uzbekistan on the path of reforms. One of them is the liberalization of the economy and the opening of the door to foreign capital. Poland is an irrelevant trade partner for Uzbekistan and Uzbekistan for Poland. Despite the fact that it has signed many economic agreements, its trade with this partner accounted for 1% of trade, Uzbekistan's investments in Poland were also sparse. The Polish-Uzbek Intergovernmental Commission for Economic Cooperation was to serve the purpose of intensifying economic cooperation. From 2000 to 2019, 6 committee meetings were held. As a result of its work, it was not possible to establish full economic cooperation.

Keywords: Uzbekistan, Poland, economic cooperation, trade, investments

Niezależne media w Kazachstanie

Jednym z pierwszorzędnych czynników decydujących o powodzeniu utworzenia społeczeństwa obywatelskiego jest możliwość prowadzenia swobodnej debaty między uczestnikami życia politycznego. Zaprezentowanie swojego stanowiska, również tego krytycznego wobec poczynąń rządzących, na forum publicznym jest osnową demokracji i czynnikiem umożliwiającym alternację władzy. Z tego powodu oczywistym jest, iż osoby sprawujące władzę w państwach niedemokratycznych starają się ograniczać wolność wypowiedzi oraz tym samym przeszkadzać w normalnym funkcjonowaniu mediom prywatnym.

W niniejszym artykule zostanie zaprezentowana sytuacja niezależnych mediów w Kazachstanie. Praca ta jest podzielona na trzy części. W pierwszej zostanie przedstawiony obecny stan niezależności mediów w Kazachstanie. Kolejna część poświęcona jest trzem istniejącym w Kazachstanie organizacjom pozarządowym wspierającym rozwój niezależnych mediów. W ostatniej części pracy zostaną podane dwa przypadki długotrwałego utrudniania swobodnej działalności dziennikarskiej, dane z corocznego raportu na temat naruszenia praw wolności słowa oraz projekt siedmiu redakcji, mający na celu walkę z dezinformacją prowadzoną przez rządzących w Kazachstanie w sprawie osób zmarłych z powodu SARS-Cov-2.

Według danych międzynarodowej organizacji Reporterzy bez Granic, od 2013 r. w Kazachstanie dochodzi do systema-

tycznego ograniczania możliwości działań opozycyjnych mediów, a przeciw dziennikarzom, którzy mieli odwagę przeciwstawić się szykanom ze strony rządzących, są wszczynane postępowania sądowe. Kazachstan w 2020 r. zajął 157 miejsce¹ wśród 180 państw objętych badaniem w ramach rankingu wolności mediów tej organizacji². Tym bardziej mogą niepokoić próby przyjęcia nowego prawa „O procedurze organizowania i przeprowadzania pokojowych zgromadzeń w Republice Kazachstanu” rozpoczęte w 2020 r. Zwłaszcza art. 7 (o działalności dziennikarza/przedstawiciela mediów), który (podpunkt 1) dopuszcza zakaz ingerowania w prawne działania organizatora i uczestników pokojowych zgromadzeń, a także pracowników organów i organizacji państwowych; (podpunkt 2) oraz o niepodejmowaniu działań, które zakłócają sprawne funkcjonowanie transportu, infrastruktury, bezpieczeństwa mienia, a także utrudniają swobodny przepływ obywateli nieuczestniczących w pokojowych zgromadzeniach³. Przepis ten daje możliwość dowolnej interpretacji dla znalezienia powodu ukarania opozycyjnych dziennikarzy biorących udział w manifestacjach.

Jednakże wciąż istnieją w Kazachstanie organizacje, które zajmują się ochroną praw i edukacją prawniczą dziennikarzy i aktywistów społecznych. Działalność ich polega na realizowaniu projektów i szkoleń prowadzonych przez wykwalifikowanych specjalistów. Ich praca jest wspierana

¹ W 2020 r. Kazachstan zdobył 54,11 punktów w rankingu, <https://rsf.org/en/ranking/2020#> [dostęp: 10.10.2020].

² W 2021 r. Kazachstan awansował o dwie pozycje, na 155 miejsce, lecz tej zmianie towarzyszył spadek przyznanych punktów w rankingu o 3,83, <https://rsf.org/en/kazakhstan> [dostęp: 25.04.2021].

³ Proponowana ustawa jest dostępna pod adresem: <https://senate.parlam.kz//ru-RU/lawProjects/download?fileId=26842> [dostęp: 10.10.2020].

przez m.in. Fundację Konrada Adenauera, Fundację Soro-sa-Kazachstan, Fundację Friedricha Eberta, Ambasadę Królestwa Niderlandów oraz Ambasadę Stanów Zjednoczonych w Kazachstanie.

Od 25 lat w Kazachstanie ma siedzibę lokalny oddział międzynarodowej organizacji Internews Network, lecz ich praca obejmuje również inne republiki w Centralnej Azji. Główną misją Internews jest rozwój przestrzeni informacyjnej regionu za pomocą prowadzonych szkoleń nie tylko dziennikarzy, ale także i osób związanych z obróbką materiałów. Działalność ta przyczyniła się do wykształcenia tysięcy specjalistów pracujących w mediach, którzy dostarczają wysokiej jakości materiały⁴. Obecnie organizacja ta prowadzi trzy główne projekty.

MediaCAMP (Centralnoazjatycki program medialny MediaCAMP) jest prowadzony w Kazachstanie, Tadżykistanie i Uzbekistanie. Głównym celem tego programu jest pomoc mediom w tworzeniu wyważonych treści poświęconych najważniejszym politycznym i społecznym tematom, zwiększenie poziomu wiedzy na temat działalności mediów oraz możliwych manipulacji (np. wykrywanie fakenewsów) wśród obywateli oraz dbanie o ramy prawne regulujące funkcjonowanie mediów i dziennikarzy. Realizację tych zadań ma ułatwić powołany Fundusz Inwestycyjny, który będzie finansować zakup odpowiedniego sprzętu i oprogramowania dla lokalnych mediów. Organizowane są również szkolenia, np. „Laboratorium rozwoju inkluzywnej zawartości”, „Akcelerator nowych mediów”, w czasie którego uczestnicy zapoznają się z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w rzemiośle

⁴ Informacje o organizacji Internews są dostępne pod adresem: <https://ru.internews.kz/o-nas/> [dostęp: 10.10.2020].

dziennikarskim, coroczny „Centralnoazjatycki Mediafestiwal” czy „Forum Top-Menedżerów”, na którym uczestnicy mogą dzielić się swoimi doświadczeniami, m.in. w zakresie pożytkowania funduszy zewnętrznych dla swoich przedsiębiorstw medialnych⁵.

Program „Dostęp do informacji” polega na wspieraniu używania nowych technologii, które umożliwiają dotarcie do nowych odbiorców zamieszkujących oddalone rejony kraju, tym samym zwiększając konkurencyjność niezależnych mediów⁶.

Projekt internetowy „Otwarta Azja online” został rozpoczęty w 2015 r. Polega on na opisywaniu zachodzących procesów społeczno-politycznych w Kazachstanie, Uzbekistanie i Tadżykistanie, o ich przyczynach i potencjalnych skutkach oraz o prawdopodobieństwie wystąpienia podobnych zjawisk na terenach innych państw Azji Centralnej. Projekt ten miał zostać przekazany niezależnym ośrodkom medialnym⁷.

„Prawowej media-centr” powstał w 2004 r. w miejscowości Kostanaj na bazie przedstawicielstwa Fundacji Adil Soz. Od 2008 r. siedzibą organizacji jest stołeczna Astana (Nursułtan). Organizacja ta zajmuje się działalnością edukacyjną (prawniczą, dziennikarską oraz w zakresie ochrony słowa i praw człowieka) poprzez organizację szkoleń, kursów i seminariów, prowadzeniem badań rynku medialnego oraz współpracy między agencjami rządowymi a mediami i organizacjami pozarządowymi, przy tym wspiera rozwój

⁵ Informacje o projekcie „MediaCAMP” są dostępne pod adresem: <https://ru.internews.kz/mediacamp/> [dostęp: 10.10.2020].

⁶ <https://ru.internews.kz/o-nas/> [dostęp: 10.10.2020].

⁷ Informacje o projekcie „Otwarta Azja online” są dostępne pod adresem: https://theopenasia.net/ru/page/about_ [dostęp: 10.10.2020].

ich potencjału oraz bierze udział w procesie nad zmianami prawa medialnego⁸.

Trzecią organizacją jest Międzynarodowy Fundusz Obrony Wolności Wypowiedzi – Adil Soz, który został zarejestrowany 12 kwietnia 1999 r. Instytucja ta stawia sobie za cel stworzenie otwartego społeczeństwa obywatelskiego, którego podstawą jest wolne, obiektywne i postępowe dziennikarstwo. Dla realizacji tego celu Adil Soz wydaje publikacje dla dziennikarzy oraz organizuje szkolenia, m.in. *Ochrona prawna dziennikarzy i mediów*, *Normy etyczne i podstawy prawne mediów*, *Bezpieczeństwo językowe publikacji medialnych*, a także zajmuje się systematycznym monitoringiem naruszeń wolności słowa w Kazachstanie oraz uczestniczeniem w działalności legislacyjnej⁹.

Jednym z najpoważniejszych przykładów walki kazaskiej elity z opozycyjnymi mediami jest tzw. „sprawa Matajewych”. 22 lutego 2016 r. Radio Azzatyk poinformowało o zatrzymaniu przez służbę antykorupcyjną głównego dyrektora agencji informacyjnej KazTAG Aseta Matajewa oraz Sejtkazego Matajewa, zajmującego stanowisko szefa Związku Dziennikarzy w Kazachstanie i prezydenta Narodowego Klubu Prasowego. Oficjalnym powodem zatrzymania było podejrzenie o sprzeniewierzeniu rządowych pieniędzy i nielegalnej odbudowie siedziby Narodowego Klubu Prasy przez Sejtkazego Matajewa. Jak zauważyła Tamara Kaliejewa, prezes *Adil Soz*, prawdziwym powodem mogła być nieugięta postawa agencji KazTAG oraz Związku Dziennikarzy w Kazachstanie, które nie chciały podporządkować się kazaskim

⁸ Informacje o organizacji Prawowej media-centr są dostępne pod adresem: <https://lmc.kz/ru/about/nasha-deyatelnost> [dostęp: 10.10.2020].

⁹ Informacje o organizacji Adil Soz są dostępne pod adresem: <http://www.adilsoz.kz/p/about> [dostęp: 10.10.2020].

rządzącym¹⁰. Sejtkazy Matajew został warunkowo zwolniony 4 grudnia 2017 r.¹¹ Aset Matajew, syn Sejtkazego, został skazany na pięć lat pozbawienia wolności. W 2017 r. sąd nie zgodził się na obniżenie jego wyroku¹².

Kolejnym przykładem wykorzystania wymiaru sprawiedliwości do walki z opozycyjnymi dziennikarzami jest sprawa redaktora internetowego portalu Ratel.kz Marata Asipowa, który został oskarżony przez kazaską prokuraturę o celowe rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji. Ostatecznie sąd apelacyjny podtrzymał wyrok pierwszej instancji i nakazał zablokowanie portalu Ratel.kz. Decyzja sądu budzi tym większe zaniepokojone, gdyż w podobnych sprawach sądy nakazują opublikowanie oficjalnych przeprosin i sprostowanie materiału¹³.

Historia „sprawy Matajewych” oraz Asipowa pokazują, że władze Kazachstanu nie obawiają się zwalczać uznanych w kraju i za granicą dziennikarzy, a dla środowiska kazaskich dziennikarzy jest to jasny sygnał, że inni niepokorni przedstawiciele mediów mogą stać się kolejnym celem ataku. Wymieniona wcześniej organizacja Adil Soz publikuje coroczne raporty dot. naruszania wolności słowa w Kazach-

¹⁰ *Задержаны глава союза журналистов Сейтказы Матаев и гендиректор КазТАГ*, <https://azh.kz/ru/news/view/34620> [dostęp: 10.10.2020].

¹¹ *Глава Союза журналистов Сейтказы Матаев – на свободе*, <https://rus.azattyq.org/a/matayev-osvobozhdenie-uslovno-dosrochno/28894282.html> [dostęp: 10.10.2020].

¹² *Асету Матаеву отказали в смягчении меры наказания*, <https://kapital.kz/gosudarstvo/67677/asetu-matayevu-otkazali-v-smyagchenii-mery-nakazaniya.html> [dostęp: 10.10.2020].

¹³ *К. Тогужбайев, Решение по «делу Ratel.kz»: прекратить и запечатить*, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-delo-ratel-prekraschenie-vypuska/29255079.html> [dostęp: 10.10.2020].

stanie. W 2020 r.¹⁴ doszło do 25 przypadków zatrzymania dziennikarzy, blogerów i działaczy społecznych, 12 napaści na dziennikarzy (Tamary Waal z Wlast.kz, Ingi Imanbaj, Botagozy Omarowej z 101tv.kz, członka grupy Azzattyq Ruhy Riszat Ackarbekuly, blogerki Saltanaty Taszymowej, Ulana Szamszeta z almakz.info, Rinata Kibraiewa i Waleriego Kudriacewa z LIFE KZ, Asiemy Mirzekiejewy z Ratel.kz, Mariny Nizowkiny i Witalija Zanitinowa z telekanału Atameken Business, Alimy Pardaszewy z the-village.kz oraz Sanii Tojken z radia Azattyk), 27 aresztowań, wyroków kary pozbawienia wolności i ograniczenia wolności, 59 zarzutów karnych (zniesławienie i zniewaga – 9, rozpowszechnianie świadomie nieprawdziwych informacji – 20, rozpowszechnianie materiałów ekstremistycznych – 1, naruszenie prywatności – 3, fałszerstwo dokumentów – 1, podleganie do nienawiści – 6, naruszenie czci i godności Pierwszego Prezydenta – 2, propagandy terroryzmu, wezwania do obalenia rządu – 1, znieważenie przedstawiciela władz – 3, udział w działalności organizacji zakazanej – 10, prowadzenie do samobójstwa – 1, zadawanie umiarkowanych obrażeń ciała i obrażanie urzędnika państwowego – 1, przymus do zawarcia transakcji – 1) oraz 62 oskarżeń cywilnych, w których zażądano odszkodowania za szkody moralne na sumę 79 mln 110 tys. tenge (ok. 694 tys. zł), z czego sądy zadecydowały o wypłacie jedynie 1 mln 475 tys. 993 tenge (ok. 13 tys. zł). Wydano 55 orzeczeń sądowych w sprawach roszczeń o ochronę czci, godności i reputacji biznesowej – 55 (w tym 23 – w apelacji, 1 w kasacji), 26 było na korzyść pozwanych,

¹⁴ СТАТИСТИКА нарушений права на свободу выражения в Казахстане Январь-Декабрь 2020 года, <http://www.adilsoz.kz/politcor/show/id/303> [dostęp: 10.10.2020].

postawiono 35 zarzutów administracyjnych (w tym: zniesławienie – 4, zarzuty związane ze stanem wyjątkowym – 16, drobne chuligaństwo – 2, posiadanie i dystrybucja materiałów ekstremistycznych – 2, naruszenie przepisów o pokojowych zgromadzeniach – 2, naruszenie obowiązku rozpowszechniania materiałów religijnych – 1, zarzuty naruszenie ordynacji wyborczej – 3).

Ostatnim projektem, na który warto zwrócić uwagę jest strona umytpa.kz¹⁵. Powstała ona w wyniku współpracy siedmiu redakcji (The Village Kazakhstan, Власть, Медиа-зона Центральная Азия, Factcheck.kz, Радио Азаттык, За нами уже выехали, Тіл кеспек жок)¹⁶. Celem tego przedsięwzięcia jest stworzenie ogólnodostępnej strony internetowej z niezależnymi statystykami na temat ilości osób zmarłych w wyniku zarażenia się wirusem SARS-CoV-2. Taką informację mogą zgłosić najbliżsi zmarłego do pracowników umytpa.kz, a po pozytywnym zweryfikowaniu, dane o tej osobie zostaną opublikowane na stronie projektu.

Mimo zagranicznego wsparcia finansowego oraz specjalistycznego, autorytarne elity stawiają coraz poważniejsze ograniczenia prawne kazaskim mediom opozycyjnym. Upominanie się międzynarodowych organizacji o przestrzeganie prawa wolności słowa w Kazachstanie jest czytelnym sygnałem dla rządzących tym państwem, że opinia zagraniczna nie zapomniała o trudnym położeniu opozycyjnych dziennikarzy. Przykładem tego może być wielokrotnie poruszana podczas obrad OBWE tzw. „sprawa Matajewych”.

¹⁵ Słowo „umytpa” można przetłumaczyć z kazaskiego jako „nie zapominać”.

¹⁶ Informacje o projekcie „Otwarta Azja online” są dostępne pod adresem: <http://umytpa.kz/statement> [dostęp: 10.10.2020].

Bibliografia

Kazakhstan, World Free Press Index 2020, <https://rsf.org/en/kazakhstan>.

Toguzbajew Kazis, Решение по «делу Ratel.kz»: прекратить и запретить, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-delo-ratel-prekraschenie-vypuska/29255079.html>.

World Free Press Index 2020, <https://rsf.org/en/ranking/2020>.

Асету Матаеву отказали в смягчении меры наказания, <https://kapital.kz/gosudarstvo/67677/asetu-matayevu-otkazali-v-smyagchenii-mery-nakazaniya.html>.

Глава Союза журналистов Сейтказы Матаев – на свободе, <https://rus.azattyq.org/a/matayev-osvobozhdenie-uslovno-dosrochno/28894282.html>.

Задержаны глава союза журналистов Сейтказы Матаев и гендиректор КазТАГ, <https://azh.kz/ru/news/view/34620>.

Закон Республики Казахстан О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан, <https://senate.parlam.kz//ru-RU/lawProjects/download?fileId=26842>,

СТАТИСТИКА нарушений права на свободу выражения в Казахстане Январь-Декабрь 2020 года, <http://www.adilsoz.kz/politcor/show/id/303>.

Abstrakt

Tematem artykułu są niezależne media w Kazachstanie. Artykuł podzielony jest na trzy części. Pierwsza część przedstawia aktualny stan niezależnych mediów w Kazachstanie. Kolejna część poświęcona jest trzem organizacjom pozarządowym działającym w Kazachstanie, które wspierają rozwój niezależnego dziennikarstwa. W ostatniej

części artykułu przedstawiono dwa przypadki chronicznego utrudniania działań dziennikarzy.

Słowa kluczowe: niezależne organizacje w Kazachstanie, sytuacja mass mediów w Kazachstanie, Fundacji „Adil Soz”

Abstract

The subject matter of this article is independent mass media in Kazakhstan. This paper is divided into three parts. The first part presents the current status of the independent mass media in Kazakhstan. The next part is devoted to three non-governmental organizations operating in Kazakhstan that support the development of independent journalism. The last part of the article presents two cases of chronic obstruction to journalists' activities.

Keywords: non-governmental organizations operating in Kazakhstan, status of the mass media in Kazakhstan, „Adil Soz” foundation

Kazimierz Pierzchała

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9972-943X>

Elementy współczesnego systemu penitencjarnego Kirgistanu

Informacje ogólne

Celem artykułu jest przedstawienie obecnego stanu systemu więziennictwa w Kirgistanie oraz drogi, jaką odbył on od systemu zamkniętego i represyjnego do otwartego oraz humanitarnego w okresie niepodległości, a także problemów mogących wystąpić na tej trudnej drodze.

Rysunek 1. Flaga Kirgistanu

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kirgistan#/media/Plik:Flag_of_Kyrgyzstan.svg [dostęp: 22.12.2020].

Kirgistan (rysunek 1) Republika Kirgiska (kirg. Кыргызстан, Кыргыз Республикасы, trb. Kyrgyzstan, Kyrgyz Respublikasy; ros. Киргизия, Киргизская Республика, trb. Kirgizija, Kirgizskaja Respublika; w okresie radzieckim w języku polskim pod nazwą Kirgizja, po ogłoszeniu niepodległości przejściowo również jako Kyrgystan – państwo w Azji Środkowej. Kraj pozbawiony dostępu do morza, w którym góry zajmują 93% terytorium państwa. Największą wysokość ma położony na południowym wschodzie kraju łańcuch górski Tienszan, gdzie znajduje się najwyższy szczyt Kirgistanu – Szczyt Zwycięstwa (kirg. *Dżengisz Czokusu*) o wysokości 7439 m n.p.m. W czasach ZSRR szczyt nosił nazwę Pik Pobjedy. W górach Tienszan znajduje się także największe jezioro Kirgistanu Issyk-kul, będące równocześnie drugim co do wielkości jeziorem górskim na świecie, którego powierzchnia wynosi 6236 km², a głębokość sięga 669 m. Rzeki Kirgistanu, z których główną jest *Naryn*, to przeważnie dopływy Syr-darii. Klimat kraju jest kontynentalny, suchy, na przeważającym obszarze. Niektóre z wysoko położonych obszarów pokryte są wieczną zmarzliną. Na terytorium Kirgistanu występują wszystkie typy krajobrazów: od nieprzyjaznych i niedostępnych szczytów górskich, przez alpejskie łąki, od których aromatu, mieszającego się z kryształowo czystym górskim powietrzem, kręci się w głowie, po wartkie górskie rzeki i jeziora. Krajobrazy te to prawdziwe perły w oprawie ośnieżonych szczytów¹. Poważnym problemem jest położenie kraju w strefie zagrożonej trzęsieniami ziemi. Każdego roku na terenie Kirgizji dochodzi do wstrząsów sejsmicznych oraz innych katastrof, takich jak lawiny, osunięcia ziemi czy powódzie.

¹ Кыргызстан, <https://www.for.kg/kyrgyzstan-ru.html> [dostęp: 19.12.2020].

Rysunek 2. Кыргызстан

Źródło: <https://www.for.kg/kyrgyzstan-ru.html> [dostęp: 19.12.2020].

Kirgistan, granicząc od północy z Kazachstanem, od zachodu – z Uzbekistanem, od południowego zachodu – z Tadżykistanem, a od wschodu – z Chinami (rysunek 2), jest krajem wieloetnicznym. Według ostatniego spisu powszechnego w Kirgistanie zamieszkują przedstawiciele 154 narodowości i grup etnicznych. Przedstawiciele narodowości tytularnej w liczbie ok. 3,2 mln stanowią większość w kraju. Drugą co do wielkości narodowością są Uzbegy (650 tys.), którzy mieszka głównie tereny obwodu oszyńskiego. W Kirgistanie zamieszkuje również około 500 tys. Rosjan, mieszka głównie w Biszkeku i okolicach. W kraju żyją także Ukrain-

cy, Niemcy, Dunganie (mniejszość chińska wyznająca islam), Ujgurzy, Tadźyzy, Koreańczycy, Tatarzy, Kazachowie, Turcy, Azerowie, Polacy i inni. Stolica Kirgistanu, w odróżnieniu od reszty kraju, jest miastem w znacznym stopniu rosyjsko-języcznym². Stolicą Kirgistanu jest Biszkek, liczący prawie milion mieszkańców, natomiast w 2017 r. cały kraj zamieszkiwało 6 263 tys. osób³. Językiem urzędowym jest kirgiski. Od 2001 r. drugim językiem oficjalnym jest również rosyjski. Walutą kraju jest som (24.12.2020 r. 1 som = 0,044 złotego).

Do 1991 r. Kirgizja była częścią ZSRR. 15 grudnia 1990 r. Rada Najwyższa Kirgiskiej SRR (KSRR) uchwaliła deklarację suwerenności, a 31 sierpnia 1991 r. deklarację niepodległości. 27 października 1990 r. Rada Najwyższa wybrała na nowo utworzony Urząd Prezydenta, profesora Askara Akajewa, dotychczasowego szefa Kirgiskiej Akademii Nauk. W październiku 1991 r. Akajew, jako jedyny kandydat, został w głosowaniu powszechnym wybrany na prezydenta⁴.

5 maja 1993 r. uchwalona została Konstytucja Republiki Kirgiskiej, według której Kirgizja jest demokratycznym, świeckim państwem prawa o ustroju republikańskim. Władza zwierzchnia należy do narodu, sprawującego ją bezpośrednio i przez system organów państwowych oraz samorządowych⁵. Parlament Republiki Kirgiskiej to najwyższy organ przedstawicielski, sprawujący władzę ustawodawczą, pełniący funkcje kontrolne w ramach swoich uprawnień⁶.

² *Президент Кыргызской Республики*, <http://www.president.kg/ru/kyrgyzstan> [dostęp: 19.12.2020].

³ *Przewodnik Kirgizja – PARP*, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/2008_kirgistan.pdf [dostęp: 19.12.2020].

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Konstytucja Republiki Kirgiskiej wprowadzona w życie ustawą Republiki Kirgiskiej z 27 czerwca 2010 r., art. 1, art. 70.

Jest to jedyna republika parlamentarna na poradzieckim obszarze w Azji Środkowej. Republika Kirgiska, po mających miejsce w 2005 r. zmianach politycznych (rewolucja tulipanowa), przystąpiła do programu przekształceń gospodarczych.

Należy podkreślić, że w Kirgistanie pokojowo współistnieją różne wyznania (islam – 88%, prawosławie – 10,2%, protestantyzm – 1,8%, brak religii – 0,4%, tradycyjne religie etniczne – 0,1%, katolicyzm – <0,1%, inne religie – 0,2%)⁷.

Rozpatrując współczesną historię tego kraju, od 1924 do 1991 r. Kirgistan stanowił część Związku Radzieckiego, co odbiło się na jego rozwoju. W okresie tym nastąpiły radykalne zmiany w dziedzinie edukacji, kultury i przemysłu, co również negatywnie odzwierciedliło się przede wszystkim w represyjnej i totalitarnej polityce państwa. Historycznym dowodem na to może być system penitencjarny w Kirgistanie, stanowiący niewielką część spuścizny po olbrzymim systemie pracy przymusowej ZSRR, kiedy za pomocą zakładów karnych osiągnięto cele: izolacji niepożądanych dla reżimu „wrogów ludu”, myślących inaczej, niepopierających ideologii partii komunistycznej, ale także bezpłatnego wykorzystywania tych ludzi do pracy na wielkich budowach socjalizmu⁸.

⁷ *Christian Population as Percentages of Total Population by Country. The Pew Research Center* [dostęp: 2020.12.19].

⁸ *Raport roczny o prawach człowieka w Republice Kirgiskiej w roku 2006*, opublikowany w ramach działalności Rady Praw Człowieka przy wsparciu Duńskiego Instytutu Praw Człowieka w programie współpracy w Azji Środkowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Królestwa Danii, Biszkek 2007, s. 112.

Sądownictwo

Konstytucja Republiki Kirgiskiej gwarantuje obywatelom możliwość dochodzenia swoich praw przed sądem. Przepisy Konstytucji przewidują istnienie niezawisłego sądownictwa, które stanowi odrębny człon władzy, funkcjonujący obok ustawodawczego i wykonawczego. Na system sądownictwa składają się Sąd Konstytucyjny, Sąd Najwyższy i sądy terenowe. Sędziowie dysponują prawem nietykalności osobistej i nie mogą być zatrzymani ani aresztowani. Pociągnięcie sędziego Sądu Konstytucyjnego i sędziego Sądu Najwyższego do odpowiedzialności karnej i administracyjnej dopuszczalne jest tylko za zgodą parlamentu⁹.

Sąd Konstytucyjny jest najwyższym organem władzy sądowniczej (rozstrzyga o interpretacji Konstytucji). Zasiada w nim dziewięciu sędziów wybranych przez parlament na wniosek prezydenta na kadencję dziesięcioletnią. Do jego uprawnień należy orzekanie o zgodności ustaw i innych aktów prawnych z Konstytucją, rozwiązywanie sporów związanych z jej stosowaniem, orzekanie o ważności wyborów prezydenckich, wydawanie postanowień w sprawie usunięcia z urzędu prezydenta oraz sędziów Sądu Najwyższego i Sądu Konstytucyjnego, wydawanie zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sędziów sądów terenowych, wydawanie postanowień o zmianach w Konstytucji, uchyłanie sprzecznych z Konstytucją decyzji samorządu terytorialnego, decydowanie o zgodności z prawem działalności partii oraz organizacji społecznych i religijnych¹⁰.

⁹ *Przewodnik Kirgizja...*, op.cit.

¹⁰ Ibidem.

Nadrzędnym organem władzy sądowniczej w sprawach wchodzących w zakres prawa cywilnego, karnego i administracyjnego oraz innych dziedzinach przewidzianych przez prawo jest **Sąd Najwyższy**. Sędziowie Sądu Najwyższego są wybierani na takich samych zasadach jak sędziowie Sądu Konstytucyjnego. Funkcjonujące w Sądzie Najwyższym instytucje (kolegia, składy, prezydium) dokonują rewizji wyroków sądów niższych instancji. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów terenowych w formie rewizji aktów sądowych w przypadku skarg stron procesu. Może też wydawać obowiązujące dla sądów terenowych wyjaśnienia w sprawie praktyki sądowej¹¹.

Sądy terenowe działają na szczeblu obwodowym i rejonowym. Sędziowie sądów terenowych są mianowani przez prezydenta za zgodą parlamentu na siedem lat. Konstytucja przewiduje dwuinstancyjność postępowania karnego. Sądy obwodowe rozpatrują w pierwszej instancji sprawy o najpoważniejsze przestępstwa, a w drugiej instancji rozpatrują wyroki wydane przez sądy obwodowe w pierwszej instancji i przez sądy rejonowe. Sądy rejonowe zajmują się wszystkimi sprawami cywilnymi, karnymi i administracyjnymi, z wyjątkiem spraw przewidzianych dla sądów obwodowych¹².

Każdy skazany w sprawie karnej ma prawo do rewizji wyroku w wyższej instancji oraz wnoszenia o ulaskawienie lub zmniejszenie kary. Strony procesu mogą również wnosić skargi do Sądu Najwyższego. Postępowanie przed każdym sądem jest jawne, ale może też być utajnione w określonych prawem, szczególnych przypadkach. Konstytucja gwarantuje obywatelom ochronę ich praw i wolności w postępowaniu

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

sądowym, m.in. prawo do adwokata, ochronę praw ofiar przestępstw, pomoc i ochronę prawną dla osób nieposiadających odpowiednich środków oraz prawo zaskarżenia decyzji, wyroków i innych aktów sądowych¹³.

Podstawą przyjmowania skazanych do zakładów karnych są uprawomocnione wyroki sądów lub inne dokumenty przewidziane przez prawo.

System penitencjarny

Zakłady karne Republiki Kirgiskiej pamiętają czasy, kiedy stanowiły nieodłączną część radzieckiego systemu penitencjarnego, ogromnego zarówno pod względem liczby więźniów, jak też liczby nadzorujących ich pracowników oraz infrastruktury: bazy produkcyjnej, wielkości produkcji itp. Nieprzypadkowo GUIN¹⁴ (ГУЛАГ)¹⁵ zwany był „państwem w państwie”. Wraz z upadkiem ZSRR (1991 r. – uzyskanie niepodległości) upadł także system penitencjarny – potężna baza przemysłowa została zniszczona i rozkradziona, a finansowe wsparcie realizowało tylko 20–30% zapotrzebowania, co starczało zaledwie na wynagrodzenie dla pracowników i wyżywienie więźniów, podczas gdy ich liczba zaczęła rosnąć

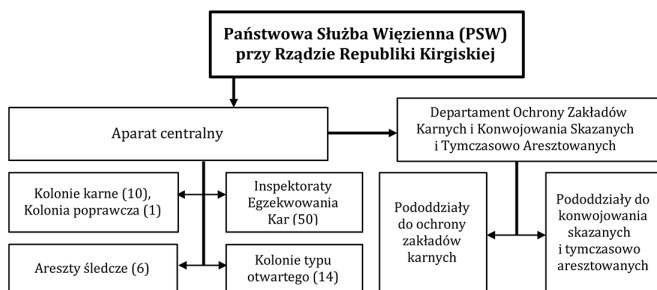
¹³ Ibidem.

¹⁴ GUIN – *Главное управление исполнения наказаний* (Główny Zarząd Służby Więziennej) – organ zarządzający zakładami karnymi w czasach niepodległości Kirgistanu do 2009 roku.

¹⁵ ГУЛАГ – *Главное управление лагерей* (także даётся сокращение Гулаг с расшифровкой Главное управление исправительно-трудовых лагерей) (Główny Zarząd Poprawczych Obozów Pracy) – oddział NKWD KSRR, MSW KSRR, Ministerstwa Sprawiedliwości KSRR zarządzający miejscami przymusowego pobytu i osadzenia w latach 1934–1960; ГУЛАГ, <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%A3%D0%9B%D0%90%D0%93> [dostęp: 19.12.2020].

w tempie arytmetycznym¹⁶. W latach 2002–2009 – system penitencjarny pozostawał w rękach Ministerstwa Sprawiedliwości, natomiast w grudniu 2009 r. datuje się utworzenie Państwowej Służby Więziennej (GSIN: *Государственная служба исполнения наказаний*) – dalej: PSW, która stała się organem władzy wykonawczej, odpowiedzialnym za przestrzeganie prawa i realizującym politykę państwową w zakresie funkcjonowania systemu karnego. W skład PSW weszły urzędy i organy wykonujące wyroki. Obejmuje on także zespół państwowych instytucji prawnych, społeczno-ekonomicznych i psychologiczno-pedagogicznych. W sumie składa się z 31 instytucji, w tym z: 11 zakładów karnych, kompleksach typu zamkniętego, 14 kolonii typu otwartego, 6 aresztów śledczych¹⁷. Strukturę PSW przedstawia rysunek 3.

Rysunek 3. Struktura PSW Kirgistanu

Źródło: S. Basztowienko, E. Ajdarow, *Руководство по социальной работе с пожилыми лицами, отбывающими наказание в учреждениях пенитенциарной системы Кыргызской Республики*, Biszkek 2012, s. 8.

¹⁶ E. Ajdarow, *System penitencjarny w Kirgistanie: struktura i zakłady karne*, „Studia Edukacyjne” 2014, nr 31, s. 341.

¹⁷ P. Szcześniak, *Kirgistan – system penitencjarny*, Prezi 2016, <https://prezi.com/xx68h8fkqkbz/kirgistan-system-penitencjarny/> [dostęp: 22.12.2020].

Ponadto do systemu należy Inspektorat Egzekwowania Kar zajmujący się egzekwowaniem kar niezwiązanych z izolowaniem skazanego od społeczeństwa i wykonywaniem innych czynności o charakterze karnoprawnym oraz Departament Ochrony Zakładów Karnych i Konwojowania Skazanych i Tymczasowo Aresztowanych zajmujący się ochroną i obroną zakładów karnych oraz konwojowaniem skazanych i tymczasowo aresztowanych.

W tej chwili, wraz z pojawieniem się prawdziwej szansy na zmianę podejścia do walki z przestępczością nie z pozycji karnej, a z pozycji zadośćuczynienia dla ofiar przestępstw, pojawiła się określona możliwość kształtowania humanitarnej polityki karnej państwa za pomocą mechanizmów prawnych¹⁸. Na szczególną uwagę zasługuje zagadnienie przestępczości kobiet, stanowiące osobny rodzaj przestępczości z uwagi na jej cechy szczególne i specyficzną strukturę, która nie pokrywa się z przestępczością mężczyzn, różniąc się od niej nie tylko ilościowo, ale także jakościowo¹⁹. Niższą przestępczość kobiet tłumaczy się nie tylko ich fizyczną słabością, ale także brakiem uczestnictwa w życiu społecznym czy skupieniem na obowiązkach rodzinnych. Jednakże, wraz z włączaniem się coraz większej liczby kobiet w życie społeczne i działalność zawodową, ich przestępczość²⁰ może rosnąć. Tłumaczenie to odzwierciedla dokładnie sytuację

¹⁸ A. Szagiwalijew et al., *Гуманизация уголовного законодательства Кыргызской Республики: проблемы теории и практики*, Biszkek 2009, s. 154.

¹⁹ A. Jakowlew, *Индивидуальная профилактика преступного поведения*, Gorki 1997, s. 116; M. Dżamankułow et al. (red.), *Права человека в процессе реформирования пенитенциарной системы в Кыргызской Републике*, Biszkek 2007, s. 189.

²⁰ J. Agiejewa, *Жэнская прѣступност: современное положение и причины*, „Следователь” 2001, nr 6, s. 39–40.

z przestępczością kobiet w Kirgistanie, ponieważ ostatnio kobiety zaczęły odgrywać ważną rolę w życiu społecznym, biznesie i polityce krajowej²¹.

Termin „personel systemu wykonywania kar” wprowadzono w Kirgistanie ustawą z 12 sierpnia 2003 r.²², w której określono jego prawa i obowiązki. W państwach rozwiniętych ogólnie przyjęty stosunek liczby osadzonych do pracowników więziennictwa wynosi trzy do jednego. W systemie więziennictwa w Kirgistanie stosunek ten wynosi sześć do jednego, co w konsekwencji negatywnie wpływa zarówno na pracownika, jak i wyniki jego pracy²³.

Jak podaje Ernis Ajdarow (pracownik aparatu centralnego PSW) „(...) istotne są (...) również niskie kwalifikacje pracowników systemu penitencjarnego. W trakcie szkoleń, mających na celu podnoszenie kwalifikacji, wielu pracowników wykazuje niski poziom wiedzy teoretycznej i praktycznej. (...) Zasadniczo ma to negatywny wpływ na resocjalizację skazanych, na przygotowanie skazanych do zwolnienia oraz na wzrost recydywy. (...) Do powstania problemów kadrowych przyczynił się także wpływ subkultury kryminalnej²⁴, która przestrzega „prawa więziennego” (niepisanych zasad) wśród

²¹ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 346–347.

²² Ustawa Republiki Kirgiskiej o organach i zakładach systemu wykonywania kar (penitencjarnego) z 12 sierpnia 2013 r., nr 197, rozdział IV.

²³ *Права человека...*, op.cit., s. 15, 21.

²⁴ **Subkultura więzienna** – „Wyraża się ona w swoistym – konfliktowym wobec akceptowanego w społeczeństwie – systemie wartości, opartym na kulcie przemocy, chamstwa i cwaniactwa oraz bezwzględnej solidarności, rygorystycznym, brutalności. Towarzyszy temu wytwarzanie odrębnego języka, systemu norm i sankcji układających się w swoisty kodeks reguł postępowania więźnia” A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*, Wydanie 3, Warszawa 2019, s. 201.

więźniów”²⁵. „Praktyka pokazuje, że w subkulturze kryminalnej istnieje ścisły podział więźniów na kategorie grypsujących »смотрящие«, frajerów »мужыки« i poszkodowanych »отверженные«. Monitoring zakładów wykazał, że w najtrudniejszej sytuacji znajduje się kategoria poszkodowanych. Inni więźniowie unikają jakichkolwiek kontaktów z nimi. Zmuszani są oni do oddzielnego mieszkania i jedzenia oraz do wykonywania najbardziej brudnych prac w zakładzie”²⁶.

Ernis Ajdarow sytuację w zakładach karnych Kirgistanu opisuje przytaczając słowa z raportu analitycznego, przygotowanego przez międzynarodowych ekspertów OBWE: „Na tle sparaliżowanego aparatu penitencjarnego i zużycia całej infrastruktury rozwinęła się znacznie i uzyskała dominujący wpływ subkultura kryminalna. Administracja zakładów karnych i kierownictwo systemu penitencjarnego utraciły zdolność do kontrolowania sytuacji w większości zakładów. Większość skazanych otrzymała możliwość swobodnego przemieszczania się i kontaktowania w granicach zakładu. Zaprzestali nawet przestrzegania takich elementarnych wymogów rygoru więziennego, jak apele i kontrole”²⁷.

Jesienią 2005 r. we wszystkich zakładach karnych Kirgistanu odbyły się powszechne akcje „grupowego nieposłuszeństwa”, masowe zamieszki, które doprowadziły do tragicznych wydarzeń. W jednym z zakładów karnych zostali zamordowani podczas wizyty dyrektor Głównego Zarządu Służby Więziennej, deputowany parlamentu i jego współpracownicy. Morderstwa te nie zostały popełnione sponta-

²⁵ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 350.

²⁶ A. Aszyrow et al., *Ситуация с правами человека в следственных изоляторах ГСИН и исправительных учреждениях Кыргызской Республики*, Biszkek 2012, s. 21.

²⁷ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 352.

nicznie, a były zorganizowane przez elity rządzące subkulturą kryminalną, która rozrosła się w systemie więziennym. Ten bolesny przypadek posłużył jako lekcja dla państwa, które zrozumiało, że nie wolno zapominać o więzieniach, nawet jeśli państwo ma wiele problemów społeczno-gospodarczych. Po tym właśnie wydarzeniu państwo zaczęło zwracać większą uwagę na system penitencjarny w Kirgistanie, normalizując sytuację w rygorze więziennym²⁸.

Niestety po kilkunastu latach, w 2012 r., w raporcie z monitoringu przeprowadzonego w zakładach karnych przez członków Społecznej Rady Nadzorczej przy PSW można przeczytać: „We wszystkich koloniach karnych jednym z najbardziej palących problemów jest brak lub bardzo zły stan infrastruktury sanitarno-higienicznej, niedostateczne zaopatrzenie w wodę. Monitoring wykazał, że żadna z cel w aresztach śledczych oraz żaden z budynków w koloniach nie odpowiada w pełni minimalnym wymogom ustawodawstwa krajowego”²⁹.

Częściowe rozwiązanie problemów finansowych zakładów karnych ustawodawca przewidział w Kodeksie karnym wykonawczym Republiki Kirgiskiej³⁰, który stanowi, że „skazani otrzymujący wynagrodzenie (...), ponoszą koszty żywienia, ubrania i usług komunalnych”. Niestety zakłady karne Kirgizji nie są w stanie zapewnić zatrudnienia wszystkim więźniom zdolnym do pracy. W 2013 r. w zakładach zamkniętych zatrudniano zaledwie 694 osoby, co stanowiło 12% łącznej liczby skazanych, przetrzymywanych w zakła-

²⁸ Ibidem.

²⁹ A. Aszyrow et al., *Ситуация...*, op.cit., s. 26–28.

³⁰ Kodeks karny wykonawczy Republiki Kirgiskiej z 13 grudnia 1999 r., nr 142, art. 71.

dach zamkniętych. Niestety większość więźniów niezaraabiających nie jest w stanie nabyć dodatkowych produktów, wspomóc swoich rodzin, zrehabilitować szkód materialnych, spowodowanych złamaniem przez nich prawa (naprawa szkód często jest koniecznym warunkiem skorzystania przez nich z amnestii, ułaskawienia). Należy pamiętać, że brak możliwości podjęcia pracy przez skazanego zawsze prowadzi do negatywnych konsekwencji społecznych i prawnych³¹. Problem zatrudnienia skazanych udało się rozwiązać wyłącznie w kolonii żeńskiej, gdzie 90% kobiet jest zatrudnionych (produkcja odzieży) w ramach projektu „*Wsparcie reformy systemu penitencjarnego w Republice Kirgiskiej*”, finansowanego przez Unię Europejską i szereg innych państw. Projekt ten umożliwił także otwarcie przedsiębiorstw w męskich zakładach zamkniętych, ale z mniejszą liczbą miejsc pracy. Należy przy tym zauważyć, że PSW zajmuje się pomocą skazanym w zdobyciu jakiegokolwiek zawodu, który powinien pomóc im w życiu na wolności³².

W Kirgistanie zasadniczym dokumentem określającym uwarunkowania przetrzymywania osób w miejscach pozbawienia wolności jest Kodeks karny wykonawczy Republiki Kirgiskiej³³. Określa on procedurę oraz warunki wykonywania i odbywania kary, a także stosowanie środków resocjalizacji więźniów, status prawny skazanych, gwarantowane prawa, swobody i interesy, jak również uczestnictwo organów władzy państwowej i samorządów lokalnych, a także innych instytucji, organizacji pozarządowych i obywateli w resocjalizacji

³¹ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 353.

³² M. Dżamankułow et al., *Права человека в процессе реформирования пенитенциарной системы в Кыргызской Республике*, Biskek 2007, s. 111–112.

³³ Kodeks karny wykonawczy..., op.cit., art. 2.

skazanych, procedurę zwolnienia z kary i pomocy zwolnionym w adaptacji społecznej³⁴.

Po przybyciu skazanych do zakładu karnego sprawdzane są dokumenty, przeszukiwane rzeczy, a następnie skazani zostają poddawani kompleksowym zabiegom sanitarnym i umieszczani w kwarantannie, gdzie w ciągu doby przechodzą badania lekarskie, pozostając pod obserwacją medyczną przez następne dziesięć dni, zapoznając się z procedurą i warunkami odbywania kary, prawami i obowiązkami, jak również zostają pouczani o odpowiedzialności za naruszenie ustalonej procedury odbywania kary. Następnie decyzją komisji zakładu karnego, kierowanej przez dyrektora zakładu, więźniowie rozdzielani są na grupy (cele), z uwzględnieniem ich cech osobowych³⁵.

W Kirgistanie z czterech przewidzianych przez prawo rygorów karnych (zwykły, wzmocniony, zastrzony, nadzwyczajny) i więzienia, w praktyce w zakładach męskich działają tylko dwa rygory (wzmocniony, zastrzony) i więzienie, w zakładzie żeńskim – tylko rygor zwykły. W więzieniu przetrzymywani są wyłącznie mężczyźni skazani za popełnienie szczególnie ciężkich przestępstw, w tym w recydywie oraz wielokrotnie naruszający ustalone procedury. Ponadto, zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym Republiki Kirgiskiej, każdy rygor przewiduje podział na złagodzone, zwykłe i zastrzone warunki odbywania kary pozbawienia wolności. W zależności od rygoru i warunków odbywania kary ustalana jest liczba widzeń, rozmów telefonicznych, przesyłek, paczek, które przysługują skazanym w ciągu roku. W więzieniu takie warunki odbywania kary nie obowiązują. W kolonii popraw-

³⁴ Ibidem, s. 358.

³⁵ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 354–355.

czej stosowane są tylko dwa rygory – zwykły i złagodzony. Niezależnie od rygoru, zakład karny cechuje specyficzny podział terytorialny. Kolonia podzielona jest na strefę przemysłową, w której znajdują się pomieszczenia produkcyjne i strefę mieszkalną³⁶.

W koloniach obowiązuje ściśle ustalony porządek dnia, uwzględniający specyfikę pracy z konkretnymi skazanymi, porę roku i warunki lokalne. **Praca wychowawcza** w kolonii przewiduje przede wszystkim stosowanie wobec skazanych zachęt i kar³⁷.

Tworzenie warunków do **rozwoju kulturalnego** skazanych nosi epizodyczny charakter. Skazanym praktycznie pozwala się we wszystkich zakładach karnych na posiadanie telewizorów i radioodbiorników, co w pewnym stopniu organizuje czas wolny. W zakładach karnych popularne są imprezy sportowe, szczególnie mecze piłki nożnej i siatkówki, często odbywające się między drużynami pracowników i skazanych, co pozytywnie wpływa na ich wspólne relacje³⁸.

Zakończenie

Kirgistan stoi na początku drogi do humanitarnej i progresywnej polityki karnej. Należy zaznaczyć, że współczesny system penitencjarny w Kirgistanie odznacza się osobliwą specyfiką, która polega na próbie połączenia pozostałości radzieckiego systemu więziennictwa z nowoczesnym podejściem do odbywania kary, wyznaczanym przez odpowiednie normy międzynarodowe. Ze względu na otwartość tego sys-

³⁶ Ibidem, s. 355–356.

³⁷ Ibidem, s. 355–357.

³⁸ E. Ajdarow, *System...*, op.cit., s. 359.

temu i jego dążenie do innowacji, wyjątkowość ta przyciąga uwagę społeczności międzynarodowej oraz środowisk naukowych, o czym świadczy duża liczba realizowanych obecnie projektów.

Głównym celem zatrudniania więźniów jest przygotowanie ich do normalnego życia zawodowego po zwolnieniu. Niestety wskutek braku warunków do zapewnienia zatrudnienia skazanych system penitencjarny w Kirgistanie nie jest praktycznie w stanie przygotowywać skazanych do pracy na wolności.

Niestety w większości przypadków osoba zwolniona z więzienia nie ma możliwości normalnego powrotu do społeczeństwa i udanej adaptacji. Przed systemem penitencjarnym Kirgizji stoi ogromna liczba nierozwiązanych problemów, ale także szereg możliwości wyboru właściwej drogi dalszego rozwoju, co stanowi też pewien atut. Trafne są w tym kontekście słowa kirgiskiego prawnika A. Szagiwalijewa: „resocjalizacją przestępcy lepiej zajmować się nie w warunkach izolacji od społeczeństwa, a w naturalnym środowisku człowieka”³⁹.

Bibliografia

Literatura i akty prawne

- Agiejewa J., *Жэнская прѣступност: соврѣменное положение и причины*, „Следоватѣл” 2001, nr 6.
- Ajdarow E., *System penitencjarny w Kirgistanie: struktura i zakłady karne*, „Studia Edukacyjne” 2014, nr 31.

³⁹ Ibidem, s. 358.

- Aszyrow A. et al., *Ситуация с правами человека в следственных изоляторах ГСИИ и исправительных учреждениях Кыргызской Республики*, Biszkek 2012.
- Balandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*, Warszawa 2019.
- Basztowienko S., Ajdarow E., *Руководство по социальной работе с пожилыми лицами, отбывающими наказание в учреждениях пенитенциарной системы Кыргызской Республики*, Biszkek 2012.
- Dżamankułow M. et al., *Права человека в процессе реформирования пенитенциарной системы в Кыргызской Республике*, Biszkek 2007.
- Jakowlew A., *Индивидуальная профилактика преступного поведения*, Gorki 1997.
- Kodeks karny wykonawczy Republiki Kirgiskiej z 13 grudnia 1999 r., nr 142.
- Konstytucja Republiki Kirgiskiej wprowadzona w życie ustawą Republiki Kirgiskiej z 27 czerwca 2010 r.
- Raport roczny o prawach człowieka w Republice Kirgiskiej w roku 2006, opublikowany w ramach działalności Rady Praw Człowieka przy wsparciu Duńskiego Instytutu Praw Człowieka w programie współpracy w Azji Środkowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Królestwa Danii, Biszkek 2007.
- Szagiwalijew A. et al., *Гуманизация уголовного законодательства Кыргызской Республики: проблемы теории и практики*, Biszkek 2009.
- Ustawa Republiki Kirgiskiej o organach i zakładach systemu wykonywania kar (penitencjarnego) z 12 sierpnia 2013 r., nr 197, rozdz. IV.

Netografia

Christian Population as Percentages of Total Population by Country. The Pew Research Center.

Гулаг, ГУЛАГ, <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%A3%D0%9B%D0%90%D0%93>.

Kirgizja, Кыргызстан, <https://www.for.kg/kyrgyzstan-ru.html>.

Prezydent Kirgiskiej Republiki, Президент Кыргызской Республики, <http://www.president.kg/ru/kyrgyzstan>.

Przewodnik Kirgizja – PARP, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/2008_kirgistan.pdf.

Szcześniak P., *Kirgistan – system penitencjarny*, Prezi 2016, <https://prezi.com/xx68h8fkqkbz/kirgistan-system-penitencjarny/>.

Abstrakt

System penitencjarny Kirgistanu stanowi niewielką część dziedzictwa, totalitarnego systemu penitencjarnego byłego ZSRR. Od momentu niepodległości Kirgistanu system penitencjarny tego kraju napotyka wiele trudności, ale jest ciągle w fazie rozwoju. W artykule przedstawiono przegląd obecnego stanu systemu więziennictwa, takiego jak struktura zarządzania, personel więzienny, subkultura przestępcza, warunki w więzieniach w okresie transformacji, zarys resocjalizacji więźniów.

Słowa kluczowe: system penitencjarny Kirgistanu, więzienie, transformacja, resocjalizacja

Abstract

Kyrgyzstan's penitentiary system is a small part of the heritage of the totalitarian penitentiary system of the former USSR. Since Kyrgyzstan's independence, the country's penitentiary system has faced

many difficulties, but it is still under development. The article provides an overview of the current state of the prison system, such as the management structure, prison staff, criminal subculture, prison conditions in transition, and an outline of prisoners' rehabilitation.

Keywords: Kyrgyzstan's penitentiary system, prison, transformation, rehabilitation

II

KAUKAZ

Marcin Olejnik

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5113-5114>

Gruzja na Nowym Jedwabnym Szlaku?

Historia Wielkiego Jedwabnego Szlaku, drogi handlowej starożytnych karawan, które przemierzały tereny Azji Środkowej, między innymi przez południowo-zachodnie rejony płaskowyżu irańskiego, aż po krańce Azji Zachodniej graniczącej z terytorium Europy Południowej, sięga II w. p.n.e. Liczący około 12 tys. km szlak wymiany handlowej łączył między innymi dawną stolicę Chin Xi'an z państwami europejskimi, w tym z Rzymem. Kaukaz był i pozostaje regionem, przez który również w dzisiejszych czasach przebiegają szlaki handlowe i komunikacyjne biegnące ze Wschodu na Zachód oraz z Północy na Południe, łącząc różne kraje kontynentu euroazjatyckiego.

Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, który nastąpił w grudniu 1991 r., spowodował powstanie szeregu państw położonych w Europie Wschodniej (m.in. Ukraina, Białoruś), Azji Środkowej (m.in. Kazachstan, Uzbekistan) oraz Azji Zachodniej (Gruzja, Armenia, Azerbejdżan).

Gruzja (gruz. *Sakartwelo*) pojawiła się ponownie na mapach świata w 1992 r. Położona na Zakaukaziu, regionie obecnie określanym jako Kaukaz Południowy, na granicy Europy i Azji, według danych Międzynarodowej Unii Geograficznej (ang. IGU) stanowi część kontynentu azjatyckiego.

Nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Chińską Republiką Ludową a Gruzją nastąpiło 9 czerwca 1992 r.

Pierwsza wizyty w Chinach ówczesnej głowy państwa, byłego ministra spraw zagranicznych ZSRR, a następnie przywódcy i w kolejnych latach drugiego prezydenta Gruzji Eduarda Szewardnadzego, odbyła się w czerwcu 1993 r. O ile Szewardnadze, wykorzystujący swoją międzynarodową renomę, starał się nawiązywać stosunki handlowe z ChRL w realiach poradzieckiego chaosu gospodarczo-politycznego, o tyle wizyta kolejnego prezydenta Gruzji, Micheila Saakaszwilego, która miała miejsce w kwietniu 2006 r., trwała aż 6 dni i skoncentrowana była na nawiązaniu trwalszych i alternatywnych dla relacji gruzińsko-rosyjskich stosunków handlowych. Z czasem relacje pomiędzy obu państwami nabrały istotnego przyspieszenia i stały się bardziej efektywne, szczególnie biorąc pod uwagę ogromną różnicę w potencjale gospodarczym i społecznym. Przypomnijmy więc: Chiny z liczbą ludności przekraczającą 1420 mln (pierwsze miejsce na świecie), powierzchnią 9 562 911 km² (trzecie miejsce na świecie) oraz wartością całkowitą PKB szacowaną na poziomie 14 092 mld USD, skonfrontować trzeba w tym przypadku z państwem małym, biorąc pod uwagę powierzchnię 123 na świecie (69 700 km² w dodatku z uwzględnieniem Abchazji i Osetii Południowej, które pozostają *de facto* poza jurysdykcją gruzińskiego państwa), liczbą mieszkańców przekraczającą nieco powyżej 3718 tys. (114 na świecie) oraz wartością całkowitą PKB na poziomie 15,23 mld USD, stanowią w takim zestawieniu dwa odległe światy.

W latach 2012–2013 w Gruzji w wyniku wyborów parlamentarnych i prezydenckich nastąpiła diametralna zmiana władzy politycznej. Stosującego autorytarne metody, niezwykle energicznego choć kontrowersyjnego prezydenta Micheila Saakaszwilego, zastąpili przedstawiciele nowego obozu politycznego spod sztandaru „Gruzińskiego Marze-

nia”. Premierem został Bidzina Iwaniszwili, wysoce skuteczny przedsiębiorca, który szybko wdrożył inną strategię rozwoju państwa. Nowe władze w Tbilisi rozwinęły współpracę m.in. z Chinami. Z czasem również poprzez aktywizację i zaangażowanie w inicjatywę Pasa i Drogi, która została zaproponowana przez chińskiego przywódcę Xi Jinpinga we wrześniu 2013 r. w Kazachstanie. Inicjatywa, której oficjalna nazwa brzmi „Pas Gospodarczy Jedwabnego Szlaku i Strategia Rozwoju Jedwabnego Szlaku Morskiego XXI wieku”, która co prawda dotyczy rozszerzenia chińskich wpływów gospodarczych i politycznych dla państw, takich jak Gruzja, o mniejszym potencjale społeczno-gospodarczym, stwarza możliwości rozwojowe, wykorzystując korzystne położenie transkontynentalne w tak zwanym przesmyku kaukaskim. Dlatego dość szybko przygotowano szereg propozycji dla chińskich inwestorów, a gruziński rząd, we współpracy z władzami ChRL oraz Azjatyckim Bankiem Rozwoju (ADB), zainicjował zorganizowanie w Tbilisi pierwszego Forum Jedwabnego Szlaku. Odkonano się ono 15 i 16 października 2015 r.¹ Gospodarzem spotkania był już kolejny premier Giorgi Garibaszwili, który podkreślił, że celem spotkania było przywrócenie strategicznego znaczenia Gruzji jako węzła transportowo-infrastrukturalnego w regionie. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele 50 państw i ponad 300 dużych chińskich firm, łącznie ponad 1000 osób, a gruzińscy przedstawiciele podpisali korzystne umowy między innymi na eksport do Chin wina (1,6 mln butelek) i wód mineralnych (3 mln butelek). Pierwszy pociąg kontenerowy „Nomad Express” przybył z Chin do Gruzji już 13 grudnia tego samego roku. Wizyta chińskiego wicepremiera Zhang

¹ <https://rusi.org/publication/conference-reports/tbilisi-silk-road-forum-next-steps-georgia-and-silk-road?page=4>.

Gaoli w Tbilisi 3 czerwca 2016 r. potwierdziła rozwijające się kontakty międzyrządowe i biznesowe. Chiński polityk podkreślał dwa główne atuty Gruzji w rozwoju współpracy: ważne położenie geograficzne oraz bardzo dobry klimat i warunki dla zagranicznych inwestorów. Spotkanie z prezydentem Gruzji Giorgim Margwelaszwilim było wyrazem wzajemnych zobowiązań i rozwijania współpracy².

I Forum Inwestycyjne, zorganizowane przez gruzińskie władze w Chinach, odbyło się w lipcu 2016 r. w Szanghaju³. Władze gruzińskie, reprezentowane przez ministra gospodarki Dmitriego Kumiszwilego, dla 100 dużych firm z Chin przedstawiły projekty inwestycyjne o łącznej wartości 7 mld USD. Chiny były wówczas czwartym partnerem handlowym Gruzji (na przykład rynek chiński był drugim co wielkości w zakresie eksportu wina), a gruziński eksport do tego państwa był na poziomie 10%⁴. Intensywne kontakty gospodarcze pomiędzy oboma państwami cały czas mają tendencję wzrostową. Zasadnicza umowa o wolnym handlu (FTA), w sprawie której rozpoczęto negocjacje w 2015 r., została podpisana 13 maja 2017 r., a weszła w życie w styczniu 2018 r. Gruzja zniosła taryfy celne na ponad 96% chińskich towarów, uzyskując w zamian zniesienie ceł importowych na 93,9% gruzińskich produktów sprzedawanych do Chin⁵.

Kolejne Forum Jedwabnego Szlaku odbyło się w Tbilisi w listopadzie 2017 r. Tym razem gospodarzem był premier Giorgi Kwirikaszwili, który dostosowując się do stosowanej przez chińskich partnerów specyficznej retoryki stwierdził, że odrodzenie inicjatywy Jedwabnego Szlaku, zawartego

² <http://www.scio.gov.cn>.

³ <https://agenda.ge/en/news/2016/1812>.

⁴ <http://geostat.gov.ge>.

⁵ <http://www.xinhuanet.com>.

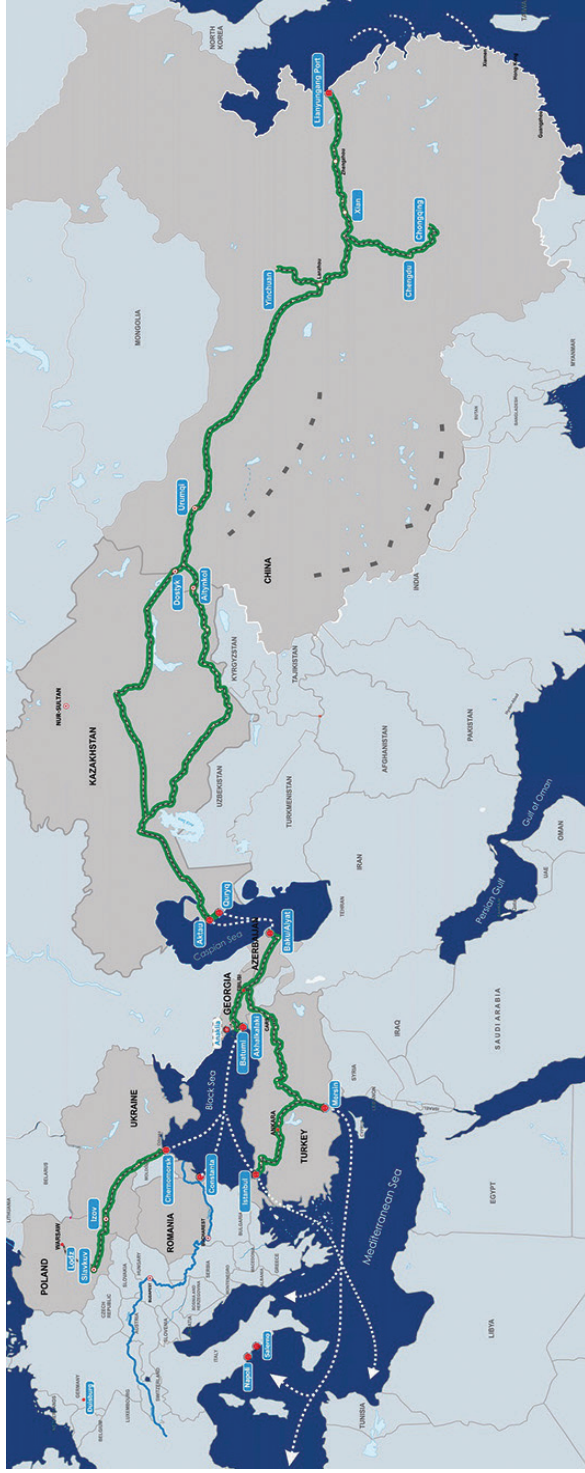
w Inicjatywie Pasa i Drogi, opiera się na „...pięciu fundamentalnych zasadach: pokoju, dobrobycie, otwartości, innowacyjności i wymianie cywilizacji”⁶. Głównymi tematami były problemy związane z rozwojem transportu i handlu, energią oraz nawiązywanie nowych kontaktów między przedsiębiorcami. Tym razem w spotkaniu brało udział około 2 tys. uczestników, ChRL reprezentował wiceminister handlu Qian Keming⁷. Ostatnim przed światową pandemią koronawirusa SARS-CoV-2 potwierdzeniem bardzo dobrych relacji politycznych i dyplomatycznych pomiędzy ChRL i Gruzją była wizyta ministra spraw zagranicznych Wang Yi w Tbilisi, podczas której doszło do spotkania z obecną prezydent Salome Zurbiszwili w dniu 24 maja 2019 r. Co ważne podkreślenia, oprócz omówienia bieżących tematów, Gruzja potwierdziła swoje stanowisko związane z poparciem chińskiej polityki „jednych Chin”. Władze chińskie rewanżują się powściągliwym stanowiskiem wobec kwestii związanych z uznaniem niepodległości Abchazji i Osetii Południowej, wychodząc tym samym naprzeciw oczekiwaniom władz gruzińskich.

Według danych gruzińskich instytucji rządowych, chińskie inwestycje bezpośrednie w Gruzji wyniosły: w 2004 r. jedynie 7,4 mln USD, w 2013 r. 89,9 mln USD, a w 2014 r. już 217,9 mln USD⁸. W 2014 r. Chiny zajmowały czwarte miejsce pod względem skali inwestycji – po Azerbejdżanie, Holandii i Stanach Zjednoczonych Ameryki. Gruziański eksport do Chin w 2004 r. był na poziomie 3,3 mln USD, w 2013 r. miał wartość 34 mln USD, a w 2016 r. już 169 mln USD.

⁶ http://www.xinhuanet.com/english/2017-11/29/c_136787597.htm.

⁷ <https://agenda.ge/en/news/2017/2610>.

⁸ <http://www.geostat.gov.ge>.

Źródło: <https://middlecorridor.com/en/route>.

Odpowiednio wartość eksportu towarów z Chin do Gruzji wynosiła: w 2004 r. 28,9 mln USD, a w 2016 r. 547,8 mln USD⁹. W 2017 r. obroty handlowe pomiędzy Chinami i Gruzją wzrosły o 29%. Widać więc wyraźnie, że zainteresowanie chińskiego biznesu staje się coraz bardziej intensywne i związane jest wprost z uwzględnieniem Gruzji w szerokim planie Inicjatywy Pasa i Drogi, mającego kilka różnych wariantów i odnóg. Jedną z nich ma być trasa przebiegająca właśnie przez państwa Kaukazu Południowego, w tym przez Gruzję.

Porozumienie w sprawie przebiegu Transkaspijskiego Międzynarodowego Szlaku Transportowego (TITR) określonego również jako Korytarz Środkowy, zawarte zostało w listopadzie 2013 r. w ramach Międzynarodowego Forum Biznesu Transportowo-Logistycznego „Nowy Jedwabny Szlak” w Astanie, w Kazachstanie. Podpisano wówczas dokument w sprawie powołania Komitetu Koordynacyjnego ds. TITR. W skład komitetu, który rozpoczął działalność w lutym 2014 r. weszli przedstawiciele firm z Azerbejdżanu, Gruzji i Kazachstanu. W ramach współpracy przyjęto efektywne stawki za przewozy kontenerów, zatwierdzono technologie współdziałania oraz uruchomiono usługę kontenerową pod nazwą „Nomad Express”. W 2015 r. pierwsze pociągi pilotażowe wyruszyły na trasę pomiędzy Chinami i Azerbejdżanem. Ostatecznie przebieg kolejowego Nowego Jedwabnego Szlaku uwzględniającego odcinki transkaspijski i transkaukaski, wyglądać będzie następująco: Lianyungang (Chiny)–port Aktau i port Kuryk (Kazachstan)–Baku/port Alat (Azerbejdżan)–Tbilisi (Gruzja) oraz porty: Poti/Batumi/Anaklia (w budowie)–Iliczewsk (Ukraina)–Konstanca

⁹ Ibidem.

(Rumunia)–Polska (Sławków, Gdańsk). Wariant turecki przebiega z Gruzji (Tbilisi, Achalkalaki) przez Kars/Ankarę/Ismabuł i dalej Sofię (Bułgaria)–Budapeszt (Węgry) i Niemcy. Trasa z Istambułu w Turcji do Lianyungang w Chinach, licząca 9400 km, ma być pokonywana przez składy towarowe w 13–14 dni.

Modernizacja, rekonstrukcja i rozwój gruzińskiej infrastruktury koncentruje się obecnie się na szlakach kolejowych, drogach dla komunikacji samochodowej oraz portach morskich. Uzupełnienie stanowią inwestycje w budownictwo mieszkaniowe (nowa dzielnica mieszkaniowa w Tbilisi), infrastrukturę energetyczną, rozwój bazy hotelarskiej i turystycznej, rozwój sektora bankowego oraz Strefa Wolnego Handlu w Kutaisi. Głównym obszarem inwestycyjnym, bezpośrednio związanym z wpisaniem Gruzji w Inicjatywę Nowego Jedwabnego Szlaku, pozostaje jednak infrastruktura kolejowa, drogowa i morska. Przy wielu inwestycjach wprost wymienia się trasę Chongqing–Xinjiang–Europa oraz Lianyungang–Istambuł–Europa jako szlaki komunikacyjne, którego gruziński odcinek stanowi kluczowy element całości projektu.

O ile historia rozwoju kolei na terenie Gruzji, wówczas wchodzącej w skład Imperium Rosyjskiego, sięga 1830 r., kiedy to powstała pierwsza koncepcja połączenia wybrzeża Morza Czarnego oraz Morza Kaspijskiego szlakiem kolejowym, o tyle prace budowlane rozpoczęły się w 1865 r., a pierwsza część łącząca nadmorskie miasto i port w Poti oraz miejscowość Kwirila (obecnie Zestaponi) otwarta została w 1871 r. Warto przypomnieć też, że pierwszy skład pasażerski przybył z Poti do Tbilisi w październiku 1872 r. Obecnie łączna długość linii kolejowych, podawana przez gruzińskie Ministerstwo Infrastruktury, wynosi 2083,99 km.

Długość linii uwzględnia również odcinek położony na terenie Abchazji (odcinek od Zugdidi/Gali dalej w kierunku Suchumi i Gagry), który w wyniku uznania niepodległości m.in. przez Federację Rosyjską w roku *de facto* pozostaje poza kontrolą władz gruzińskich oraz niewielki odcinek łączący Gori i Cchinwali, stolicę Osetii Południowej, znajdującej się w analogicznej sytuacji prawno-międzynarodowej co wspomniana wyżej Abchazja. W tej sytuacji w 2019 r. w łącznej eksploatacji pozostawało 1145,53 km szlaków kolejowych, z których zelektryfikowanych było 1125 km¹⁰.

Analizując kluczowe inwestycje infrastrukturalne, w których biorą udział firmy chińskie działające w ramach strategii Nowego Jedwabnego Szlaku na odcinku gruzińskim, wymienić należy następujące:

– tunel (tzw. T9) pomiędzy Kwiszcheti–Zware łączący zachodnią i wschodnią część kraju, który będzie najdłuższym tunelem kolejowym w Gruzji o długości 8,5 km. Stanowić będzie część projektu modernizowanej głównej magistrali kolejowej Gruzji przebiegającej od wschodniej granicy z Azerbejdżanem, przez Tbilisi do portów nad Morzem Czarnym–Batumi, Poti i planowanego w Anaklii. Realizacją projektu zajmuje się m.in. firma China Railway Construction Corporation Ltd (CRCC), nadzór sprawuje firma DB International i ILF Consulting Engineers, całość kontraktu ma wartość ponad 220 mln USD. Warto dodać, że wstępne prace związane z tą inwestycją władze gruzińskie rozpoczęły jeszcze w 2011 r. (całość prac koordynuje spółka JSC „Georgia Railway – GR”), między innymi ze względu na kluczowe znaczenie całej magistrali tak dla Gruzji, jak i dla południowokaukaskiego odcinka na trasie Chin–Europa. Oprócz

¹⁰ <https://www.carecprogram.org/uploads/01-Georgian-Railway-Modernization-Project.pdf>.

poprawy samej infrastruktury kolejowej, która umożliwi zwiększenie prędkości i bezpieczeństwa przejazdu pociągów do 120 km/h dla składów osobowych oraz do 80 km/h dla składów towarowych, głównym celem modernizacyjnym jest skrócenie czasu przejazdu z Tbilisi do Batumi z 5 godzin do 3 godzin 20 minut, co zwiększyć ma przewóz towarów z 27,5 mln ton (w 2015 r.) do 100 mln ton po zakończeniu modernizacji, to jest po 2023 r. W planach pozostają także rekonstrukcje linii Zestaponi–Charagauli (na magistrali jak wyżej), obejmującą trzy tunele: numer T10, T11 i T12.

Osobnym projektem, związanym z modernizacją infrastruktury kolejowej, o znaczeniu strategicznym jest uruchomiona w 2017 r. trasa BTK: Baku (Azerbejdżan)–Tbilisi (Gruzja)–Kars (Turcja) o długości 826 km, gdzie fragmentem kluczowym, wymagającym budowy całkowicie nowej infrastruktury był 109-kilometrowy odcinek pomiędzy gruzińskim miastem Achalkalaki i tureckim Karsem. Budowa tej linii miała znaczenie nie tylko strategiczne, istotne z punktu widzenia rozwoju infrastruktury w ramach Nowego Jedwabnego Szlaku, ale również symboliczne – połączyła państwo poradzieckie z państwem należącym do NATO. Koszt inwestycji samego odcinka Achalkalaki–Kars wyniósł 350 mln USD. Planowana przepustowość dla przewozów towarowych planowana jest na 17 mln ton do 2030 r. Pierwszy nietestowy pociąg towarowy z Turcji przez Gruzję do Chin wyruszył 4 grudnia 2020 r. i pokonał 8693 km w dwa tygodnie. Planuje się również intensyfikację ruchu pasażerskiego z Istambułu, przez Tbilisi do Baku.

Należy odnotować też zaangażowanie i zainteresowanie chińskich przedsiębiorców infrastrukturą portową w Gruzji. Grupa CEFC China Energy od 2017 r. posiada 75% udziałów w Wolnej Strefie Przemysłowej w Poti, zaś chińscy inwesto-

rzy usilnie negocjują warunki zaangażowania kapitałowego w budowę pierwszego morskiego portu głębokowodnego w Anaklii, tuż przy granicy z Abchazją. Spór pomiędzy gruzińskimi firmami – np. TBC Bank Holding, tworzącymi z firmami z kapitałem amerykańskim (Conti Group), brytyjskimi (Wondernet Express) i bułgarskimi (G-Star Ltd), Konsorcjum Rozwoju Anaklia, z rządem gruzińskim rozpoczął się w 2019 r. Wówczas to Prokuratura Generalna Gruzji wszczęła postępowanie w sprawie domniemanego prania brudnych pieniędzy w 2008 r. w banku TBC¹¹. Sprawa ta doprowadziła do rezygnacji założycieli banku Mamuki Chazaradzego i Badriego Dżaparidzego z dalszej pracy w firmie, a inwestorzy amerykańscy opuścili wspomniane konsorcjum. Sytuacja ta opóźniła wybór kolejnego inwestora, a tym samym rozpoczęcie prac. Jednak otworzyła nowe możliwości, dając szansę uczestniczenia w projekcie firmom z kapitałem chińskim.

Z kolei kluczowym fragmentem infrastruktury drogowej na osi Północ–Południe, który należy również uwzględnić z uwagi na znaczne zaangażowanie kapitałowe i organizacyjne firm chińskich, jest budowa 9-kilometrowego tunelu na trasie Kwezeti–Kobi, który stanowić będzie newralgiczny fragment unowocześnionej, historycznej tak zwanej Gruzjińskiej Drogi Wojennej, łączącej Tbilisi z punktem granicznym Stepancminda–Lars, na granicy gruzińsko-rosyjskiej i dalej biegnącą w kierunku Władykaukazu, stolicy Osetii Północnej¹². Ta międzynarodowa droga ma kluczowe znaczenie nie tylko dla komunikacji pomiędzy Gruzją i Rosją, bowiem stanowi strategiczny, drogowy korytarz trans-

¹¹ <http://studium.uw.edu.pl>.

¹² <https://agenda.ge/en/news/2019/2356>.

portowy łączący Rosję i Armenię. Zaangażowanie kapitału chińskiego w budowę i modernizację tej trasy świadczy o docenianiu znaczenia Gruzji i całego Kaukazu Południowego, jako *hubu* komunikacyjnego w tym regionie świata. Sam tunel o wartości ponad 558,6 mln USD finansowany jest w ramach współpracy pomiędzy Azjatyckim Bankiem Rozwoju (wkład finansowy szacowany na poziomie 415 mln USD), Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju (60 mln USD) oraz rządem Gruzji (wkład finansowy w wysokości 83,6 mln USD). Dlatego też nie może dziwić zaangażowanie przedstawicieli władz gruzińskich, w osobie ówczesnego wiceministra rozwoju regionalnego i infrastruktury Iraklego Karseladzego, który w 2019 r., w momencie podpisywania ostatecznej wersji umowy, nazwał projekt „...najważniejszym w historii kraju”. Umowa na wykonanie prac podpisana została z chińską firmą China Railway Tunnel Group LTD (CRTG). Prace projektowe i budowlane rozpoczęły się w 2019 r., a mają się zakończyć w 2023 r.

Podsumowując całość zagadnienia związanego z obecnością Gruzji na Nowym Jedwabnym Szlaku uzasadnioną wydaje się próba opisanie strategii władz gruzińskich, szczególnie w ostatniej dekadzie, tj. w latach 2011–2021. Przejęcie władzy przez nową gruzińską partię – Gruzjińskie Marzenie – Demokratyczną Gruzję (której głównym inicjatorem w 2011 r. był Bidzina Iwaniszwili, potentat finansowy i oligarcha) oraz skupioną wokół niej istotną część partii opozycyjnych, nastąpiło w 2012 r. w wyniku wygranych wyborów parlamentarnych. Pozostające w opozycji do ówczesnego prezydenta Micheila Saakaszwilego i jego partii – Zjednoczonego Ruchu Narodowego, liczne środowiska polityczne wyraźnie wskazały, że wyłączna orientacja na integrację z tzw. Zachodem (głównie z państwami UE

i USA) jest dla Gruzji strategią niewystarczającą i błędną, nieuwzględniającą wszystkich czynników związanych z położeniem kraju, jego historią, uwarunkowaniami społecznymi, w tym relacjami regionalnymi i geopolitycznymi. Dlatego kolejne polityczne zwycięstwo Gruzińskiego Marzenia, tym razem w wyborach prezydenckich w 2013 r., otworzyło nowe możliwości rozwoju kraju. Jak już wspomniano, nowe władze gruzińskie reprezentowane przez premiera rządu – Bidzinę Iwaniszwilego oraz prezydenta państwa – Giorgiego Margwelaszwilego, szybko wypracowały zmodernizowaną strategię rozwoju Gruzji, którą można by nazwać „Strategią Światowida”. Polegała ona na próbie zrównoważonej współpracy we wszystkich kierunkach – ze wszystkimi państwami regionu Kaukazu, w tym najbliższymi sąsiadami: Rosją, Azerbejdżanem, Armenią i Turcją, a nawet z Iranem, pozostającym w bliskości geograficznej z wieloma obszarami wzajemnych relacji, korzystnych dla obu państw. O ile władze w Tbilisi określiły jako strategiczne relacje z Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi Ameryki i konsekwentnie realizowały prace związane z pogłębianiem integracji euroatlantyckiej (co zaowocowało podpisaniem w listopadzie 2013 r. traktatu o wolnym handlu [DCFTA] oraz umowy stowarzyszeniowej z UE [AA]), o tyle zainicjowana również w 2013 r. Inicjatywa Pasa i Drogi [BRI], Nowego Jedwabnego Szlaku pozwoliła Gruzinom na natychmiastowe poparcie i dołączenie do niej, co stwarzało okazję do istotnego impulsu rozwojowego, a w konsekwencji gospodarczego, dla tego niewielkiego, ale niezwykle ambitnego i żywotnego społeczeństwa. Gruzja przez wiele wieków pozostająca pod obcymi wpływami, tym razem zobaczyła szansę na skorzystanie z uwarunkowań, które choć dyktowali w regionie gracze globalni – Unia Europejska, Stany Zjednoczone czy

Federacja Rosyjska, to realia drugiej dekady XXI w. stwarzały inne możliwości, zdecydowanie bardziej korzystne dla gruzińskiego społeczeństwa. Wywalczenie sobie pozycji i dogodnego miejsca, uwzględniając zasady wynikające z porzutu sprzecznych systemów Pax European, Pax Russica oraz Pax Americana, okazało się zadaniem tyleż karkołomnym, co dla nawykłego od wieków do stosowania pewnych gier z silniejszymi przeciwnikami, jak również nawykłego do zasad sztuki mimikry gruzińskiego społeczeństwa, nowym wyzwaniem. Wydaje się, że wyzwanie to realizuje się z ogólną korzyścią dla Gruzji, choć rozłożoną na kilka następnych dekad. Nowym elementem pozostają jednak zasady wynikające z Pax Sinica, związane z innym systemem wartości, na przykład w sferze praw pracowniczych czy praw człowieka. Osobny problem stanowią obyczaje związane z korupcją, degradacją środowiska czy niską jakością pracy. Wyzwania te mogą, choć nie muszą, w przyszłości okazać się poważnym czynnikiem destabilizującym plany międzynarodowej inicjatywy rozwoju infrastruktury transkaukaskiego korytarza transportowego na obszarze pozostającym terytorium Gruzji.

Chińska Inicjatywa Pasa i Drogi (BRI), wpisana w 2017 r. do chińskiej Konstytucji, stanowi globalną, choć sinocentryczną strategię rozwoju infrastruktury transportowej i handlowej, angażując kilkadziesiąt państw i organizacji międzynarodowych w realizację tego projektu. Stanowić ma nie jedną drogę, lecz sieć tras, umożliwiających realizację chińskiej strategii marszu na Zachód. Zakończenie przewidywane jest na 2049 r., w setną rocznicę powstania Chińskiej Republiki Ludowej. Choć szanse rozwojowe dla poszczególnych państw i organizacji są realne, to jednak wymiar polityczny i propagandowy jest bardzo czytelny.

Odpowiadając na pytanie zawarte w tytule artykułu, odpowiedzieć należy – tak, Gruzja ma stałe miejsce na trasie jednego z istotniejszych wariantów korytarza transportowego Nowego Jedwabnego Szlaku łączącego Chiny i Europę. Powtórzmy jej atuty: umowa o wolnym handlu z Chinami i Unią Europejską, dogodne położenie nad Morzem Czarnym (docelowo trzy porty) oraz względnie ustabilizowana pozycja w organizacjach regionalnych: GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia) i AGT (Azerbejdżan, Gruzja, Turcja), jak również modernizowana infrastruktura transportowa, ze wsparciem kapitału chińskiego.

Bibliografia

- Frankopan P., *Jedwabne szlaki. Nowa historia świata*, Warszawa 2018.
- Witkowski K., Kurzątek E., *Nowy Jedwabny Szlak w kontekście tworzenia globalnej strategii logistycznej*, „Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2018, nr 505.

Netografia

- <https://agenda.ge/en/news/2016/1812>.
- <https://agenda.ge/en/news/2017/2610>.
- <https://agenda.ge/en/news/2019/2356>.
- <https://www.carecprogram.org/uploads/01-Georgian-Railway-Modernization-Project.pdf>.
- <http://geostat.gov.ge>.
- <https://rusi.org/publication/conference-reports/tbilisi-silk-road->

-forum-next-steps-georgia-and-silk-road?page=4.
<http://www.scio.gov.cn>.
<http://studium.uw.edu.pl>.
<http://www.xinhuanet.com>.
http://www.xinhuanet.com/english/2017-11/29/c_136787597.htm.

Abstrakt

Chińska inicjatywa Pasa i Drogi, czyli tak zwanego Nowego Jedwabnego Szlaku ogłoszona w roku 2013, zbiegła się z okresem dogłębnych zmian w polityce Gruzji. Dojście do władzy polityków „Gruzińskiego Marzenia” spowodowało reorientację w sferze prowadzonych działań w obszarze gospodarki oraz polityki zagranicznej. Tym samym nastąpiło większe otwarcie na kierunek wschodni, uwzględniający państwa Azji Środkowej, szczególnie ChRL. Umożliwiło to nawiązanie nowych, międzypaństwowych kontaktów handlowych i inwestycyjnych. Z czasem stały się one elementem realizacji chińskiej inicjatywy, z uwzględnieniem strategicznego położenia Gruzji, na transkaukaskim pasie komunikacyjnym, łączącym Azję Środkową i Zachodnią oraz Europę. Polityka ta umożliwia rozwój infrastruktury transportowej w zakresie nowych szlaków drogowych i kolejowych oraz modernizację lub budowę portów morskich, co wpływa na pobudzenie i dalszy wzrost gospodarki Gruzji.

Słowa kluczowe: Kaukaz, Gruzja, Chiny, Ukraina, Turcja, UE, ChRL, Inicjatywa Pasa i Drogi, Nowy Jedwabny Szlak, Azja Środkowa, Azja Zachodnia, Morze Czarne, Morze Kaspijskie, transkaspijski, transkaukaski, Gruzińskie Marzenie, Forum Jedwabnego Szlaku, Tbilisi, sinocentryczny, Pax Sinica, Xi Jinping, Eduard Szewardnadze, Bidzina Iwaniszwili, Micheil Saakaszwili, Giorgi Margwelaszwili, Salome Zurabiszwili, Giorgi Garibaszwili, Giorgi Kwirikaszwili, Nomad Express, tunel, szlak kolejowy, trasa Chongqing–Xinjiang–Europa, trasa Lianyungang–Istambuł–Europa, TITR, Batumi, Poti, Anaklia, Iliczewsk, Konstanca, Kars

Abstract

China's Belt and Road initiative, the so – called New Silk Road, announced in 2013, coincided with a period of profound changes in Georgia's policy. The coming to power of the politicians of „Georgia Dream” resulted in a reorientation in the sphere of activities in the field of economy and foreign policy. Thus, there was a greater openness to the eastern direction, including the countries of Central Asia, especially the PRC. This made it possible to establish new, interstate trade and investment contacts. Over time, they became an element of the implementation of the Chinese initiative, taking into account Georgia's strategic location, on the Transz– Caucasus transport lane connecting Central and Western Asia and Europe. This policy enables the development of transport infrastructure in terms of new road and rail routes and the modernization or construction of sea ports, which stimulates and further increases the Georgian economy.

Keywords: Caucas, Georgia, China, Ukraine, Turkey, EU, PRC, Belt and Road Initiative, BRI, New Silk Road, Central Asia, Western Asia, Black Sea, Caspian Sea, transcaspian, transcaucasian trail, Georgia Dream, Silk Road Forum, Tbilisi, sinocentrism, Pax Sinica, Xi Jinping, Eduard Shevardnadze, Bidzina Ivanishvili, Mikheil Saakashvili, Giorgi Margvelashvili, Salome Zourabishvili, Giorgi Gharibashvili, Giorgi Kvirikashvili, Nomad Express, tunnel, railway road, Chongqing–Xinjiang–Europe, Chongqing–Xinjiang–Europe, Georgia Railway, TITR, Batumi, Poti, Anaklia, Ilichevsk, Constanca, Kars, Slawkow

Rafał Zamrzycki

Student Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9154-8618>.

Działania Policji na rzecz pokoju – udział w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji

Policja została utworzona jako umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu i przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wśród wyznaczonych przez ustawodawcę zadań, poza ochroną życia i zdrowia ludzi, a także mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz szeregiem innych obowiązków, Policja posiada również zadania związane ze współpracą międzynarodową. W ustawie o Policji wymienione jest „współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów”. Bezpośrednim przejawem realizacji przedmiotowego działania jest między innymi udział w misjach pokojowych¹.

W literaturze istnieje szereg opracowań dotyczących udziału kontyngentów wojskowych w misjach i operacjach zagranicznych, natomiast praktycznie brak jest pozycji książkowych o udziale Policji w tego typu działaniach, a dostępne

¹ Art. 1 ustawy o Policji.

materiały często posiadają wiele błędów. Problematyka udziału Policji w misjach zagranicznych, pomimo delegowania do tychczas łącznie ponad 4 tys. funkcjonariuszy w trakcie prawie 30 lat zaangażowania w przedsięwzięcia organizowane pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej czy Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, ciągle pozostaje mało znana.

Warto przybliżyć wskazany temat chociażby również ze względu na geopolityczne położenie Gruzji oraz historię konfliktów w regionie, co powoduje, że kraj pozostaje interesujący w przedmiocie szeroko rozumianego zagrożenia bezpieczeństwa.

W świadomości wielu ludzi Gruzja pozostaje państwem, który był trawiony przez korupcję, bandy napadające na bezbronnych obywateli i wojnę. Będąc jednak na miejscu, nawet turystycznie, trudno jest zauważyć, że jeszcze niedawno dochodziło tam do bombardowań. Właściwie jedynym łatwo widocznym świadectwem minionego konfliktu są wioski zbudowane dla uchodźców z terenów Abchazji i Osetii Południowej, których kilka znajduje się wzdłuż głównej drogi przecinającej Gruzję z zachodu na wschód.

Ogólne zasady organizacji kontyngentów policyjnych

Policja, w przeciwieństwie do wojska, późno zaangażowała się w udział w misjach i operacjach pokojowych. Pierwsi funkcjonariusze zostali delegowani dopiero w marcu 1992 r., gdy wyjechali w rejon Bałkanów do misji zorganizowanej pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych (Siły Ochronne Organizacji Narodów Zjednoczonych – *United Nations Protection Force* – UNPROFOR).

Pomimo rozpoczęcia tego rodzaju działań brak było szczegółowych regulacji prawnych dotyczących organizacji kontyngentów policyjnych. Ustawa o Policji z 6 kwietnia 1990 r., w swoim pierwotnym brzmieniu, mówiła jedynie o tym, że Policja w ramach swoich zadań ma możliwość współdziałania z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów. Solidne podstawy prawne do delegowania policjantów do misji powstały dopiero w ramach nowelizacji do ustawy o Policji z października 2001 r. Mowa tutaj o Rozdziale 10a ustawy – „Kontyngenty policyjne wydzielone do realizacji działań poza granicami państwa”. Powstanie odrębnego rozdziału regulującego kwestie kontyngentów świadczy również o dostrzeżeniu przez ustawodawcę wagi takich przedsięwzięć. Znajduje się tam delegacja do uregulowania pozostałych kwestii związanych z delegowaniem policjantów do służby w ramach kontyngentów policyjnych. Niniejszy rozdział definiuje konkretnie w jakich wypadkach można funkcjonariusza oddelegować do pełnienia służby poza granicami kraju w ramach kontyngentu policyjnego:

- misja pokojowa;
- akcja zapobiegania aktom terroryzmu lub ich skutkom;
- akcja ratownicza i poszukiwawcza lub humanitarna;
- szkolenie i ćwiczenia policyjne;
- przedsięwzięcia reprezentacyjne².

Tworzenie i likwidacja kontyngentu policyjnego odbywa się na podstawie wydanej w tym celu uchwały Rady Ministrów, która w swoim zakresie określa w szczególności:

- nazwę kontyngentu, jego liczebność oraz czas pozostawania poza granicami państwa;

² Ibidem, art. 145a ust. 1.

- cel skierowania kontyngentu, zakres jego zadań oraz obszar działania;
- system kierowania i dowodzenia kontyngentem oraz organ organizacji międzynarodowej, któremu kontyngent zostanie podporządkowany na czas operacji;
- organy administracji rządowej odpowiedzialne za współpracę z kierowniczymi organami właściwej organizacji międzynarodowej w zakresie kierowania działalnością kontyngentu wykonującego zadania poza granicami państwa;
- uzbrojenie i wyposażenie kontyngentu w środki i sprzęt specjalny;
- trasy i czas przemieszczania się kontyngentu w przypadku tranzytu³.

Środki finansowe na wydatki związane z udziałem kontyngentów policyjnych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej finansowane są z budżetu państwa, w części ministra właściwego do spraw wewnętrznych. W przypadku, gdy nakłady na ten cel nie zostały wcześniej uwzględnione w budżecie ministra właściwego do spraw wewnętrznych, pieniądze zapewniane są przez Radę Ministrów⁴.

W składzie osobowym wyjeżdżającym do służby w ramach misji pokojowej, oprócz funkcjonariuszy Policji, dopuszcza się udział pracowników cywilnych Policji. Ponadto, w celu zapewnienia obsady niektórych stanowisk, dla których niezbędne jest posiadanie specjalistycznych kwalifikacji, możliwe jest zatrudnienie pracowników na zasadach określonych w przepisach Kodeksu pracy⁵.

³ Ibidem, art. 145b.

⁴ Ibidem, art. 145b ust. 2.

⁵ Ibidem, art. 145c.

Rada Ministrów w tym zakresie uszczegółowiła przypadki zatrudniania pracowników cywilnych wydając rozporządzenie w sprawie zatrudniania pracowników w kontyngentach policyjnych i zasad ich wynagradzania. Określono w nim, że w ramach kontyngentu może być zatrudniony pracownik Policji posiadający przynajmniej dwuletni staż pracy w jednostkach organizacyjnych Policji lub też osoba niebędąca pracownikiem Policji, ale posiadająca specjalistyczne kwalifikacje. Z uwagi na fakt, iż w kontyngencie policyjnym w Gruzji nie byli zatrudniani pracownicy cywilni zagadnienie nie będzie szerzej rozwijane w niniejszym opracowaniu.

Policjant może być delegowany do pełnienia służby poza granicami kraju po spełnieniu określonych kryteriów, a także po poddaniu się wnikliwej i kilkuetapowej selekcji, która odbywa się na gruncie krajowym i międzynarodowym. Pierwszym z nich jest wyrażenie przez policjanta pisemnej zgody na delegowanie⁶. Ponadto musi uzyskać pozytywną ocenę predyspozycji do pełnienia służby w ramach kontyngentu policyjnego, uzyskać orzeczenie lekarskie o braku przeciwwskazań do pełnienia tego rodzaju służby i poddać się niezbędnym szczepieniom ochronnym. Ostatnim warunkiem jest odbycie odpowiedniego szkolenia przygotowującego do udziału w operacji pokojowej⁷.

Procedura, której poddawani są kandydaci, uwzględnia rodzaj i warunki pełnienia służby, a także ma na celu dobór kandydatów, którzy mogą spełniać warunki określone przez organizację międzynarodową. Dlatego od funkcjonariuszy pragnących wziąć udział w misjach zagranicznych na stano-

⁶ Ibidem, art. 145a ust. 2.

⁷ § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 listopada 2002 r. w sprawie uprawnień i obowiązków policjantów delegowanych do pełnienia służby poza granicami państwa.

wiskach eksperckich wymaga się spełnienia następujących wymagań:

- bardzo dobra znajomość języka angielskiego w mowie i piśmie (przynajmniej na poziomie „B2”);
- ukończony pozytywnie kurs specjalistyczny dla policjantów-ekspertów pełniących służbę poza granicami kraju (tzw. „kurs UN”) lub udział w kursie przygotowującym do realizacji zadań służbowych w ramach Jednostki Specjalnej Polskiej Policji oraz udział w rotacji, albo ukończenie międzynarodowego szkolenia przygotowującego do udziału w misjach pokojowych, np. EUPST, EUPST II, EUPCST, CEPOL, LET4CAP;
- minimum osiem lat ciągłej służby w Policji;
- prawo jazdy kategorii „B” od przynajmniej dwóch lat;
- pozytywna opinia z miejsca pełnienia służby;
- bardzo dobry stan zdrowia.
- Do dodatkowych wymagań dochodzą tutaj:
- doświadczenie w pełnieniu służby w kontyngentach policyjnych;
- unormowana sytuacja osobista/rodzinna;
- znajomość innych języków obcych;
- pełnienie służby na stanowiskach kierowniczych bądź instruktorskich;
- wykształcenie wyższe;
- aktualne poświadczenie bezpieczeństwa UE/NATO⁸.

Jak wynika z powyższego opisu, wymagania dla kandydatów na policyjnych ekspertów pełniących służbę poza granicami kraju są wysokie i niewielu funkcjonariuszy jest w stanie je spełnić. Z uwagi na fakt, że w Misji Obserwacyjnej

⁸ <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/ogloszenia/197413,Ocena-predyspozycji-kandydatow-ubiegajacych-sie-o-udzial-w-misjach-pokojowych-na.html> [dostęp: 16.12.2020].

Unii Europejskiej brak jest komponentu odpowiadającego Jednostce Specjalnej Polskiej Policji, która pełni służbę w ramach Misji Unii Europejskiej w zakresie praworządności w Kosowie (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo* – EULEX Kosovo), odstąpiono od opisywania warunków niezbędnych do spełnienia do delegowania w ramach takiej części kontyngentu policyjnego.

Po uzyskaniu pozytywnej oceny predyspozycji w dalszej kolejności policjant odpowiada na ogłoszenie o naborze na stanowiska w misji i po akceptacji na poziomie krajowym może przystąpić do konkursu na stanowisko. Pozytywne przejście całego procesu rekrutacji umożliwia delegowanie do pełnienia dalszej służby w ramach kontyngentu policyjnego.

Misja Obserwacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Gruzji

Gruzja jest państwem leżącym na styku Europy i Azji. Kraj ten posiada bardzo długą historię państwowości, ponadto jest jednym z najstarszych państw, które przyjęły chrześcijaństwo jako narodową religię. Umieszczenie geopolityczne kraju, pomiędzy silnymi państwami, a także na szlakach transportowych powodowało, że region wielokrotnie w swojej historii stawał się areną działań militarnych.

Rozprężenie następujące w drugiej połowie lat 80. w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wspomogło ruchy nacjonalistyczne na terenie Gruzji. Jako pierwsi we wrześniu 1990 r. niepodległość proklamowali Osetyjczycy ogłaszając powstanie Radzieckiej Demokratycznej Republiki Osetii Południowej. Doprowadziło to do konfliktu zbrojnego, w wyniku którego usiłowano podzielić Osetię

Południową i włączyć ją do Gruzji. W styczniu 1992 r. Osetyczycy ogłosili niepodległość Osetii Południowej i postanowili połączyć się z Osetią Północną w ramach Federacji Rosyjskiej. Ostatecznie w lecie 1992 r. doszło do rozejmu, a na teren Osetii Południowej zostały wprowadzone siły pokojowe Wspólnoty Niepodległych Państw, które miały strzec ustaleń rozejmu.

W dniu 9 kwietnia 1991 r., po przeprowadzeniu referendum, Gruzja ogłosiła niepodległość. Już wkrótce jednak, w wyniku politycznych nieporozumień, kraj został ogarnięty przez wojnę domową. W sierpniu 1991 r. również Adżaria ogłosiła niepodległość, lecz ostatecznie po gruzińskiej interwencji wojskowej uzyskała ona status republiki autonomicznej funkcjonującej w ramach Gruzji.

Decyzja parlamentu Abchazji o suwerenności kraju nie została uznana przez Gruzję, ale mimo tego w sierpniu 1992 r. Abchazja ogłosiła niepodległość. Po trwającej dwa lata wojnie konflikt zakończył się w 1994 r. przy dużym zaangażowaniu ze strony Rosji. Na miejsce zostały wprowadzone rosyjskie oddziały, które miały strzec pokoju w regionie i zapobiec ewentualnemu kolejnemu konfliktowi.

Ponadto wojna rozpoczęta w 1992 r. spowodowała dość zdecydowaną reakcję Organizacji Narodów Zjednoczonych, która przy użyciu przede wszystkim dyplomacji nie była w stanie zaprowadzić porządku w regionie. ONZ brał udział w zażegnaniu konfliktu i przyczynił się do podpisania porozumienia o wstrzymaniu ognia zawartego 27 lipca 1993 r. pomiędzy władzami Gruzji a przedstawicielami Abchazji. Porozumienie to gwarantowało wprowadzenie na teren Abchazji obserwatorów, których zadaniem było monitorowanie procesu demilitaryzacji. Już miesiąc później, w dniu 24 sierpnia 1993 r., Rada Bezpieczeństwa ONZ wy-

dała rezolucję S/RES/858, która stała się podstawą prawną działania Misji Obserwacyjnej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Gruzji (*United Nations Observer Mission in Georgia* – UNOMIG)⁹.

Z uwagi na charakter zadań realizowanych przez misję, personel zagraniczny składał się w sumie głównie z żołnierzy delegowanych przez państwa, które wyraziły chęć wzięcia udziału w przedsięwzięciu. Sytuacja zmieniła się, gdy mandat misji został rozszerzony o możliwość monitorowania powrotu uchodźców. Aby być w stanie prawidłowo wykonywać nowe zadanie mandatowe Rada Bezpieczeństwa ONZ podjęła rezolucję S/RES/1494 z 30 lipca 2003 r. o utworzeniu komponentu policyjnego, który miał się składać z dwudziestu funkcjonariuszy służb porządku publicznego.

UNOMIG zakończył swoją działalność w czerwcu 2009 r. Na główne przyczyny zamknięcia operacji składały się przede wszystkim zmiany uwarunkowań pełnienia misji po konflikcie, który miał miejsce w 2008 r., co powodowało, że wykonywanie mandatu w niezmienionej formie stawało się częściowo niemożliwe. Ponadto brak było zgody w kwestii przedłużenia mandatu misji, przede wszystkim ze strony Rosji¹⁰.

Historia zaangażowania Policji w regionie sięga właśnie 2003 r., gdy pierwszy policjant dołączył do Misji Obserwacyjnej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Gruzji. W ciągu zaledwie kilku lat, gdy było możliwe wysyłanie funkcjonariuszy do przedmiotowej operacji, do służby w rejonie działania misji Policja delegowała łącznie ośmiu policjantów. Tak niewielkie łączne zaangażowanie w misję związane było w dużej

⁹ <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unomig/index.html> [dostęp: 10.10.2020].

¹⁰ <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unomig/mandate.html> [dostęp: 10.10.2020].

mierze z niewielką liczbą stanowisk, które mogły być zajmowane przez funkcjonariuszy służb porządku publicznego. Mimo tego zdobyto doświadczenie w regionie, co umożliwiło lepsze przygotowanie do działań funkcjonariuszy, którzy wzięli udział w kolejnej misji mającej swoją siedzibę w Gruzji, tym razem pod auspicjami Unii Europejskiej.

Zaangażowanie w Misję Obserwacyjną Unii Europejskiej w Gruzji

Wydarzenia związane z wojną, która rozegrała się na terenie Gruzji w sierpniu 2008 r., spowodowały natychmiastową i zdecydowaną reakcję Unii Europejskiej na kryzys. W dniu 12 sierpnia podpisane zostało porozumienie pokojowe pomiędzy prezydentami Rosji Dmitrijem Miedwiediewem i Gruzji Micheilem Saakaszwilim. Całość porozumienia była uzgodniona z prezydentem Francji Nicolasem Sarkozy, który reprezentował Unię Europejską (Francja w tamtym czasie sprawowała prezydencję w UE). Porozumienie to określało w sześciu głównych punktach plan pokojowy. Obydwie strony zobowiązały się do przestrzegania następujących zasad:

- nie uciekać się do używania siły;
- definitywnie wstrzymać walkę;
- zapewnić nieograniczony dostęp dla osób niosących pomoc humanitarną;
- siły gruzińskie będą musiały wycofać się do baz, w których zwykle stacjonują;
- siły rosyjskie będą musiały się wycofać na pozycje, które zajmowały przed rozpoczęciem walk. Do czasu ustanowienia mechanizmu międzynarodowego rosyjskie siły pokojowe wprowadzą dodatkowe środki bezpieczeństwa;

- otwarcie na szczeblu międzynarodowym rozmów na temat sposobów zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w Abchazji i Osetii Południowej¹¹.

Ponadto 8 września 2008 r. zostało zawarte porozumienie mające na celu określenie zasad wprowadzenia postanowień związanych ze stabilizacją procesu wycofania wojsk. Porozumienie to określało, że wojska rosyjskie zostaną wycofane na poprzednio zajmowane pozycje w ciągu dziesięciu dni od momentu rozmieszczenia w strefach mechanizmów międzynarodowego nadzoru. Ponadto przewidziane było wysłanie najpóźniej do dnia 1 października 2008 r. przynajmniej dwustu obserwatorów z Unii Europejskiej.

11 września 2008 r. rząd Gruzji wystosował zaproszenie do Unii Europejskiej do przygotowania i wysłania do kraju cywilnej misji obserwacyjnej w ramach mechanizmu Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. W tym czasie, bo już od 2 września, w Gruzji znajdowali się przedstawiciele Unii Europejskiej mający wstępnie zbadać możliwości otwarcia misji. W wyniku poczynionych ustaleń zapadła decyzja o utworzeniu cywilnej misji zarządzania kryzysowego, która miała przede wszystkim zajmować się obserwacją utrzymania porozumienia pokojowego. Ostatecznie dokumentem będącym podstawą prawną powstania misji była decyzja Rady Unii Europejskiej nr 2008/736/CSFP z dnia 15 września 2008 r. w sprawie Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji (*European Union Monitoring Mission in Georgia* – EUMM Georgia)¹².

¹¹ Ł. Donaj, *Gruzja zaczęła, Rosja sprowokowała. EU Monitoring Mission Georgia jako próba salomonowego rozwiązania konfliktu*, [w:] *Misje cywilne Unii Europejskiej*, red. B. Przybylska-Maszner, Poznań 2010, s. 86.

¹² Wspólne działanie Rady 2008/736/WPZiB z dnia 15 września 2008 r. w sprawie Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji, EUMM Georgia.

Wskazany dokument dokładnie określa mandat misji. Zgodnie z zapisami art. 2 „EUMM Georgia zapewnia monitorowanie cywilne działań stron, w tym pełne przestrzeganie w całej Gruzji sześciopunktowego porozumienia i jego dalszych środków wykonawczych, działając w ścisłej koordynacji z partnerami, zwłaszcza Organizacją Narodów Zjednoczonych (ONZ) i Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), oraz zgodnie z innymi działaniami UE, aby przyczynić się do stabilizacji, normalizacji i budowy zaufania, prowadząc przy tym politykę europejską wspierającą trwałe rozwiązanie polityczne dla Gruzji”¹³.

Rada Unii Europejskiej postawiła przed misją dwa główne cele szczególne:

1. przyczynianie się do długoterminowej stabilności w całej Gruzji i najbliższym regionie;
2. w krótkim terminie ustabilizowanie sytuacji wraz ze zredukowaniem ryzyka wznowienia wrogich działań, w pełni przestrzegając sześciopunktowego porozumienia i jego dalszych środków wykonawczych.

Główne zadania realizowane przez EUMM mieszczą się w czterech płaszczyznach:

1. stabilizacja – monitorowanie, analizowanie i raportowanie o sytuacjach mających wpływ na proces stabilizacji wynikających z porozumienia pokojowego, a także reagowanie na przypadki naruszenia praw człowieka;
2. normalizacja – monitorowanie, analizowanie i raportowanie o sytuacjach mających wpływ na proces normalizacji, w tym obserwowanie infrastruktury oraz powrotu uchodźców;

¹³ Ibidem, art. 2.

3. budowanie zaufania – zmniejszanie napięć poprzez współpracę, łączenie stron i przy użyciu innych środków;
4. przekazywanie informacji istotnych dla polityki europejskiej i dalszego zaangażowania Unii Europejskiej¹⁴.

Zadania mandatowe realizowane są przede wszystkim poprzez stałe patrolowanie miejsc, szczególnie w strefach przygranicznych i okolicach administracyjnych linii rozgraniczenia (*Administrative Boundary Line*), a także obserwowanie zachodzących zjawisk mogących mieć wpływ na poziom bezpieczeństwa w regionie. Misja powinna wykonywać swoje zadania na terenie całej Gruzji, czyli wliczając w to obszar Abchazji i Osetii Południowej. Jednak obserwatorzy EUMM nigdy nie zostali wpuszczeni na te tereny. W związku z powyższym informacje na temat sytuacji w wymienionych wyżej terenach zdobywane są w wyniku wywiadów prowadzonych z osobami posiadającymi takie dane, jak również na podstawie monitoringu mediów.

Siedziba główna misji mieści się w Tbilisi, natomiast na terenie kraju rozlokowane są jeszcze trzy biura terenowe w Mtskhecie, Gori i Zugdidi. Ogólnie w misji służbę pełni około dwieście osób z personelu międzynarodowego (liczba ta jest zmienna z uwagi na stale odbywającą się rotację personelu)¹⁵. Ponadto misja zatrudnia pracowników lokalnych w charakterze obsługi administracyjnej, tłumaczy i na inne stanowiska niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizacji.

Misja ma charakter cywilny, co powoduje, że jest traktowana jako cywilna misja zarządzania kryzysowego, cały

¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0736> [dostęp: 14.10.2020].

¹⁵ https://eumm.eu/en/about_eumm/facts_and_figures [dostęp: 14.10.2020].

personel pozostaje nieuzbrojony. Biorą w niej udział przedstawiciele państw Unii Europejskiej, a także krajów trzecich zaproszonych do współpracy (np. w przeszłości Szwajcaria) wywodzący się z cywilnej administracji, Policji, służby więziennej, wojska, a także innych służb porządku publicznego. Pomimo nieuzbrojonego charakteru misji, biorąc pod uwagę zagrożenia, jakie mogą wystąpić, szczególnie w pobliżu linii rozgraniczenia, patrole odbywają się w pojazdach opancerzonych klasy B6. Najczęściej są to pojazdy marki Toyota Land Cruiser, które zostały odpowiednio dostosowane do zapewnienia niezbędnego poziomu ochrony.

Poza wprowadzeniem stabilności w regionach bliskich linii rozgraniczenia, misja pomaga rozwiązywać różne lokalne problemy. Najważniejszym osiągnięciem może być Mechanizm Zapobiegania i Reakcji na Incydenty (*The Incident Prevention and Response Mechanism* – IPRM). To właśnie dzięki niemu na comiesięcznych spotkaniach prowadzonych przez przedstawicieli EUMM, OBWE oraz zwaśnionych stron, dyskutowane są problemy związane z różnego rodzaju zdarzeniami zakłócającymi spójność, ogólną sytuacją bezpieczeństwa oraz problemami lokalnej społeczności¹⁶.

Polska bardzo szybko zareagowała na powołanie misji obserwacyjnej, co najprawdopodobniej wynikało z dużego zaangażowania władz kraju w rozwiązanie konfliktu. Już 24 września 2008 r., uchwałą Rady Ministrów, został utworzony kontyngent policyjny wydzielony do udziału w misji obserwacyjnej w Gruzji¹⁷. Zgodnie ze wskazanym aktem prawnym kontyngent może liczyć do dwudziestu policjantów.

¹⁶ https://eumm.eu/en/about_eumm [dostęp: 15.10.2020].

¹⁷ Uchwała Rady Ministrów 190/2008 z dnia 24 września 2008 r. w sprawie utworzenia kontyngentu policyjnego wydzielonego do udziału w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji, EUMM Georgia.

Kontyngent podporządkowany Radzie Unii Europejskiej będzie pozostawał w rejonie działania misji do dnia zakończenia postawionych przed misją zadań.

Uchwała szczegółowo reguluje kwestie związane z zadaniami, które mają na miejscu wypełniać funkcjonariusze Policji delegowani do służby w ramach misji. Zgodnie z zapisami uchwały celem działania kontyngentu policyjnego jest przyczynianie się do stabilizacji sytuacji w Gruzji poprzez:

1. monitorowanie i analizowanie:
 - a. procesu wypełniania sześciopunktowego porozumienia pokojowego z dnia 12 sierpnia 2008 r. między Gruzją a Federacją Rosyjską, w tym odnoszącego się do wycofywania wojsk Federacji Rosyjskiej z terytorium Gruzji;
 - b. przypadków działań zakłócających proces stabilizacji;
 - c. przestrzegania swobody przemieszczania się;
 - d. przypadków naruszania praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego;
2. monitorowanie, analizowanie i składanie sprawozdań z sytuacji związanej z procesem tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego opartego na zasadach rządów prawa i poszanowania prawa oraz na zagwarantowaniu właściwego poziomu bezpieczeństwa publicznego;
3. monitorowanie bezpieczeństwa szlaków komunikacyjnych, infrastruktury energetycznej i obiektów energetycznych;
4. monitorowanie procesu powrotu osób wypędzonych i uchodźców do miejsc zamieszkania;
5. ograniczanie sytuacji konfliktowych i ułatwianie kontaktów pomiędzy stronami konfliktu.

Przedmiotowe zadania są zbieżne z mandatem misji i realizowane są poprzez jego wypełnianie.

Funkcjonariusze z Polski w rejonie działania misji wyładowali już 26 września, czyli w sumie zaledwie po kilku dniach od utworzenia samej misji. Było to bardzo duże przedsięwzięcie logistyczne z uwagi na to, że w ciągu zaledwie kilku dni zostało wyselekcjonowanych dziesięciu policjantów, przeprowadzono im badania lekarskie, szczepienia, wydano odpowiedni sprzęt i umundurowanie, a także przetransportowano ich w miejsce pełnienia misji.

W przypadku pierwszego kontyngentu policyjnego w misji obserwacyjnej w Gruzji policjanci, którzy weszli w jego skład, w większości posiadali już doświadczenie z udziału w innych misjach lub też brali udział w specjalistycznym przeszkoleniu. Wszyscy płynnie posługują się językiem angielskim, co jest wymogiem formalnym do udziału w przedmiotowej misji, której językiem urzędowym jest właśnie angielski.

Policjanci pełnią służbę we wszystkich biurach terenowych na różnych stanowiskach. Najczęściej zajmowanym stanowiskiem jest pozycja obserwatora (monitor). Jest to najbardziej liczne w strukturze, a jednocześnie najbardziej podstawowe stanowisko. Do głównych zadań należy przede wszystkim wykonywanie patroli i zadań zleconych, w tym spotykanie się z miejscową ludnością oraz przedstawicielami wojska i służb porządku publicznego w celu uzyskania informacji na temat np. poczucia bezpieczeństwa. Ponadto policjanci zajmowali stanowiska oficerów operacyjnych, dyżurnych, oficerów ds. bezpieczeństwa, dowódców patroli oraz dowódców zespołów. W ramach tych stanowisk policjanci zajmowali się zarządzaniem i organizacją patroli w podległych rejonach, koordynacją współpracy z NGOs, czyli organizacjami pozarządowymi.

mi, a także innymi zleconymi zadaniami¹⁸. Funkcjonariusze realizowali również nieformalne funkcje w strukturze biur terenowych, np. instruktorów lub punktów kontaktowych w zakresie praw człowieka i gender. Stanowiska dyżurnych były zajmowane przez funkcjonariuszy również w kwaterze głównej misji.

Na początku polski kontyngent liczył w sumie 26 członków, z czego oprócz policjantów 16 to żołnierze, którzy wywodzili się głównie z Żandarmerii Wojskowej. Aktualnie polski kontyngent policyjny składa się z pięciu policjantów. Poza funkcjonariuszami Policji w misji EUMM są też obecni polscy żołnierze, funkcjonariusze Straży Granicznej i Krajowej Administracji Skarbowej, a także pracownicy cywilni delegowani przez wojsko lub Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Polski kontyngent ciągle należy do najbardziej licznych. Do chwili obecnej służbę w misji EUMM w Gruzji pełniło ponad 70 funkcjonariuszy Policji. Należy tutaj wspomnieć, że Polacy zajmowali najwyższe stanowiska kierownicze w misji, w tym p. ambasador Andrzej Tyszkiewicz był szefem misji w okresie od lipca 2011 r. do czerwca 2013 r. Aktualnie od marca 2020 r. stanowisko szefa misji ponownie piastuje polski dyplomata – p. ambasador Marek Szczygieł.

Podsumowanie

Policja w misjach organizowanych na terenie Gruzji obecna jest od 2003 r., w tym od 2008 r. w ramach Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej. Udział w misjach zagranicznych organizowanych pod egidą Unii Europejskiej jest przejawem

¹⁸ A. Krzemińska, *Obronność*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2015, nr 4 (16), s. 53.

realizacji zaangażowania Polski we Wspólną Politykę Bezpieczeństwa i Obrony, a także wypełnianiem zobowiązań międzynarodowych. Policja deleguje do misji zagranicznych jednocześnie w ciągu roku ponad stu funkcjonariuszy. Dzięki tak dużemu zaangażowaniu Polska znajduje się na pierwszym miejscu wśród państw Unii Europejskiej pod względem liczby personelu wysyłanego do cywilnych misji zarządzania kryzysowego.

Biorąc pod uwagę duże zaangażowanie w Misję Obserwacyjną Unii Europejskiej w Gruzji, a także wysoką ocenę realizowanych zadań przez funkcjonariuszy można stwierdzić, że poprzez zaangażowanie Policji w misję budowany jest również pozytywny wizerunek kraju, a także formacji na arenie międzynarodowej. Pozytywna ocena realizacji zadań otwiera możliwości zajmowania najwyższych stanowisk w misjach nie tylko przez funkcjonariuszy delegowanych przez Policję, ale również dla Polaków, czego przejawem jest dwukrotne zajmowanie stanowiska szefa misji przez polskich dyplomatów.

Bibliografia

Donaj Ł., *Gruzja zaczęła, Rosja sprowokowała. EU Monitoring Mission Georgia jako próba salomonowego rozwiązania konfliktu*, [w:] *Misje cywilne Unii Europejskiej*, red. B. Przybylska-Maszner, Poznań 2010.

[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%2032010R0001)

<https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/ogloszenia/197413,Ocena-predyspozycji-kandydatow-ubiegajacych-sie-o-udzial-w-misjach-pokojowych-na.html>.

<https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/uno-mig/index.html>.

<https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/uno-mig/mandate.html>.

https://eumm.eu/en/about_eumm/facts_and_figures.

https://eumm.eu/en/about_eumm.

Krzemińska A., *Obronność* „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2015, nr 4 (16).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 listopada 2002 r. w sprawie uprawnień i obowiązków policjantów delegowanych do pełnienia służby poza granicami państwa, t.j. Dz.U. 2020, poz. 364.

Rozporządzenie w sprawie zatrudniania pracowników w kontyngentach policyjnych i zasad ich wynagradzania, t.j. Dz.U. 2020, poz. 416.

Uchwała Rady Ministrów 190/2008 z dnia 24 września 2008 r. w sprawie utworzenia kontynentu policyjnego wydzielonego do udziału w Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji, EUMM Georgia.

Ustawa o Policji, t.j. Dz.U. 2020, poz. 360.

Wspólne działanie Rady 2008/736/WPZiB z dnia 15 września 2008 r. w sprawie Misji Obserwacyjnej Unii Europejskiej w Gruzji, EUMM Georgia, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 248/26.

Abstrakt

Policja, poza głównym ustawowym zadaniem, jakim jest ochrona bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego, posiada szereg innych zadań, w tym również realizuje współpracę w wymiarze międzynarodowym. Przejawem takiej

współpracy jest m.in. zaangażowanie w misje pokojowe, które są organizowane przez organizacje takie jak Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, czy też Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Polska Policja była obecna w działaniach pokojowych w Gruzji od 2003 r. Pierwsi funkcjonariusze zostali delegowani w rejon w ramach Misji Obserwacyjnej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Gruzji (*United Nations Observer Mission in Georgia* – UNOMIG). Konflikt, który miał miejsce w 2008 roku wymusił decyzję o zakończeniu misji UNOMIG, a jednocześnie spowodował utworzenie nowej misji pod auspicjami Unii Europejskiej. Decyzją Rady Unii Europejskiej z dnia 15 września 2008 r., w ramach mechanizmu Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, została powołana do życia Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej (*European Union Monitoring Mission in Georgia* – EUMM Georgia). Uchwałą Rady Ministrów z 24 września 2008 r. umożliwiono i określono zaangażowanie Policji w misję na poziomie do 20 funkcjonariuszy.

Kontynuowane od dwunastu lat przedsięwzięcie wymaga dużego zaangażowania zarówno ze strony Policji, jak i osób delegowanych do pełnienia służby w misji. W artykule przedstawiono informacje dotyczące działań podejmowanych w regionie, a także funkcjonowania kontyngentu policyjnego jako przejawu realizowania Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony.

Zaangażowanie w takie działania ze strony Policji, w przeciwieństwie do tematyki kontyngentów wojskowych, jest zagadnieniem mało znanym i wymaga pogłębienia, a artykuł identyfikuje zaangażowanie Policji w budowanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie.

Słowa kluczowe: Policja, Gruzja, misja pokojowa, Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej w Gruzji, Misja Obserwacyjna Organizacji Narodów Zjednoczonych w Gruzji, Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony

Abstract

The Police, apart from the statutory task of protecting human security and maintaining public safety and order, has a number of other tasks, including cooperation in the international dimension. The manifestation of such cooperation is, e.g. involvement in peacekeep-

ing missions under the auspices of organizations such as European Union, United Nations, or Organization for Security and Cooperation in Europe.

The Police have been present in peacekeeping operations in Georgia since 2003. First officers were deployed as part of the United Nations Observer Mission in Georgia (UNOMIG). Conflict that took place in 2008 forced the decision to terminate the UNOMIG mission, and caused the creation of a new mission under the auspices of European Union. By the decision of the Council of the European Union of September 15, 2008, the European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM Georgia) was established under the mechanism of the Common Security and Defence Policy (CSDP). The resolution of the Council of Ministers of September 24, 2008 enabled and determined involvement of Police in the mission at the level of up to 20 officers.

The operation, which has been continued for twelve years, requires a lot of commitment from both the Police and persons delegated to serve in the mission. The article presents information on activities undertaken in the region, as well as functioning of the police contingent as manifestation of implementation of the CSDP.

Involvement of Police in such activities, as opposed to the subject of military contingents, is a little-known issue and requires deepening. The article identifies involvement of Police in building peace and security in the world.

Keywords: Police, Georgia, Peacekeeping mission, European Union Monitoring Mission in Georgia, United Nations Observer Mission in Georgia, Common Security and Defence Policy

III

**EUROAZJATYCKA
UNIA GOSPODARCZA**

Jacek Sobczak

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie,
sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-8824>

Ochrona własności intelektualnej w państwach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

1. Inicjatywy integracyjne poprzedzające powstanie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

Od rozpadu ZSRR można zaobserwować różnorodne inicjatywy zmierzające do budowy struktur ponadnarodowych, w obrębie których znaleźć miały się niepodległe państwa, będące w przeszłości republikami radzieckimi¹. Z jednej strony zmierzano do zapewnienia bezpieczeństwa militarnego, z drugiej – celem tych przedsięwzięć były korzyści gospodarcze. Z inicjatywami tymi występowała w pierwszym rządzie Federacja Rosyjska, mocno wspierana przez Kazachstan, a niekiedy również przez Białoruś. Istotne znaczenie w pracach integracyjnych miało utworzenie Unii Celnej Federacji Rosyjskiej i Białorusi², co otworło drogę najpierw powstaniu Unii Gospodarczej

¹ W kwestii tej zob. J. Sobczak, *Nowa strategia rozwoju Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Quo vadis Eurazjo*, cz. II: *Między integracją i dezintegracją przestrzeni euroazjatyckiej – wymiar regionalny*, red. B. Hordecki, A. Jach, Warszawa 2021, s. 69–91.

² Соглашение о Таможенном союзе между Российской Федерацией и Республикой Беларусь, от 6 января 1995 г., „Собрание законодательства РФ” 1996, nr 45, s. 5057. Porozumienie stwierdzało, że utworzenie

WNP, potem Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej³, na-

związku celnego będzie odbywało się na drodze zniesienia ceł, podatków i opłat w dziedzinie handlu między państwami towarami pochodzącymi z ich terenu, ustaleniem i stosowaniem w odniesieniu do państw trzecich jednakowych stawek celnych, środków pozataryfowego regulowania handlu zagranicznego, kształtowania relacji związku celnego z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi na podstawie porozumienia pomiędzy rządami Białorusi i Rosji. Zob. Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о едином порядке регулирования внешнеэкономической деятельности от 12 апреля 1994 г., „Собрание законодательства РФ” 1996, nr 45, s. 5057. Zgodnie z decyzją PRN O ukończeniu kształtowania wspólnej przestrzeni gospodarczej wspólna przestrzeń celna została utworzona tylko w stosunku do towarów pochodzących z terytorium Białorusi i Rosji. W stosunku do towarów pochodzących z państw trzecich, pojęcie wspólnej przestrzeni PZ na razie nie ma znaczenia w sensie prawnym. Por. Решение Высшего Совета Союза Беларуси и России от 28 апреля 1999 г., nr 2, „О завершении формирования единого таможенного пространства”, niepublikowany; Постановление Правительства Российской Федерации от 23 июня 1995 г., nr 583 О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 25 мая 1995 г., nr 525; Постановление „Об отмене таможенного контроля на границе Российской Федерации с Республикой Беларусь” (в ред. от 22 августа 2000 г.).

³ Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza (dalej: EaWG) – międzynarodowa organizacja założona przez Republikę Białorusi, Republikę Kazachstanu, Republikę Kirgiskiej, Federację Rosyjską i Republikę Tadżykistanu. Zob. P. Świeżak, *Unia Celna – między mirażem „wschodniej Unii Europejskiej” a widmem „nowego ZSRR”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, vol. IV, nr 28, s. 7–32. Status obserwatorów miały Armenia, Mołdawia i Ukraina. Uzbekistan był członkiem Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej od marca 2006 do października 2008 r. Traktat w sprawie utworzenia Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej został podpisany w dniu 10 października 2000 r. w Astanie, a po jego ratyfikacji przez pięć państw-sygnatariuszy wszedł w życie w dniu 30 maja 2001 r. Zob. w tej kwestii: А.Б. Кеженов, *Организационно-правовой механизм деятельности Содружества Независимых Государств*, „Автореферат дисс. Кандидата юридических наук” Белорусский государственный университет, Минск 2002; С.К. Кушкumbaев, *Центральная Азия на путях интеграции: геополитика, этничность, безопасность*, Алматы 2002, s. 42; zob. А.В. Мальгин, *10 лет СНГ: Попытка подведения некоторых итогов*, „Публикации НИИСС” 2001, nr 5; А. Абдрахманов, А. Бурханов, *Проблемы и перспективы государств Центральной Азии глазами казахстанских экспертов*, „Казахстан в глобальных процессах”, 2006, nr 2, s. 12.

stępnie nowej Unii Celnej, w skład której weszła Białoruś, Kazachstan i Rosja⁴. W efekcie powstania tej Unii Celnej udało się doprowadzić do powstania Jednolitego Obszaru Celnego⁵. W dalszej kolejności rozwiązano z dniem 1 stycznia 2015 r. Euroazjatycką Wspólnotę Gospodarczą. Zastąpiła ją Euroazjatycka Unia Gospodarcza (dalej: EaUG)⁶, która została powo-

⁴ А.Я. Капустин, *Проблема дальнейшего развития организационно-правовой основы деятельности ЕврАзЭС*, [w:] *Евразийское экономическое сообщество: цели, задачи и перспективы: Материалы круглого стола*, <http://www.evrases.com/files/infopage/2/Kapustin%20AY.doc> [dostęp: 22.12.2018]; В. Ниятбеков, *Сотрудничество в рамках СНГ и ЕврАзЭС, актуальные проблемы международных отношений*, „Время Востока”, <http://www.easttime.ru/analytics/tsentralnaya-aziya/sotrudnichestvo-v-ramkakh-sng-i-evrases-aktualnye-problemy-mezhdunarodn> [dostęp: 22.12.2018]; О формировании Евразийского Союза Государств. Проект, [w:] *Евразийское пространство: интеграционный потенциал и его реализация*, Алматы 1994, s. 22–25; *Политическое развитие государств Центральной Азии в свете географии и истории региона*, „Вестник Евразии” 2000, nr 1 (8), s. 96–106; Ф. Старр, *Партнерство для Центральной Азии*, „Россия в глобальной политике” 2005, nr 4, s. 67.

⁵ *Итоги деятельности Минэкономразвития России в 2009 году и задачи на 2010 год*, „Минэкономразвития России” 2010, <http://www.economy.gov.ru/report2009/common/upload/Report.pdf> [dostęp: 17.11.2020].

⁶ Jej założycielami byli Białoruś, Kazachstan i Federacja Rosyjska. Wkrótce, 10 października 2014 r. do Unii przystąpiła Armenia, a nieco później, bo 23 grudnia 2014 r., Kirgistan. Traktat powołujący do życia Unię przewidywał poszerzenie dotychczasowej Unii Celnej o swobodny przepływ kapitału, siły roboczej, towarów i usług. Traktat założycielski został ratyfikowany przez obie izby parlamentu Federacji Rosyjskiej, przy czym Rada Federacji dokonała tego 1 października. Prezydent Kazachstanu podpisał akt przystąpienia do Europejskiej Unii Gospodarczej 14 października 2014 r., po jego ratyfikacji przez *Madżylys* (izbę niższą parlamentu) 1 października i Senat 9 października. Na Białorusi traktat został ratyfikowany przez parlament i podpisany przez prezydenta 9 października 2014 r. Natomiast rząd Armenii przyjął projekt traktatu 2 października. Kirgistan formalnie przystąpił do wspólnoty 23 grudnia 2014 r., a oficjalnie z dniem 12 sierpnia 2015 r. Przystąpienie Kirgistanu do Unii opóźniał Kazachstan, wyraźnie obawiający się, że to państwo stanowić będzie obciążenie dla Unii.

łana 29 maja 2014 r. i rozpoczęła swoją działalność 1 stycznia 2015 r.⁷

Godzi się w tym miejscu podkreślić, że zbieżność nazewnictwa powoływanych kolejno organizacji, mających realizować koncepcje integracyjne, zarówno w obrębie Wspólnoty Niepodległych Państw, jak i poza tą organizacją, wprowadza spore zamieszanie. Nie wszyscy badacze zwracają należyłą uwagę chociażby na fakt, że np. powołane do życia unie celne nie są tożsame, a bywa także, że Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza mylona jest z Euroazjatycką Unią Gospodarczą. Jest to podobnie irytujące, jak mylenie w niektórych tekstach Rady Europy z Radą Europejską.

Zgodnie z postanowieniami Traktatu powołującego EaUG, zapewniać ona ma swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i siły roboczej oraz realizację skoordynowanej, uzgodnionej bądź jednolitej polityki w sektorach gospodarczych. Zadeklarowano, że została utworzona w celu wszechstronnej modernizacji, współpracy i zwiększenia konkurencyjności gospodarek narodowych państw członkowskich oraz stworzenia warunków do stabilnego rozwoju w interesie poprawy poziomu życia ludności tych państw. Jednym z podstawowych celów powstania EaUG jest stworzenie wspólnego rynku towarów, usług, kapitału i pracowników, gwarantując im swobodny przepływ⁸. Przy czym podkreśla się, że two-

⁷ Договор о Евразийском экономическом союзе, podpisany 29 maja 2014 r., wszedł w życie 1 stycznia 2015 r. Zawarowano przy tym, że Traktat „wchodzi w życie z dniem otrzymania ostatniej pisemnej notyfikacji o zakończeniu przez Państwa Członkowskie krajowych procedur niezbędnych do wejścia w życie Traktatu”. Tekst dokumentu we wszystkich językach państwowych państw członkowskich na stronie Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej, https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0003610/itia_05062014 [dostęp: 17.11.2020].

⁸ Na 1 stycznia 2016 r. zaplanowano utworzenie wspólnego rynku leków i produkcji farmakologicznej, który nadal jest mocno uzależniony

rzenie wspólnego rynku jest pierwszym etapem dla dalszego tworzenia konkurencyjnej produkcji importowanej na rynki państw niebędących członkami EaUG.

Euroazjatycka Unia Gospodarcza, mimo że od jej formalnego utworzenia upłynęło już sporo lat, to jednak ciągle znajduje się w strefie organizacyjnej. Z jednej strony powoływane są organy EaUG, z drugiej – trwają prace nad strategią gospodarczą tej organizacji. Ten stan rzeczy nie może jednak bulwersować ani nawet dziwić, jeśli przypomnimy sobie z jakim trudem i jak wolno prowadzone były prace, których ostatecznym zwieńczeniem stała się Unia Europejska i z jakim mozolem wypracowywano jej plany oraz kierunki działań. Należy przy tym pamiętać, że różnice między państwami tworzącymi Unię Europejską były znacząco mniejsze od tych, które dotyczą państw EaUG.

Najwyższym ponadnarodowym organem EaUG jest Najwyższa Euroazjatycka Rada Gospodarcza (*Высший Евразийский Экономический Совет*). Wyrosła jako najważniejszy organ ponadnarodowy Unii Celnej i Jednolitej Przestrzeni Gospodarczej. W jej składzie zasiadają szefowie państw bądź rządów państw członkowskich. Rada zbiera się przynajmniej raz do roku, podejmując w drodze konsensusu uchwały wiążące wszystkie państwa członkowskie. Określa ona także

od importu, co pozwoli na przyciągnięcie do tej sfery gospodarki dużych inwestycji. Utworzenie wspólnego rynku energetycznego zaplanowano na 2019 r., co pozwoli nie tylko zwiększyć zyski w tym obszarze gospodarki, lecz także zwiększy bezpieczeństwo energetyczne państw członkowskich EaUG. W okresie 2015–2017 ma zostać wypracowana wspólna baza normatywna dla prowadzenia jednej polityki makroekonomicznej, walutowej, finansowej, antymonopolowej. Na lata 2020–2023 zaplanowano ukończenie procesu kształtowania wspólnego rynku finansowego, natomiast utworzenie wspólnego rynku ropy naftowej i gazu ziemnego planowane jest na lata 2024–2025. Zob. E. Ю. Винокуров, *Евразийский Экономический Союз будет способствовать импортозамещению*, „Евразийская Экономическая Интеграция” 2015, nr 1 (26), s. 90–94.

skład i uprawnienia innych organów EaUG⁹. Organem EaUG jest także Euroazjatycka Międzyrządowa Rada Gospodarcza (*Евразийский Межправительственный Экономический Совет*). W skład tego organu wchodzi szefowie rządów państw członkowskich. Stałym ponadnarodowym organem EaUG jest Euroazjatycka Komisja Gospodarcza (*Евразийская Экономическая Комиссия*), powoływana przez Najwyższą Euroazjatycką Radę Gospodarczą. Do jej zadań należy zapewnianie warunków funkcjonowania EaUG oraz opracowywanie propozycji w zakresie dalszej integracji gospodarczej¹⁰. Trybunał EaUG (*Суд Евразийского Экономического Союза*) Unii jest organem sądowym Unii, który zapewnia stosowanie przez państwa członkowskie i organy Unii Traktatu o EUG i innych traktatów międzynarodowych w ramach Unii.

2. Postanowienia Traktatu EaUG w sprawie własności intelektualnej

Akty organów EaUG i traktaty międzynarodowe stanowią prawo Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Podstawowym dokumentem jest Traktat o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej przyjęty w Astanie 29 maja 2014 r. W jego tekście w art.

⁹ Obecnie w składzie Rady zasiadają Władimir Putin (prezydent Federacji Rosyjskiej), Kasym-Żomart Tokajew (prezydent Kazachstanu), Sadyr Dżaparow (prezydent Tadżykistanu), Aleksander Łukaszenka (prezydent Białorusi), Nikol Paszynian (premier Armenii).

¹⁰ Obecnie na czele Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej stoi Michaił Miasnikowicz, były premier Białorusi. W składzie jej zasiadają: wicepremier Federacji Rosyjskiej Aleksej Owerczuk (*Алексей Оверчук*), pierwszy wicepremier Republiki Kirgiskiej Artem Nowikow (*Артем Новиков*), pierwszy wicepremier Republiki Kazachstanu Alichan Smałow (*Алихан Смаилов*), wicepremier Republiki Białorusi Igor Petriszenko (*Игорь Петришенко*) oraz wicepremier Republiki Armenii Mger Grigorian (*Мгер Григорян*).

89¹¹ stwierdzono, że państwa członkowskie EaUG współpracują w dziedzinie ochrony praw własności intelektualnej i zapewniają tę ochronę na swoim terytorium, zgodnie z normami prawa międzynarodowego, traktatów międzynarodowych oraz aktów normatywnych EaUG, dążąc do harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich i jednolitej ochrony interesów posiadaczy praw. Współpraca państw członkowskich EaUG, w myśl art. 89 ust. 2 Traktatu EaUG, prowadzona ma być poprzez: wspieranie rozwoju naukowego i innowacyjnego; doskonalenie mechanizmów komercjalizacji i wykorzystywania obiektów własności intelektualnej; zapewnienie korzystnych warunków dla właścicieli praw autorskich i praw pokrewnych z państw członkowskich; wprowadzenie systemu rejestracji znaków towarowych i usługowych Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz nazw pochodzenia towarów Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej; zapewnienie ochrony praw własności intelektualnej, w tym w Internecie; zapewnienie skutecznej ochrony praw własności intelektualnej przez organy celne, w tym poprzez prowadzenie jednolitego rejestru celnego dóbr własności intelektualnej państw członkowskich; wdrażanie skoordynowanych działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie obrotu podróbkami. W treści art. 89 ust. 3 Traktatu EaUG przewidziano organizowanie przez Komisję konsultacji z państwami członkowskimi w celu zapewnienia skutecznej ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej. W wyniku tych konsultacji winny być przedstawiane propozycje roz-

¹¹ Treść art. 89 Traktatu EaUG została zmieniona przez Protokół z 10 stycznia 2019 r. podpisany w Erewaniu, który wszedł w życie 1 stycznia 2020 r. Zob. Протокол о внесении изменений в Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года, а также об изменении и прекращении действия отдельных международных договоров.

wiązania problemów spornych zidentyfikowanych w toku współpracy.

W treści art. 90 Traktatu EaUG, poświęconego reżimowi prawnemu własności intelektualnej, stwierdzono, że obywatelom państw członkowskich EaUG na terytorium innych państw członkowskich EaUG gwarantuje się identyczne traktowanie, jak obywateli takiego państwa członkowskiego w odniesieniu do reżimu prawnego regulującego problematykę własności intelektualnej.

W Traktacie zestawiono listę umów międzynarodowych, mających stanowić ramy współpracy państw członkowskich w dziedzinie własności intelektualnej¹². Zaliczono do nich

¹² Wskazano, że do tych aktów normatywnych należą: Konwencja berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 9 września 1886 r.; Traktat budapeszteński o międzynarodowym uznawaniu depozytu mikroorganizmów dla celów postępowania patentowego z 28 kwietnia 1977 r.; Traktat o prawie autorskim Światowej Organizacji Własności Intelektualnej z 20 grudnia 1996 r.; Traktat Światowej Organizacji Własności Intelektualnej o wykonaniach i fonogramach z 20 grudnia 1996 r.; Traktat o prawie patentowym z 1 czerwca 2000 r.; Traktat o współpracy patentowej z dnia 19 czerwca 1970 r.; Konwencja o ochronie producentów fonogramów przed nieuprawnionym kopiowaniem ich fonogramów z dnia 29 października 1971 r.; Porozumienie madryckie o międzynarodowej rejestracji znaków z dnia 14 kwietnia 1891 r. oraz Protokół dotyczący porozumienia madryckiego o międzynarodowej rejestracji znaków z dnia 28 czerwca 1989 r.; Międzynarodowa konwencja o ochronie wykonawców, producentów fonogramów i organizacji nadawczych z 26 października 1961 r.; Konwencja paryska o ochronie własności przemysłowej z 20 marca 1883 r.; Singapurski traktat o prawie znaków towarowych z dnia 27 marca 2006 r. Należy zauważyć, że w treści art. 90 ust. 3 Traktatu EaUG wskazując konwencję berneńską, odwołano się do tekstu z 1971 r. W ten sposób sygnatariusze traktatu wyraźnie nie zdecydowali się na przystąpienie do Traktatu paryskiego konwencji berneńskiej z 1979 r. Wolno przypuszczać, że jest to efektem faktu, że niektóre państwa tworzące EaUG w swoich aktach normatywnych odnoszących się do prawa autorskiego deklarują ochronę autorskich praw majątkowych przez okres lat 50 od śmierci twórcy, czyli tak, jak przewidywał to tekst konwencji berneńskiej z 1971 r. Tymczasem tekst z 1979 r. deklaruje 70-letni okres ochrony autorskich praw majątkowych.

akty normatywne odnoszące się do praw autorskich i praw pokrewnych, znaków towarowych i usługowych, oznaczeń geograficznych i nazw pochodzenia towarów, prawa wynalazczego, wzorów użytkowych, przemysłowych, typologii układów scalonych oraz tajemnic produkcji (know-how). Przewidziano także konieczność przyjęcia szeregu traktatów międzynarodowych dotyczących niektórych aspektów prawa własności intelektualnej.

W treści art. 91 Traktatu EaUG wskazano, że państwa członkowskie mają obowiązek wdrożyć środki egzekwowania praw, aby zapewnić skuteczną ochronę własności intelektualnej. Podkreślono, że obowiązkiem państw członkowskich jest podjęcie działań w celu ochrony praw własności intelektualnej, także zgodnie z Kodeksem celnym EaUG oraz z międzynarodowymi traktatami i aktami regulującymi stosunki prawne w sprawach celnych, należących do systemu prawnego EaUG. Postanowiono wreszcie, że organy państw członkowskich, którym powierzono uprawnienia w dziedzinie ochrony własności intelektualnej, będą współpracować i współdziałać w celu koordynowania postępowań mających na celu zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie naruszeń prawa własności intelektualnej na terytoriach państw członkowskich.

Ponieważ Traktat EaUG ustanawia wspólne minimalne standardy, to konieczne było przyjęcie konwencji berneńskiej w redakcji z 1971 r. jako wyznacznik ram prawnych ochrony własności intelektualnej. Wymieniwszy wspomniane wyżej międzynarodowe akty normatywne, stwierdzono, że państwa członkowskie, niebędące stronami tych umów, zobowiązują się do przystąpienia do nich.

3. Protokół nr 26 o ochronie i egzekwowaniu praw własności intelektualnej

Towarzyszący Traktatowi EaUG protokół nr 26 o ochronie i egzekwowaniu praw własności intelektualnej definiuje przedmioty własności intelektualnej jako dzieła nauki, literatury i sztuki, programy do komputerów elektronicznych (programy komputerowe), fonogramy, performance¹³, znaki towarowe i usługowe, oznaczenia geograficzne, nazwy pochodzenia towarów, wynalazki, wzory użytkowe, przemysłowe projekty, dorobek selekcyjny, topologie układów scalonych, tajemnice produkcyjne (know-how). Ponadto objęto ochroną inne przedmioty własności intelektualnej, które są objęte

¹³ Na uwagę zasługuje zaliczenie do przedmiotów własności intelektualnej, którym zapewniana jest ochrona na poziomie Traktatu EaUG, performance jako osobnej kategorii twórczości. W przedmiocie performance jako kategorii twórczości zob. J. Sobczak, *Obraza uczuć religijnych prowokacyjną kreacją artystyczną*, [w:] *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. P. Sobczyk, P. Steczkowski, Lublin 2020, s. 445–470; idem, *Granice prowokacji artystycznej a wolność wypowiedzi*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae. Księga Jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020, s. 637–676; idem, *Wolność ekspresji artystycznej. Regulacje europejskie a rozwiązanie polskiego systemu prawnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 2, s. 237–293. W kwestii statusu performance zob. Ł. Guzek, *Performatyzacja sztuki. Sztuka performance i czynnik akcji w polskiej krytyce sztuki*, Gdańsk 2013, s. 23 i n.; M. Carlson, *Performans*, Warszawa 2007, s. 172; K. Bielawski, *Moja definicja sztuki Performance*, „Sztuka i Dokumentacja” 2009, nr 1, s. 66–73; Ż. Nalewajko, *Miedzy wierzeniem, happeningiem i performanceem. Poezja destatyczna Jiříego Kolářa*, „Tekstualia” 2011, nr 3 (26), s. 61–72. G. Sztabiński, *On a performative artist and performative concept of an artist*, „Art Inquiry. Recherches sur les arts” 2012, t. 14, s. 11–27; idem, *Performatywna koncepcja artysty w sztuce współczesnej*, [w:] *Zwrot performatywny w estetyce*, red. L. Bieszcza, Kraków 2013, s. 31–43.

ochroną prawną zgodnie z traktatami międzynarodowymi, umowami międzynarodowymi oraz aktami stanowiącymi prawo unijne oraz ustawodawstwo państw członkowskich.

W treści wspomnianego protokołu stwierdzono, że twórca przysługuje wyłączone prawo do utworu, prawo autorstwa utworu; oznaczenia utworu swoim nazwiskiem¹⁴; nienaruszalności utworu; decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, a także inne prawa określone w ustawodawstwach państw członkowskich. Odniesiono się także do kwestii czasu trwania autorskich praw majątkowych, określonych jako wyłączone prawa do utworu oraz utworu stworzonego we współautorstwie, stwierdzając, że czas ich trwania nie będzie krótszy od określonego w konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych w redakcji z 1971 r. oraz przez Porozumienie Światowej Organizacji Handlu o handlowych aspektach praw własności intelektualnej z 15 kwietnia 1994 r. Zawarowano także, że dłuższe okresy trwania praw majątkowych mogą być jednak przewidziane w ustawodawstwach państw członkowskich.

Podkreślono, że programy komputerowe, w tym kody źródłowe i wynikowe, są chronione podobnie jak dzieła literackie w oparciu o treść konwencji berneńskiej w redakcji z 1971 r. Utwory zbiorowe, będące wynikiem twórczości w doborze lub aranżacji materiałów, podlegają ochronie bez uszczerbku dla praw autorów utworów składowych. Wywiedziono, że twórca dzieła zbiorowego ma prawa autorskie do stworzonej przez siebie całości w zakresie doboru i aranżacji materiałów,

¹⁴ Wskazano w protokole, że państwa członkowskie mają obowiązek zapewnić na zasadzie wzajemności wykonawcom prawo do nazwiska, w tym możliwość wskazania nazwiska lub pseudonimu na kopiach fonogramu oraz prawo do wskazania nazwy grupy wykonawców, chyba że charakter wykorzystania wykonania wyklucza możliwość wskazania nazwiska wykonawcy albo nazwy grupy wykonawców.

nawet jeżeli składowe nie są utworami. Utwory zależne (tłumaczenia, adaptacje, aranżacje muzyczne i inne opracowania utworu literackiego lub artystycznego) są chronione na równi z utworami oryginalnymi. Podkreślono, że twórca utworu zależnego posiada prawa autorskie zarówno do tłumaczenia, jak i do „innego przetwarzania oryginalnego dzieła”.

W dalszej części protokołu zaznaczono, że państwa członkowskie przyznają podmiotom praw autorskich w odniesieniu do utworów kinematograficznych prawo do zezwalania na publiczną, komercyjną dystrybucję oryginałów lub kopii tych utworów, chronionych prawem autorskim, na terytoriach innych państw członkowskich. Stwierdzono, że chronione są prawa pokrewne, w tym wykonania artystyczne, a także majątkowe i osobiste niemajątkowe prawa do fonogramów. Wyrażnie przesądzono, że wykonawcami są osoby fizyczne, których twórczość tworzy spektakl, a mianowicie wykonawcy (aktorzy, piosenkarze, muzycy, tancerze lub inne osoby, które grają role, czytają, recytują, śpiewają, grają na instrumentach muzycznych lub w inny sposób uczestniczą w wykonywaniu utworu). Do wykonawców artystycznych zaliczono także działalność osób parających się twórczością literacką, artystyczną lub ludową, w tym przedstawieniami teatralnymi, cyrkowymi lub kukielkowymi), a także reżyserów spektakli (osoby, które wystawiają przedstawienia teatralne, cyrkowe, kukielkowe, estradowe lub inne teatralno-widowiskowe) oraz dyrygentów¹⁵. W myśl protokołu wykonawcom przysługuje wyłączne prawo do wykonania, przyznawana przez państwa

¹⁵ Godzi się zauważyć, że w tej grupie nie wymieniono utworów pantomimicznych, choreograficznych, sceniczno-muzycznych i scenicznych – które wymienione zostały w art. 1 ust. 2 pkt 7 i 8 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tj. Dz.U. 2019, poz. 1231).

członkowskie na zasadzie wzajemności. Prawa wykonawców są identyczne z prawami autorów wykonywanych utworów, a ponadto uznawane są za niezależne od praw autorskich do wykonywanego utworu.

Przesądzono, że producentem fonogramu jest osoba, która podjęła inicjatywę i wzięła na siebie odpowiedzialność za nagranie dźwięków wykonania lub innych dźwięków. Ustanowiono przy tym domniemanie, że producentem fonogramu jest osoba, której nazwisko lub oznaczenie zostało podane w przyjęty sposób na kopii fonogramu lub na jego opakowaniu. Producenci fonogramów mają przy tym wyłączne prawa do fonogramów i inne prawa, określone w ustawodawstwie państw członkowskich.

Na państwa członkowskie nałożono obowiązek zapewnienia zgodności wyłącznego prawa do fonogramu oraz prawa do wykonań na poziomie nie niższym niż warunki ustanowione w Porozumieniu Światowej Organizacji Handlu o handlowych aspektach praw własności intelektualnej z 15 kwietnia 1994 r. oraz w Międzynarodowej konwencji o ochronie wykonawców, producentów fonogramów i nadawców z dnia 26 października 1961 r. Wskazano jednak, że dłuższe okresy ochronne tych praw mogą zostać przewidziane w ustawodawstwie państw członkowskich.

Zdefiniowano pojęcie organizacji zbiorowego zarządzania, stwierdzając, że jest to organizacja działająca na podstawie uprawnień otrzymanych od autorów, wykonawców, producentów (producentów) fonogramów i innych posiadaczy praw autorskich i praw pokrewnych, chyba że ustawodawstwo państw członkowskich stanowi inaczej, a także uprawnienia otrzymane od innych organizacji zbiorowego zarządzania prawami w zakresie zbiorowego zarządzania odpowiadającymi im prawami w celu zapewnienia twór-

com i innym podmiotom praw wynagrodzenia za korzystanie z przedmiotów objętych prawami autorskimi i prawami pokrewnymi. Podkreślono, że relacje powstałe w związku z działalnością organizacji zbiorowego zarządzania prawami w celu zapewnienia możliwości legalnego korzystania z przedmiotów praw autorskich i praw pokrewnych zostaną uregulowane w umowach międzynarodowych w ramach EaUG.

W dalszej części protokołu nr 26 do Traktatu EaUG uregulowano szczegółowo kwestie dotyczące znaków towarowych i usługowych, w tym także znaków towarowych EaUG i znaków usługowych EaUG. Podjęto także problem zasady wyczerpania wyłącznego prawa do znaku towarowego oraz znaku towarowego EaUG. Zajęto się także oznaczeniami geograficznymi, nazwami miejsca pochodzenia towarów, w tym także towarów z EaUG. W końcowych częściach protokołu nr 26 poświęcono uwagę prawu patentowemu i wynalazczemu, w tym know-how, a także topologii układów scalonych. Ponadto zaś kwestiami ochrony praw do odmian roślin i ras zwierząt (osiągnięciami selekcyjnymi).

Podkreślono, że koordynacja działań państw członkowskich w zakresie ochrony praw własności intelektualnej w EaUG odbywa się zgodnie z międzynarodową umową zawartą przez państwa członkowskie EaUG.

4. Umowa o koordynacji działań na rzecz ochrony praw własności intelektualnej.

W dniu 8 września 2015 r. została sporządzona w Grodnie umowa międzynarodowa o koordynacji działań na rzecz ochrony praw własności intelektualnej (dalej: Umowa), której sygnatariuszami byli przedstawiciele rządów Armenii, Biało-

rusi, Kazachstanu, Kirgizji oraz Federacji Rosyjskiej. W preambule tej umowy stwierdzono, że ma ona na celu wdrożenie protokołu o ochronie i egzekwowaniu praw własności intelektualnej, stanowiącego załącznik nr 26 do Traktatu EaUG. Zauważono przy tym, że umowa ta wynika z zamiaru rozwijania współpracy między państwami członkowskimi EaUG w zakresie ochrony praw własności intelektualnej w ramach EaUG.

W tekście umowy wyjaśniono, że pod pojęciem „koordynacji działań” należy rozumieć współdziałanie uprawnionych organów państw członkowskich między sobą oraz Euroazjatycką Komisją Gospodarczą w celu zapewnienia wzajemnych interesów państw członkowskich w zakresie własności intelektualnej. Pod terminem „wspólne działania” umowa rozumie skoordynowane środki, mające na celu zapobieganie naruszeniom praw własności intelektualnej, ich identyfikację, zwalczanie i badanie tych przypadków, realizowane przez upoważnione organy co najmniej dwóch państw członkowskich. Za „naruszenie praw własności intelektualnej” uznano w umowie wykorzystywanie własności intelektualnej, w tym także w sieci informacyjnej i telekomunikacyjnej oraz w Internecie, a także produkcję, dystrybucję lub inny użytek, w tym również import, przemieszczanie lub przechowywanie towarów do tych celów, jeżeli takie działania pociągają za sobą naruszenie praw własności intelektualnej, chronionych zgodnie z prawem państw członkowskich.

W treści art. 2 Umowy podkreślono, że państwa członkowskie współpracują i zapewniają efektywne współdziałanie upoważnionych organów, wychodząc z potrzeby stworzenia jednolitego systemu ochrony własności intelektualnej. Ten cel wydaje się mieć szczególne znaczenie i olbrzymią doniosłość, zważywszy, że akty normatywne państw człon-

kowskich w zakresie ochrony własności intelektualnej różnią się od siebie w stopniu znacznym¹⁶. Wskazano (art. 2 ust. 2 umowy), że w celu ochrony praw własności intelektualnej i zapewnienia skutecznego zwalczania naruszeń tych praw w obszarze cełnym EaUG należy skoordynować działania, mające na celu zapobieganie naruszeniom praw własności intelektualnej, a także przedsięwzięcia mające na celu identyfikację, zwalczanie i śledzenie tych naruszeń. Podkreślono, że konieczne jest także usprawnienie działań uprawnionych organów w tym zakresie oraz harmonizacja i doskonalenie ustawodawstw państw członkowskich w dziedzinie ochrony praw własności intelektualnej. Dodano, że w razie potrzeby uznano za możliwe podjęcie innych czynności.

Nałożono ponadto na państwa członkowskie obowiązek rozpatrzenia przez ich uprawnione organy kwestii powstałych w ramach realizacji Umowy na posiedzeniach właściwego organu doradczego Rady Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej. Rozpatrywanie tych problemów winno być przy tym oparto o zasady: równości uprawnionych organów w ustalaniu zadań i prowadzeniu działań; niezależności każdego upoważnionego organu w przyznanych mu uprawnień, zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego; wreszcie na jawności w takim zakresie, w jakim nie jest to sprzeczne z wymogami ustawodawstw państw członkowskich, odnoszących się do ochrony praw i wolności człowieka oraz obywatela, tajemnic państwowych i innych tajemnic chronionych ustawą (art. 3 Umowy).

¹⁶ Zob. w tym przedmiocie: K. Kakareko, *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*, red. T. Bodio, J. Marszałek-Kawa, Toruń 2018, s. 44–68; eadem, *Prawo autorskie w państwach Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2018, nr 2, s. 73–98.

W treści art. 4 Umowy określono zadania, ciążące na Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej wraz z jej uprawnionymi organami, wskazując, że ma ona analizować i podsumowywać doświadczenia związane z działaniami, mającymi na celu zwalczanie naruszeń praw własności intelektualnej na terytoriach państw członkowskich, a także prognozować trendy w zapobieganiu, wykrywaniu, zwalczaniu i prowadzeniu dochodzeń, dotyczących przestępstw w dziedzinie własności intelektualnej. Uznano także, że do Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej winna należeć analiza praktyki państw członkowskich w egzekwowaniu prawa w zakresie ochrony praw własności intelektualnej, jak również realizacja umów międzynarodowych w tym obszarze. Ponadto Komisja winna opracowywać propozycje dotyczące poprawy skuteczności ochrony praw własności intelektualnej i zapobiegania łamaniu tych praw w obszarze celnym EaUG. Stwierdzono także, że Komisja powinna uczestniczyć w organizacji i przeprowadzaniu wspólnych seminariów i konferencji, mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników organów uprawnionych i Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej w zakresie ochrony praw własności intelektualnej.

Wskazano również, że w celu zapewnienia koordynacji działań, upoważnione organy państw członkowskich współpracują ze sobą, współdziałając w ramach działalności organu doradczego przy Radzie Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej, a także przez wymianę informacji na temat ochrony praw własności intelektualnej i poprzez organizowanie spotkań przedstawicieli uprawnionych organów, opracowywanie i wdrażanie uzgodnionych planów. Uznano za konieczne, aby koordynując działania organów państw członkowskich, prowadziły one seminaria, konferencje i staże w celu wymiany doświadczeń, wydawały biuletyny i pu-

blikacje informacyjne, prowadząc przy tym wspólne działania w ramach uzgodnionych planów.

Upoważnione organy z własnej inicjatywy lub na wniosek innych organów mają przy tym wymieniać informacje o konkretnych faktach i wydarzeniach związanych z naruszeniem praw własności intelektualnej, o sprawcach takich naruszeń, a także o przemieszczeniu towarów z terytorium jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa, jeśli w wyniku tego dochodzi do naruszeń prawa do przedmiotu własności intelektualnej oraz o towarach i pojazdach, używanych do przemieszczenia takich przedmiotów. Uznano także za konieczne wymienianie informacji o towarach importowanych z terytoriów państw trzecich do obszaru celnego EaUG, jeżeli taki import wiązałby się z naruszeniem praw własności intelektualnej. Wskazano, że przekazywanie wspomnianych wyżej informacji przez uprawniony organ osobom trzecim może nastąpić tylko za pisemną zgodą upoważnionego organu, który przekazał te informacje. Otrzymujący informację winien przy tym zapewnić taki poziom ochrony, który byłby równoważny z poziomem ochrony, obowiązującym w organie przekazującym. Uznano, że za naruszenie tych warunków upoważniony organ i jego pracownicy będą ponosić odpowiedzialność określoną przez ustawodawstwo państwa upoważnionego organu (art. 6 Umowy).

Współdziałanie uprawnionych organów przy realizacji wniosków o pomoc w zwalczaniu przestępstw z zakresu własności intelektualnej, a także przy udzielaniu informacji winno się odbywać – jak stwierdzono w Umowie – na podstawie umów międzynarodowych, których państwa członkowskie EaUG są stronami oraz zgodnie z prawem państw członkowskich. W Umowie stwierdzono, że wykonanie Umowy należy do kompetencji uprawnionych organów, któ-

re winny współdziałać ze sobą zgodnie z ustawodawstwem państw członkowskich, traktatami międzynarodowymi i aktami prawnymi EaUG. Zawarowano, że państwa członkowskie w ciągu trzech miesięcy od wejścia w życie Umowy wyznaczą upoważnione organy, o jakich mowa w jej treści, powiadomią o niej depozytariusza, który przekaże te informacje poszczególnym państwom członkowskim. Kontakty informacyjne uprawnionych organów z Euroazjatycką Komisją Gospodarczą, a także realizacja wniosków ma odbywać się na zasadach współdziałania, zgodnie z regulaminem zatwierdzonym przez Euroazjatycką Komisję Gospodarczą. Spory między państwami członkowskimi, dotyczące interpretacji i stosowania Umowy winny być, jak stwierdzono w art. 11 ust. 2 Umowy, rozstrzygane w sposób określony w Traktacie EaUG. Przewidziano, że Umowa może być zmieniana przez odrębne protokoły.

W końcowej części Umowy podkreślono, że wchodzi na w życie z dniem otrzymania przez depozytariusza, drogą dyplomatyczną, ostatniej pisemnej notyfikacji o zakończeniu przez państwa członkowskie procedur krajowych, niezbędnych do wejścia w życie tej Umowy. Wyraźnie wskazano, że Umowa jest traktatem międzynarodowym, objętym prawem EaUG. Została ona sporządzona w jednym oryginalnym egzemplarzu tylko w języku rosyjskim. Ten ostatni fakt niewątpliwie ułatwi interpretację tekstu umowy. Świadczy jednak dowodnie o dominacji Federacji Rosyjskiej.

5. Środki ochrony własności intelektualnej w Kodeksie celnym EaUG

Kodeks celny EaUG, stanowiący załącznik nr 1 do Umowy o Kodeksie celnym, w rozdziale 52 odnosi się do środków

ochrony praw własności intelektualnej i własności przejętej przez organy celne. Rozdział ten zawiera cztery artykuły rozbite na kolejne ustępy. Zawarto w nich przepisy ogólne, dotyczące środków ochrony własności intelektualnej (art. 384), ujednolicony rejestr celny przedmiotów własności intelektualnej państw członkowskich (art. 385), krajowe rejestry celne przedmiotów własności intelektualnej (art. 386) oraz czas ochrony praw do przedmiotów własności intelektualnej (art. 387). Dodatkowo kwestii własności intelektualnej dotyczy treść art. 124 Kodeksu celnego EaUG, odnoszący się do zawieszenia terminu wydania towarów zawierających przedmioty własności intelektualnej.

6. Komitet doradczy do spraw własności intelektualnej

Pamiętać należy, że jeszcze przed powstaniem EaUG, decyzją Rady Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej działającej wówczas w ramach EaWG, z 25 września 2012 r. nr 172 powołano Komitet Doradczy ds Własności Intelektualnej. Regulamin Komitetu (*Положение о Консультативном комитете по интеллектуальной собственности*), zatwierdzonej decyzją Rady Euroazjatyckiej Komisji Gospodarczej z dnia 3 listopada 2015 r. Do zadań zaliczono: przygotowanie rekomendacji dla Komisji w zakresie własności intelektualnej; doradztwo w sprawach z zakresu własności intelektualnej; przygotowanie propozycji współdziałania upoważnionych organów państw członkowskich w dziedzinie własności intelektualnej; przygotowywanie propozycji dla państw członkowskich EaUG w sprawie projektów założeń Komisji w dziedzinie własności intelektualnej; rozważanie innych zagadnień z zakresu intelektualnego majątek w ramach konsultacji, w tym w imieniu członka Rady, które-

go kompetencje obejmują zagadnienia z zakresu własności intelektualnej, a także przygotowywanie propozycji w tych sprawach.

7. Podsumowanie

W chwili obecnej organy EaUG skupiają się nie tyle na problematyce prawa autorskiego, co na kwestii znaków towarowych i usługowych, oznaczeń geograficznych i nazw pochodzenia towarów, prawa wynalazczego i patentowego, wzorów użytkowych, przemysłowych, typologii układów scalonych oraz tajemnic produkcji (know-how). Istotne znaczenie mają przy tym rozwiązania prawne przyjmowane przez państwa członkowskie w umowach międzynarodowych i w aktach normatywnych prawa EaUG, a także w prawie wewnętrznym. Kierunki współpracy w zakresie własności intelektualnej zostały wytyczone w Deklaracji w sprawie dalszego rozwoju procesów integracyjnych w ramach EaUG z 6 grudnia 2018 r. Na podstawie tej deklaracji opracowano strategiczne kierunki rozwoju euroazjatyckiej integracji gospodarczej do 2025 r. Temu ostatniemu dokumentowi towarzyszy lista działań, które winny być podjęte w celu realizacji przyjętych założeń. Mają one stać się podstawą do kolejnego etapu integracji w obszarze EaUG.

Integracja EaUG w obszarze własności intelektualnej wydaje się szczególnie trudnym wyzwaniem dla państw członkowskich. Jest ona bez porównania bardziej kłopotliwa od zadań, jakie stanęły niegdyś w tej kwestii przed Wspólnotami Europejskimi, a potem Unią Europejską. Wynika to w pierwszym rzędzie z poważnych różnic kulturowych między państwami członkowskimi EaUG. Pełna ocena integracji

EaUG w obszarze własności intelektualnej stoi jeszcze przed wieloma prawnikami, podejmującymi się badań nad tym zagadnieniem. Jest to zadanie trudne, gdyż wymaga analizy licznych aktów normatywnych każdego z państw członkowskich EaUG, wykładni tekstów prawa EaUG oraz orzecznictwa w tym zakresie, do którego dostęp jest wprawdzie swobodny w odniesieniu do orzeczeń, ale nie w dostępie do akt.

Bibliografia

- Bielawski K., *Moja definicja sztuki Performance*, „Sztuka i Dokumentacja” 2009, nr 1.
- Carlson M., *Performans*, Warszawa 2007.
- Guzek Ł., *Performatyzacja sztuki. Sztuka performance i czynnik akcji w polskiej krytyce sztuki*, Gdańsk 2013.
- Kakareko K., *Prawo autorskie w państwach Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia”, 2018, nr 2.
- Kakareko K., *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*, red. T. Bodio, J. Marszałek-Kawa, Toruń 2018.
- Nalewajko Ż., *Między wierszem, happeningiem i performance’em*, „Poezja destatyczna” Jiříego Kolářa, „Tekstualia” 2011, nr 3 (26).
- Sobczak J., *Nowa strategia rozwoju Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Quo vadis Eurazjo, cz. II: Między integracją i dezintegracją przestrzeni euroazjatyckiej – wymiar regionalny*, red. B. Hordecki, A. Jach, Warszawa 2021.
- Sobczak J., *Obraz uczuć religijnych prowokacyjną kreacją artystyczną*, [w:] *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga ju-*

- bileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. P. Sobczyk, P. Steczkowski, Lublin 2020.
- Sobczak J., *Granice prowokacji artystycznej a wolność wypowiedzi*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae. Księga Jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020..
- Sobczak J., *Wolność ekspresji artystycznej. Regulacje europejskie a rozwiązania polskiego systemu prawnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 2.
- Sztabiński G., *On a performative artist and performative concept of an artist*, „Art Inquiry. Recherches sur les arts” 2012, t. 14.
- Sztabiński G., *Performatywna koncepcja artysty w sztuce współczesnej*, „Zwrot performatywny w estetyce” Kraków 2013.
- Świeżak P., *Unia Celna – między mirażem „wschodniej Unii Europejskiej” a widmem „nowego ZSRR”*; „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, r., IV, nr 28.
- Абдрахманов А., Бурханов А., *Проблемы и перспективы государств Центральной Азии глазами казахстанских экспертов*, „Казахстан в глобальных процессах”, 2006, nr 2.
- Винокуров Е.Ю., *Евразийский Экономический Союз будет способствовать импортозамещению*, «Евразийская Экономическая Интеграция», 2015, nr 1(26).
- Итоги деятельности Минэкономразвития России в 2009 году и задачи на 2010 год*, „Минэкономразвития России”, Moskwa 2010, <http://www.economy.gov.ru/report2009/common/upload/Report.pdf>.

- Капустин А.Я., *Проблема дальнейшего развития организационно-правовой основы деятельности ЕврАзЭС*, „Евразийское экономическое сообщество: цели, задачи и перспективы: Материалы круглого стола”, <http://www.evrazes.com/files/infopage/2/Капустин%20AY.doc>.
- Кеженов А.Б., *Организационно-правовой механизм деятельности Содружества Независимых Государств*, „Автореферат дисс. Кандидата юридических наук” Белорусский государственный университет, Минск 2002.
- Кушкумбаев С.К., *Центральная Азия на путях интеграции: геополитика, этничность, безопасность*, Алматы, 2002.
- Мальгин А.В., *10 лет СНГ: Попытка подведения некоторых итогов*. „Публикации НИИСС” 2001, nr 5.
- Ниятбеков В., *Сотрудничество в рамках СНГ и ЕврАзЭС, актуальные проблемы международных отношений*, „Время Востока”, <http://www.easttime.ru/analytics/tsentralnaya-aziya/sotrudnichestvo-v-ramkakh-sng-i-evrazes-aktualnye-problemy-mezhdunarodn>.
- О формировании Евразийского Союза Государств. Проект*, „Евразийское пространство: интеграционный потенциал и его реализация”, Алматы 1994.
- Политическое развитие государств Центральной Азии в свете географии и истории региона*, „Вестник Евразии” 2000, nr 1 (8).
- Старр Ф., *Партнерство для Центральной Азии*, „Россия в глобальной политике”, 2005, nr 4.

Abstrakt

Od rozpadu ZSRR można zaobserwować różnorodne inicjatywy

zmierzające do budowy struktur ponadnarodowych; interesujące w przedmiocie podjętego tematu są te, które odnoszą się do integracji w obszarze własności intelektualnej. Kwestii tej dotyczy w pierwszym rzędzie Traktat o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, w którym nakreślono ogólne ramy integracji w przedmiocie własności intelektualnej. Szczególnie interesujący jest załącznik nr 26 do Traktatu, dotyczący ochrony i egzekwowania praw własności intelektualnej – niezwykle szczegółowy w swych rozwiązaniach. Rozwinięcie postanowień Traktatu znalazło się w umowie o koordynacji działań na rzecz ochrony praw własności intelektualnej. Gospodarczy aspekt ochronny własności intelektualnej został odzwierciedlony w przepisach Kodeksu celnego EaUG. Dalsze kierunki współpracy do 2025 r. wytycza Deklaracja w sprawie dalszego rozwoju procesów integracyjnych w ramach EaUG.

Słowa kluczowe: własność intelektualna, prawo autorskie, prawa pokrewne, Euroazjatycka Unia Gospodarcza, integracja obszaru postadzieckiego.

Abstract

Since the collapse of the USSR, various initiatives aimed at building supranational structures can be observed, interesting in the subject of the discussed topic are those relating to integration in the field of intellectual property. This issue is primarily dealt with by the Treaty on the Eurasian Economic Union, which outlines the general framework for integration in the field of intellectual property. Annex 26 to the Treaty on the protection and enforcement of intellectual property rights is particularly interesting – it is extremely detailed in its solutions. The provisions of the Treaty were developed in the agreement on the coordination of activities for the protection of intellectual property rights. The economic protection aspect of intellectual property is reflected in the provisions of the Eurasian Economic Union Customs Code. Further directions of cooperation until 2025 are set out in the Declaration on the further development of integration processes within the Eurasian Economic Union.

Keywords: intellectual property, copyright, related rights, Eurasian Economic Union, integration of the post-Soviet area

Maria Gołda-Sobczak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3854-7007>

Ksenia Kakareko

Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3707-4479>

Kulturowe aspekty własności intelektualnej w prawie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

1. Własność intelektualna

W polskiej literaturze prawniczej począwszy od początków XX w. pojawił się termin „prawo na dobrach niematerialnych”, którego zakresem obejmowano prawo autorskie obok prawa patentowego, prawa na wzorach użytkowych, a także prawa na wzorach zdobniczych. Terminem tym nie posiłkował się żaden akt normatywny. Został on wykształcony przez doktrynę i zdobył sobie trwałe miejsce, służąc do zbiorczego określenia praw podmiotowych przysługujących twórcom, ich następcom prawnym oraz innym podmiotom uprawnionym do dóbr tkwiących w utworach podlegających prawu autorskiemu a także do wynalazków, wzorów użytkowych i zdobniczych, znaków towarowych itd. Twórcom teorii praw na dobrach niematerialnych był J. Kohler, a na teren Polski zaszczerpił ją Fryderyk Zoll¹. Za tą koncepcją

¹ F. Zoll, *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] Z. Cybichowski, *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 2, Warszawa 1938, s. 701 i n.

opowiedzieli się S. Grzybowski, A. Kopff, S. Ritterman, A. Wolter. Początkowo istniały poważne wątpliwości co do miejsca prawa na dobrach niematerialnych w systemie prawa polski. Nawet F. Zoll, główny twórca projektu ustawy o prawie autorskim z 1926 r.² i jej komentator podkreślał, że koncepcja praw autorskich jest „raczej prywatnokarna, a niżeli cywilistyczna”. Dodawał jednak, za motywami ustawy, że tylko na gruncie cywilistycznym i w oparciu o metody cywilistyczne zdobędzie się dla praw autorskich pełne prawo obywatelstwa w systemie praw prywatnych³.

W okresie międzywojennym doktryna przywykła traktować prawa na dobrach niematerialnych jako odrębną dyscyplinę systemu prawnego, ale niestanowiącą części prawa cywilnego. Po II wojnie światowej, w zmienionych warunkach politycznych i ustrojowych, nawiązując formalnie do poglądów wyrażanych w niemieckiej nauce prawa, przede wszystkim jednak w ślad za rozwiązaniami przyjętymi w byłym ZSRR wyłoniono prawo gospodarcze, które znacząca część doktryny gotowa była uznać za odrębną gałąź. W ramach prawa gospodarczego, obok prawa handlowego, przemysłowego, przewozowego, ubezpieczeniowego, wekslowego, ciekowego, naftowego, górniczego, wodnego oraz rolnego miało znaleźć się także prawo własności przemysłowej. Do prawa własności przemysłowej zaliczano przepisy prawa patentowego, prawa wzorów użytkowych i zdobniczych, prawa znaków towarowych, prawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji

² Obok niego w składzie komisji zasiadli Kazimierz Litauer – adwokat, późniejszy Sędzia Sądu Najwyższego, Zenon Miram-Przesmycki – prawnik, krytyk literacki, poeta, pisarz, tłumacz uznawany za ideologa „Młodej Polski” oraz Jan Lesman (Jan Brzechwa) – adwokat, poeta, tłumacz, radca prawny ZAIKS-u.

³ Polska ustawa o prawach autorskich i *Konwencja berneńska* z komentarzami F. Zolla, Warszawa 1926, s. 8–9.

oraz prawa autorskiego⁴. Zauważyć jednak należy, że niektórzy przedstawiciele doktryny, w szczególności S. Grzybowski, widzieli prawa autorskie poza systemem prawa cywilnego, zaliczając je obok prawa pracy, rolnego, rodzinnego (sic!) wodnego, górniczego, wekslowego, czekowego i z pewnymi wahaniami handlowego do dyscyplin prawnych „pozostających w związku z zagadnieniami prawa cywilnego”. Zauważono, że trzon przepisów prawa autorskiego tkwi w prawie cywilnym, a jego podstawowe postanowienia zbudowane są według metody cywilistycznej. Przyznawano, iż kompleksowy zespół prawa autorskiego doprowadził do wykształcenia oddzielnej dyscypliny prawnej i odrębnego działu prawa cywilnego – prawa autorskiego, mającego za przedmiot szczególne stosunki prawne. Wyraźnie zaprzeczano temu, aby prawo autorskie stanowiło odrębną gałąź prawa. Nie przekreślano jednak koncepcji oddzielnej dyscypliny praw na dobrach niematerialnych⁵.

W znaczeniu podmiotowym pod pojęciem prawa na dobrach niematerialnych rozumiano bezwzględne prawa niemajątkowe, których przedmiotem są dobra niematerialne odznaczające się charakterem majątkowym, skutecznością *erga omnes*, wreszcie niematerialnym charakterem przedmiotu prawa⁶. Jako wspólną cechę tych praw wskazywano, że powstały one w wyniku twórczej działalności umysłu ludzkiego, względnie szczególnym zabiegiem organizacyjnym człowieka. Podnoszono, że zostały one skonstruowane

⁴ S. Władyka, *Problem prawa gospodarczego*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. V, s. 27 (przypis 25).

⁵ S. Grzybowski, *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 17, 20.

⁶ A. Kopff, *Prawo cywilne a prawo dóbr niematerialnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelktualnej” 1975, z. 5, s. 15.

jako bezwzględne prawa majątkowe dające możliwość wyłącznego korzystania z dóbr będących ich przedmiotem⁷.

Począwszy od drugiej połowy lat 60. XX w. pojęcie na prawach niematerialnych zaczęło konkurować z terminem prawa własności intelektualnej, który zdobył sobie obywatelstwo w konwencjach międzynarodowych. Nazwa ta zaczęła się upowszechniać wraz z podpisaniem w Sztokholmie w dniu 14 lipca 1967r. Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO)⁸. W doktrynie stopniowo zaczęło się ugruntowywać stanowisko, że prawo własności intelektualnej ma charakter kompleksowej gałęzi prawa, zawierającej obok najliczniejszych i mających podstawowe znaczenie norm cywilnoprawnych ponieważ także normy administracyjnoprawne, finansowe, karne, prawa pracy, a także normy procesowe i prawnomiędzynarodowe. Wyrażano pogląd, że prawo własności intelektualnej tworzy pewien system mający nawet wspólną część ogólną, w ramach którego należy wyróżnić: prawo autorskie, wynalazcze, wzorów przemysłowych, oznaczeń odróżniających i konkurencji oraz międzynarodowe prawo własności intelektualnej⁹. Koncepcja ta koresponduje z treścią wspomnianej Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektu-

⁷ J. Sobczak, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa–Poznań 2000, s. 15–16.

⁸ Dz.U. 1975, nr 9, poz. 50. Światowa Organizacja Własności Intelektualnej powstała 1967 r. Jednak Konwencja powołująca tę organizację weszła w życie dopiero w 1970 r., natomiast w 1974 r. stała się ona organizacją wyspecjalizowaną ONZ. Zob. D. Bochańczyk-Kupka, *Państwo a ochrona własności intelektualnej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 311, s. 155–166.

⁹ J. Szwaja, A. Szajkowski (red.), *System prawa własności intelektualnej*, t. III: *Prawo wynalazcze*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1990, s. 11–12.

alnej, w której w art. 2 wskazano, że własność intelektualna jest zbiorem praw odnoszących się m.in. do: dzieł literackich, artystycznych i naukowych, wykonań interpretatorów oraz artystów wykonawców. Ponadto zaś do fonogramów, programów radiowych i telewizyjnych, wynalazków we wszystkich dziedzinach działalności ludzkiej, odkryć naukowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych i usługowych oraz nazw handlowych i oznaczeń handlowych oraz do ochrony przed nieuczciwą konkurencją, a także do wszelkich praw dotyczących działalności intelektualnej w dziedzinie przemysłowej, naukowej, literackiej i artystycznej. Tradycyjnie prawo autorskie oraz własność przemysłowa to podstawowe kategorie własności intelektualnej. Wyróżnia się niekiedy trzecią kategorię własności intelektualnej – know-how. Wypada zauważyć, że zakres przedmiotowy własności intelektualnej jest dynamiczny, gdyż obejmuje każde dobro twórcze mające charakter niematerialny. Oczywiście istnieją dobra intelektualne będące wytworem działalności człowieka, które z racji braku twórczego charakteru nie mogą być uznane za utwory w rozumieniu prawa autorskiego bądź za rozwiązania lub oznaczenia, o których mowa w prawie własności przemysłowej.

Niemniej wypada wyrazić zdziwienie, że formułując koncepcje gałęzi prawa własności intelektualnej nie zaliczono wprost do tego systemu przepisów regulujących działalności radiofonii i telewizji, a także prawa prasowego, filmowego oraz prawa reklamy. Jakkolwiek koncepcja prawa własności intelektualnej jako odrębnej gałęzi (działu) prawa, wydaje się być dominująca, to jednak niektórzy autorzy, skłonni są zaliczać obecnie prawo autorskie bezpośrednio do prawa cywilnego¹⁰.

¹⁰ E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1993, s. 41; R. Gołat, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2005, s. 25 i n.

2. Międzynarodowe standardy ochrony prawa autorskiego jako jednej z dyscyplin prawa własności intelektualnej

A. System prawa międzynarodowego powszechnego (uniwersalnego)

Międzynarodowe standardy ochrony prawa autorskiego jeszcze przed jego zaliczeniem do systemu prawa własności intelektualnej zostały wyznaczone przez przyjętą w 1886 r. Konwencję berneńską o ochronie dzieł literackich i artystycznych¹¹. Tekst Konwencji podlegał na przestrzeni lat rewizjom i uzupełnieniom w: 1896 r. w Paryżu, 1908 r. w Berlinie, 1914 r. w Bernie, 1928 r. w Rzymie, 1948 r. w Brukseli, 1967 r. w Sztokholmie, 1971 r. w Paryżu. Standardy wyznaczone przez konwencję berneńską winny być realizowane przez wprowadzenie do ustawodawstwa krajowego państwa ratyfikującego Konwencję odpowiednich zapisów, stosownych do kultury prawnej tego państwa. Ratyfikujący winien zapewnić przestrzeganie w swoim systemie prawnym standardów Konwencji. Zarówno realizacja ochrony własności intelektualnej, jak i mechanizmy jej egzekwowania zapewniane są przez państwo bez możliwości ingerencji zewnętrznej przez inne państwa lub podmioty ponadpaństwowej.

¹¹ Polska ratyfikowała umowę w 1934 r. w tzw. redakcji rzymskiej z 2 czerwca 1928 r. Zob. ustawa z dnia 5 marca 1934 r. w sprawie ratyfikacji Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z dnia 9 września 1886 r., przejranej w Berlinie dnia 13 listopada 1908 r. i w Rzymie dnia 2 czerwca 1928 r., Dz.U. 1934, nr 27, poz. 213. Obecnie Rzeczpospolita jest związana Aktem paryskim Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 1971 r., ratyfikowanym dopiero 3 marca 1990 r. Zob. Dz.U. 1990, nr 82, poz. 474.

Kolejne standardy formułowała Konwencja o ochronie wykonawców, producentów fonogramów i organizacji nadawczych z 26 października 1961 r. zwana konwencją rzymską. Obejmuje ona swoim zasięgiem trzy rodzaje praw pokrewnych, a mianowicie prawa artystów wykonawców, prawa producentów fonogramów, prawa do nadań¹².

W dniu 6 września 1952 r. została podpisana w Genewie powszechna Konwencja o prawie autorskim opracowana przez UNESCO, która weszła w życie 16 września 1956 r. w założeniu miała stanowić alternatywę dla konwencji berneńskiej. Powstała w wyniku dążeń USA i ZSRR oraz niektórych państw „rozwijających się”, które stały na stanowisku, że ochrona praw autorskich przyznanych przez Konwencję berneńską uprzywilejowuje państwa zachodnie. Eksponowano jednak propagandowo, iż Konwencja ta rozszerza zasięg ochrony praw autorskich, a jej przepisy są mniej sformalizowane niż przepisy konwencji berneńskiej¹³.

W dniu 1 stycznia 1995 r. rozpoczęła działalność Światowa Organizacja Handlu (WTO), do której przystąpiło szereg państw, a w 2012 r. także Rosja¹⁴. Załącznikiem

¹² Zob. Dz.U. 1967, nr 125, poz. 801.

¹³ J. Błęszyński, *Prawo autorskie*, Warszawa 1978, s. 19–23. Konwencja powszechna ma dwie redakcje – pierwotną opracowaną w Genewie i paryską z 1971 r. Z ochrony tej Konwencji korzystają dzieła obywateli państw w niej uczestniczących bądź opublikowane po raz pierwszy na terytorium jednego z tych państw. Przez publikację Konwencja rozumie zwielokrotnienie materialnej postaci egzemplarzy dzieła. Zauważalnym po dzień dzisiejszy skutkiem Konwencji powszechnej jest to, że wszystkie legalnie wydane egzemplarze muszą być opatrzone znakiem ©, nazwiskiem właściciela prawa autorskiego i roku pierwszej publikacji. Wprawdzie ten wymóg formalny ma jedynie znaczenie w stosunku do państw, które przewidują go w swoim ustawodawstwie, ale w praktyce notę taką stosują wszystkie państwa. Konwencja nie obejmuje ochrony autorskich praw osobistych.

¹⁴ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie w Światowej Organizacji*

do układu ustanawiającego WTO stało się porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej (Agreement on Trade – *Related Aspects of Intellectual Property Rights*, zwane w literaturze Porozumieniem TRIPS). Porozumienie to inkorporuje z wyłączeniem ochrony praw osobistych postanowienia konwencji berneńskiej w tekście paryskim, z tym, że w zakresie praw pokrewnych wprowadza ono własną regulację.

Dalsze standardy formułowały konwencje uchwalone w dniu 20 grudnia 1996 r. w Genewie na konferencji dyplomatycznej pod auspicjami Światowej Organizacji Własności Intelektualnej, a mianowicie Konwencja o prawie autorskim WIPO (*WIPO Copyright Treaty*)¹⁵ oraz Konwencja o artystycznych wykonaniach i fonogramach (*WIPO Performances and Phonogram Treaty*)¹⁶. Kolejnym aktem normatywnym jest traktat Światowej Organizacji Własności Intelektualnej o prawie autorskim *WIPO Copyright Treaty*. Uzupełnia on przyjęte w konwencji berneńskiej zasady dotyczące autorskich praw majątkowych, a mianowicie prawa dystrybucji określanego jako prawo wprowadzenia do obrotu, prawo najmu oraz prawo do komunikowania publicznego. Zawarto w nim także postanowienia zrównujące czas ochrony fotografii z innymi utworami oraz ograniczenia i wyjątków co do ochrony. Regulacją objęto także kwestię usuwania skutecznych środków technicznych oraz informa-

Handlu, Warszawa 2006; zob. W. Dugiel, *Światowa Organizacja Handlu a kraje rozwijające się*, „International Journal of Management and Economics” 2008, nr 24, s. 9–37; B. Stępień-Załużka, *Geneza i działalność Światowej Organizacji Handlu (WTO) na arenie międzynarodowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria Prawnicza. Prawo 7” 2009, z. 53, s. 223–234.

¹⁵ Dz.U. 2005, nr 3, poz. 12.

¹⁶ Dz.U. 2004, nr 41, poz. 375.

cje dotyczące elektronicznego zarządzania prawami autorскими, a także dochodzenia praw¹⁷.

Traktat WIPO o artystycznych wykonaniach i fonogramach, został uzupełniony przyjętym w dniu 24 czerwca 2012 r. pekińskim traktatem w sprawie audiowizualnych artystycznych wykonai. Ma on wejść w życie po ratyfikowaniu go przez trzydzieści państw¹⁸. Traktat ten reguluje zasady przenoszenia praw do utrwalonego artystycznego wykonania na rzecz producenta, ustanawiając w tym zakresie stosowne domniemania. Przewidziano w nim konieczność zapewnienia artyście wykonawcy prawa do otrzymywania wynagrodzenia za eksploatację utrwalenia artystycznego wykonania w Internecie i publicznego rozpowszechnienia. Traktat ten zawęża zakres ochrony prawa do integralności artystycznego wykonania przez wprowadzenie klauzuli natury audiowizualnych utrwaleni i standardowych modyfikacji¹⁹.

Zwrócić na koniec wypada uwagę na traktat WIPO z 27 czerwca 2013 r. o dostępie osób niewidomych do utworów drukowanych. Przewidziano w nim obowiązek ustanowienia licencji ustawowych w interesie osób niewidomych także w odniesieniu do transgranicznego obrotu utworami w wersjach dostosowanych do potrzeb takich osób. Celem traktatu było ułatwienie dostępu do utworów opublikowa-

¹⁷ W kwestii traktatu zob. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2016, s. 576–578.

¹⁸ Polska podpisała ten traktat w dniu 24 czerwca 2013 r. Został on także podpisany 10 czerwca 2013 r. przez Radę UE. Dz.Urz. UEL 2013, nr 160, s. 1.

¹⁹ Zob. w przedmiocie treści traktatu: P. Kostański, *Światowy system ochrony praw artystów wykonawców utworów audiowizualnych – traktat pekiński*, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Bogusławowi Garlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkiewicz, F. Zoll, Warszawa 2012, s. 651 i n.

nych dla osób niewidomych, niedowidzących oraz z niepełnosprawnościami umożliwiającymi swobodne korzystanie z materiałów drukowanych przez osoby niewidome²⁰.

B. System prawa unijnego

Jakkolwiek nie istnieje wspólne prawo autorskie Unii Europejskiej i w myśl art. 345 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) traktat nie przesądza w niczym zasad prawa własności w państwach członkowskich, to jednak art. 114 TFUE daje Radzie możliwość przyjmowania środków odnoszących się do zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich, które to przepisy mają na celu ustanowienie funkcjonowania rynku wewnętrznego. W wyrokach Trybunału Sprawiedliwości UE przyjęto kilkakrotnie, że prawa autorskie i prawa pokrewne są objęte zakresem działania TFUE oraz, że dochodzi do naruszenia art. 18 TFUE wyrażającego zasadę niedyskryminacji w sytuacji, gdy przepisy krajowe pozbawiają autorów lub artystów wykonawców praw przyznanych własnym obywatelom. Wyraźnie przy tym podkreślono, że występując przed sądem krajowym można powoływać się bezpośrednio na art. 18 TFUE i domagać się zapewnienia ochrony zastrzeżonej dla obywateli danego państwa. Dotyczy to również sytuacji, w której ubiegający się o ochronę zmarł nawet przed utworzeniem Unii Europejskiej²¹.

Warto dodać, że szeroko rozumianego prawa autorskiego dotyczą dyrektywy Unii, które winne być implemanto-

²⁰ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie...*, op.cit., s. 583–584.

²¹ Wyroki trybunału Sprawiedliwości UE: z dnia 20 października 1993 r., C-92/92; C-326/92 oraz z 6 czerwca 2002 r., C-360/00.

wane do praw krajowych. Prawa autorskiego dotyczą m.in. dyrektywy: w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych²²; w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej²³; w sprawie koordynacji niektórych zasad dotyczących prawa autorskiego oraz praw pokrewnych stosowanych w odniesieniu do przekazu satelitarnego oraz retransmisji drogą kablową²⁴; w sprawie czasu ochrony praw autorskich i niektórych praw pokrewnych²⁵; w sprawie ochrony prawnej baz danych²⁶; w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym²⁷; w sprawie prawa autora do wynagrodzenia z tytułu odsprzedaży oryginalnego egzemplarza dzieła sztuki²⁸; w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej²⁹; w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych³⁰; w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów

²² Dyrektywa 2009/24//WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2009 r., Dz.Urz. UE L 2009, nr 111, s. 16.

²³ Dyrektywa 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r., Dz.Urz. UE L 2006, nr 376, s. 28.

²⁴ Dyrektywa 93/83/EWG Rady z dnia 27 września 1993 r., Dz.Urz. UE L 1993, nr 248, s. 15.

²⁵ Dyrektywa 2006/116/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r., Dz.Urz. UE L 2006, nr 372, s. 12.

²⁶ Dyrektywa 96/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 marca 1996 r., Dz.Urz. UE L 1996, nr 77, s. 20.

²⁷ Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r., Dz.Urz. UE L 2001, nr 167, s. 10.

²⁸ Dyrektywa 2001/84/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 września 2001 r., Dz.Urz. UE L 2001, nr 272, s. 32.

²⁹ Dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r., Dz.Urz. UE L 2004, nr 157, s. 45.

³⁰ Dyrektywa 2006/116/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r., Dz.Urz. UE L 2006, nr 372, s. 12.

osieroconych³¹; praw autorskich i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym³²; w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z określonych utworów i innych przedmiotów chronionych prawem autorskim i prawami pokrewnymi z korzyścią dla osób niewidomych, osób słabo widzących lub osób z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznanie się z drukiem oraz w sprawie zmiany dyrektywy 2001/29 WE³³.

Wiele standardów unijnych dotyczących prawa autorskiego związana jest z zagadnieniem radiofonii i telewizji³⁴. Wśród nich wskazać należy na dyrektywę 2010/13/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 10 marca 2010 r. w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych (dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych)³⁵. Pamiętać także należy o dyrektywie Rady Nr 93/83/EWG z dnia 27 września 1993 r. w sprawie koordynacji niektórych zasad dotyczących prawa autorskiego oraz praw pokrew-

³¹ Dyrektywa 2012/28/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2012 r., Dz.Urz.UE L 2012, nr 299, s. 5.

³² Dyrektywa 2019/79 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 kwietnia 2019 r., Dz.Urz. UE L 2019, nr 130, s. 92.

³³ Dyrektywa 2017/1564 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 września 2017 r., Dz.Urz. UE L 2017, nr 242, s. 6.

³⁴ Problematyka kreowania standardów międzynarodowych w zakresie środków przekazu została szczegółowo omówiona w pracy A. Jaskierni, *Publiczne media elektroniczne w Europie*, Warszawa 2006, passim. Zob. także: J. Sobczak, *Europejski ład komunikacyjny w procesie globalizacji*, [w:] *Europejska myśl polityczna wobec globalizacji*, red. J. Sobczak, R. Bäcker, Łódź 2005, s. 39–69; por. także: J. Sobczak, *Spółeczeństwo informacyjne w dobie globalizacji*, [w:] *Demokracja w dobie globalizacji*, t. 2: *Aspekty teoretyczne*, red. M. Domagała, J. Iwanek, Katowice 2008, s. 52–79.

³⁵ Dz.Urz. UE L 2010, nr 95, s. 1.

nych stosowanych w odniesieniu do przekazu satelitarnego oraz retransmisji drogą kablową³⁶. Kwestii tej dotyczy także dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/789 z dnia 17 kwietnia 2019 r. ustanawiająca przepisy dotyczące wykonywania praw autorskich i praw pokrewnych mające zastosowanie do niektórych transmisji online prowadzonych przez organizacje radiowe i telewizyjne oraz do reemisji programów telewizyjnych i radiowych oraz zmieniająca dyrektywę Rady 93/83/EWG³⁷.

Nie sposób także pominąć roli Trybunału Sprawiedliwości UE w kształtowaniu standardów prawa unijnego w odniesieniu do prawa autorskiego. W literaturze zwraca się przy tym uwagę na fakt, że przy wykładni przepisów unijnych dokonywanej przez Trybunał przyjmuje on założenie wyjściowe, iż celem dyrektyw dotyczących prawa autorskiego jest ustanowienie wysokiego poziomu praw autorskich i praw pokrewnych oraz zapewnienie tego, aby autorzy i podmioty praw pokrewnych mogli otrzymywać stosowne wynagrodzenie za korzystanie z ich dzieł, przy czym prawa wyłączne powinny być interpretowane szeroko, a ograniczenia praw autorskich licencjami ustawowymi należy poddawać ścisłej wykładni³⁸. Zauważa się, że orzeczenia Trybunału dotyczące praw autorskich w coraz większym stopniu mają charakter „twórczej interpretacji” z racji odchodzenia od jednoznacznego rozumienia przepisów prawnych poprzez wykładnię językową na rzecz znaczenia wskazanego regułami funkcjonalnymi³⁹.

³⁶ Dz.Urz. UE L 1993, nr 248, s. 15.

³⁷ Dz.Urz. UE L 2019, nr 130, s. 82.

³⁸ Zob. omówienie najważniejszych orzeczeń Trybunału w: J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2016, s. 602–605.

³⁹ W kwestii tej por. F. Brison, *The influence of the seven first Euro-*

Próbie budowania standardów dotyczących prawa autorskiego podjęto także w systemie prawnym Rady Europy, wiążąc je z Europejską konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, aczkolwiek rozwiązania te wydają się mieć mniejszy wpływ praktyczny⁴⁰.

Powyższa analiza prowadzi do wniosku, że w zakresie ochrony praw autorskich powstał w obszarze Europy Zachodniej bardzo obszerny wielopłaszczyznowy system standardów w ramach którego funkcjonują regulacje powszechnego prawa międzynarodowego publicznego (uniwersalnego), zasady unijne i w mniejszym stopniu wskazania Rady Europy.

C. Prawo autorskie przed podjęciem działań integracyjnych w państwach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

Rosja carska do czasów rewolucji w 1917 r. nie przystąpiła do konwencji berneńskiej, aczkolwiek bezpośrednio przed wybuchem I wojny światowej podjęto kroki zmierzające do tego celu. Po rewolucji, w czasach radzieckich, ówczesne władze nie dostrzegały takiej potrzeby. Związek Radziecki był natomiast stroną Powszechnej konwencji o prawie autorskim opracowanej przez UNESCO w 1952 r. (UNESCO, *Univer-*

pean directives on Belgian copyright, [w:] *Harmonisation of European IP Law. From European rules to Belgian law and practice. Contributions in honour of Frank Gotzen*, red. M.-Ch. Janssens, G. van Overwalle, Bruksela 2012, s. 43; zob także: Z. Radwański, *Derywacyjna koncepcja wykładni polskiego prawa prywatnego a wykładnia prawa Unii Europejskiej*, [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 2512.

⁴⁰ A. Jaskiernia, *Rada Europy a problemy mediów masowych*, Warszawa 2002, *passim*. Zob. także A. Nowicka, *Prawo autorskie a społeczeństwo informacyjne. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*, red. T. Zasępa, R. Chmura, Częstochowa 2001.

sal Copyright Convention and annexed Protocols)⁴¹. Mimo to ZSRR przede wszystkim realizował ochronę w dziedzinie własności intelektualnej w oparciu o zawierane zarówno wcześniej, jak i w późniejszych latach, umowy dwustronne⁴² m.in. z NRD (1973 r.), Polską (1974 r.), Czechosłowacją (1975 r.), Bułgarią (1975 r.), Austrią (1981 r.), Kubą (1986 r.). Umowy dwustronne często wykraczały poza zakres regulacji Powszechnej konwencji. W 1988 r. ZSRR przystąpił do Konwencji brukselskiej z 1974 r. o rozpowszechnianiu drogą satelitarną sygnałów przenoszących program⁴³.

W 1989 r. ogłoszony został oficjalny zamiar przyłączenia się ZSRR do konwencji berneńskiej. Poczyniono w związku z tym kroki zmierzające do dostosowania ustawodawstwa ZSRR do wymogów Konwencji. Dokonano także zmian w prawie autorskim poszczególnych republik, starając się dostosować je do standardów Konwencji berneńskiej w redakcji aktu rzymskiego (1971 r.). Analiza ustawodawstwa radzieckiego wykazała, że jeszcze przed rozpoczęciem harmonizacji prawa autorskiego, nie istniały poważne różnice między obowiązującym w ZSRR ustawodawstwem, a założeniami konwencji berneńskiej⁴⁴. Regulacje dotyczące dozwolonego użytku oraz licencji ustawowych nie przeczą regulacjom konwencji berneńskiej. To samo dotyczy zasad

⁴¹ „Copyright Bulletin” 2002, t. 26, s. 12–27.

⁴² K. Kakareko, *Prawo autorskie w państwach Azji Środkowej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2018, nr 2, s. 73–98.

⁴³ *Date of accession by the Soviet Union, continued by the Russian Federation as from December 25, 1991*, https://web.archive.org/web/20071030123939/http://www.wipo.int/treaties/en/Remarks.jsp?cnty_id=1238C [dostęp: 21.04.2021].

⁴⁴ Analiza ustawodawstwa radzieckiego zob. W.S. Goldman, *Berneing the Soviet Copyright Codes: Will the U.S.S.R. Alter Its Copyright Laws to Comply with the Berne Convention*, „Dickinson Journal of International Law” 1990, vol. 8, nr 395, s. 395–414.

autorstwa utworu, prawa do nienaruszalności utworu, jak również prawa do tantiem. Jedynym znaczącym odejściem było ograniczenie prawa autorów do określania warunków przeniesienia praw autorskich i udzielania licencji na korzystanie z utworu. Do różnic, które wymagały zmiany, zaliczyć należy dwudziestopięcioletni okres ochrony praw autorskich majątkowych po śmierci twórcy. Niezbędne także okazało się usunięcie prawa do tłumaczenia oraz do publicznego odtworzenia utworu z listy licencji ustawowych⁴⁵. Dlatego też m.in. w 1991 r. przyjęty został Dekret Rady Najwyższej ZSRR o wprowadzeniu zasad cywilnego ustawodawstwa⁴⁶. Zasady zawierały rozdział zatytułowany „Prawo Autorskie”.

Z powodu zdarzeń politycznych, które doprowadziły do rozpadu Związku Radzieckiego, zamiar przystąpienia do konwencji berneńskiej nie został jednak zrealizowany⁴⁷.

⁴⁵ Ustawodawstwo radzieckie zezwalało, że bez zgody autora, lecz po opłaceniu należnego twórcy wynagrodzenia oraz pod warunkiem wskazania imienia i nazwiska autora – na publiczne odtwarzanie rozpowszechnionych utworów pod warunkiem, że odbiorcy utworu mają do niego dostęp nieodpłatnie, utrwalenie w celu publicznego odtworzenia lub rozpowszechniania rozpowszechnionych utworów z wyłączenie wykorzystania w kinach, radiu i telewizji, wykorzystanie przez kompozytora utworów literackich w celu tworzenia utworów słowno-muzycznych, wykorzystywanie rozpowszechnionych dzieł sztuki, w tym także fotografii, w produkcji przemysłowej. W tym ostatnim przypadku wskazywanie imienia i nazwiska autora nie było wymagane. Zob. art. 104 Закон СССР от 08.12.1961 Об утверждении основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик, „Ведомости ВС СССР” 1961, nr 50, poz. 526 z późn. zm.

⁴⁶ Постановление Верховного Совета СССР О введении в действие Основ гражданского законодательства Союза ССР и республик, „Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР” 1991, nr 26, poz. 734.

⁴⁷ Zob. M. Elst, *Copyright, Freedom of Speech, and Cultural Policy in the Russian Federation*, Leiden–Boston 2005, s. 315; por. K. Kakareko, *Prawo prasowe w państwach Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2018, nr 2, s. 73–98.

Z państw, które weszły potem w skład Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej Federacja Rosyjska przystąpiła do konwencji berneńskiej dopiero 13 marca 1995 r. (akcesje do niej zgłosiła 9 grudnia 1994 r.), Białoruś 12 grudnia 1997 r. (akcesje zgłosiła 12 września 1997 r.), Kazachstan 12 kwietnia 1999 r. (akcesja 12 stycznia 1999 r.), Kirgistan 8 lipca 1999 r. (akcesja 8 kwietnia 1999 r.), Armenia 19 października 2000 r. (akcesja 19 lipca 2000 r.)⁴⁸.

Związek Radziecki dołączył do grona państw będących stronami Powszechnej Konwencji o prawie autorskim opracowanej przez UNESCO w 1952 r.⁴⁹ Mimo to ZSRR w głównej mierze realizował ochronę w dziedzinie własności intelektualnej na podstawie zawieranych zarówno wcześniej, jak i w późniejszych latach, umowach dwustronnych, m.in. z NRD (1973 r.), Polską (1974 r.), Czechosłowacją (1975 r.), Bułgarią (1975 r.), Austrią (1981), Kubą (1986 r.). Umowy dwustronne często wykraczały poza zakres regulacji Powszechnej konwencji. W 1988 r. ZSRR przystąpił do konwencji brukselskiej o rozpowszechnianiu drogą satelitarną sygnałów przenoszących program z 1974 r.⁵⁰

Po rozpadzie ZSRR rolę podmiotu harmonizującego standardy ochrony własności intelektualnej oraz inicjującego działania na ponadpaństwowym poziomie, zmierzające

⁴⁸ Warto zauważyć, że państwa azjatyckie wchodzące niegdyś w skład ZSRR stosunkowo późno przystąpiły do konwencji berneńskiej Tadžykistan 9 marca 2000 r., Turkmenistan 29 maja 2016 r., Uzbekistan 19 kwietnia 2005 r.

⁴⁹ UNESCO, *Universal Copyright Convention and annexed Protocols*, „Copyright Bulletin” 2002, t. 26, s. 12–27.

⁵⁰ *Date of accession by the Soviet Union, continued by the Russian Federation as from December 25, 1991*, https://web.archive.org/web/20071030123939/http://www.wipo.int/treaties/en/Remarks.jsp?cnty_id=1238C [dostęp: 10.03.2018].

do ochrony szeroko rozumianej własności intelektualnej przejęła na siebie Wspólnota Niepodległych Państw (dalej: WNP). We wrześniu 1993 r. zostało podpisane Porozumienie współpracy w dziedzinie ochrony prawa autorskiego i praw pokrewnych⁵¹. Członkowie WNP zobowiązali się do przestrzegania standardów określonych przez ustawodawstwo ZSRR w dziedzinie prawa autorskiego, co potwierdzały odpowiednie dokumenty wewnętrzne regulujące zasady odpowiedniego stosowania prawa ZSRR do czasu przyjęcia ustaw krajowych.

Zasady cywilnego ustawodawstwa utraciły moc w 1994 r. Doprowadziło to do sytuacji, w której niektóre republiki związkowe, przekształciwszy się po rozpadzie ZSRR w niepodległe państwa, nie zdążyły na czas uchwalić ustaw krajowych i pozostały bez jakichkolwiek regulacji prawnych w dziedzinie prawa autorskiego. Rozwiązaniem dla powstałej sytuacji stało się właśnie Porozumienie z 1993 r., które podpisało dziesięć państw (wśród nich Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan). W czerwcu 1995 r. w Ałma-Aty odbyło się seminarium regionalne w sprawie praw autorskich dla Azji Centralnej. Późniejsze działania WNP w dziedzinie prawa autorskiego przejawiały się w rezolucji Zgromadzenia Międzyparlamentarnego Państw Członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw z 18 listopada 2005 r. w sprawie nowej redakcji wzorcowej ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych⁵² oraz

⁵¹ Соглашение О Сотрудничестве В Области Охраны Авторского Права И Смежных Прав, nr w WIPO Lex TRT/APCNR/001, http://www.wipo.int/wipolex/ru/other_treaties/text.jsp?file_id=215032 [dostęp: 21.04.2021].

⁵² Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств от 18 ноября 2005 г., nr 26–13 „О новой редакции модельного закона «Об ав-

umowa o współpracy w sprawie organizacji międzystanowej wymiany informacji i tworzenia krajowych baz danych dotyczących praw autorskich i pokrewnych⁵³.

Państwa byłego ZSRR przeszły dość długą i nieprostą drogę rozwoju. Państwom nadbałtyckim udało się przystąpić w 2004 r. do Unii Europejskiej, pozostałe republiki stały się obiektem integracyjnych zabiegów Federacji Rosyjskiej dążącej do konsolidacji gospodarczej oraz militarnej całego obszaru b. ZSRR. Konceptji tej wyraźnie przynajmniej od pewnego momentu nie aprobowwała Ukraina, wyraźnie dążąca do wejścia w skład Unii Europejskiej.

Wielorakie inicjatywy integracyjne, dotyczące zarówno gospodarki, obronności, jaj i bezpieczeństwa na wielu płaszczyznach, obejmujące państwa byłego ZSRR powodowały powstawanie szeregu jednostek ponadpaństwowych, które jednak nie prowadziły do skuteczniejszej współpracy państw, lecz wręcz przeciwnie, powodowały coraz mniejsze ich zainteresowanie integracją obszaru całego b. ZSRR, prowadząc do inicjatyw indywidualnych i integracji regionalnej o mniejszym zakresie terytorialnym, jak np. właśnie Azja Centralna czy Kaukaz.

торском праве и смежных правах” „Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи СНГ” 2006, nr 37

⁵³ Соглашение от 20 ноября 2009 года о сотрудничестве по организации межгосударственного обмена информацией и формированию национальных баз данных авторского права и смежных прав, http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/ru/ciseicr/trt_ciseicr_001ru.pdf [dostęp: 10.03.2018].

3. Ustawodawstwo prawnoautorskie państw członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej

A. Federacja Rosyjska

Federacja Rosyjska, jako główny inicjator procesów integracyjnych na obszarze byłego ZSRR, stała się inicjatorem kolejnego etapu integracji w oparciu o państwa z nią graniczące, jak stała się funkcjonująca oficjalnie od 1 stycznia 2015 r. Euroazjatycka Unia Gospodarcza (dalej: EaUG), skupiająca obecnie poza samą Rosją, Białoruś, Kazachstan, Armenię i Kirgistan. Działania EaUG skupiają się w głównej mierze na integracji gospodarczej, jednak nie bez znaczenia dla obrotu gospodarczego pozostaje ochrona własności intelektualnej. Przyjęta została rezolucja Zgromadzenia Międzyparlamentarnej Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej z 16 maja 2012 r. nr 14–16 o zaleceniach w sprawie harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich EaUG w zakresie praw autorskich i pokrewnych (na podstawie porównawczej analizy prawnej prawodawstwa krajowego)⁵⁴.

Ustawodawstwo państw, które stworzyły następnie EaUG powstawało na różnych etapach ich rozwoju. Niewątpliwie na szczególną uwagę zasługują przedsięwzięcia legislacyjne Federacji Rosyjskiej zawarte w Kodeksie cywilnym⁵⁵. Pro-

⁵⁴ Постановление Межпарламентской Ассамблеи Евразийского экономического сообщества от 16 мая 2012 г., № 14–16 «О Рекомендациях по гармонизации законодательства государств – членов ЕврАзЭС в области авторского права и смежных прав (на основе сравнительно-правового анализа национальных законодательств)», niepubl.

⁵⁵ Składa się on z czterech części, z których pierwsza to ustawa fede-

blematyka prawa autorskiego została ujęta w części czwartej Kodeksu cywilnego, w której skodyfikowano prawo własności intelektualnej⁵⁶. Normy te weszły w życie z dniem 1 stycznia 2008 r. Jednocześnie w tej dacie utraciły moc prawną dotychczasowe akty normatywne regulujące prawo autorskie⁵⁷. Nor-

malna z 30 listopada 1994 r., nr 51 – F 3, zawiera przepisy ogólne, normy prawa rzeczowego oraz przepisy części ogólnej prawa zobowiązań. Część druga to ustawa federalna z 26 stycznia 1996 r., nr 14-F3, to przepisy dotyczące części szczególnej prawa zobowiązań. Część trzecia, zawarta w ustawie federalnej z 26 listopada 2001 r., nr 146 – F3, obejmuje normy prawa spadkowego oraz prawa międzynarodowego prywatnego. Część czwarta, którą stanowi ustawa federalna z 18 grudnia 2006 r., nr 230-F3 obejmuje przepisy prawa własności intelektualnej i środków indywidualizacji. Ta ostatnia część była wielokrotnie nowelizowana, przy czym najgłębsze zmiany przyniosła ustawa federalna z dnia 12 marca 2014 r., nr 35-F3.

⁵⁶ Кодекс Российской Федерации от 18.12.2006, № 230-ФЗ. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть четвертая, „Собрание законодательства Российской Федерации” 2006, N 52, s. 5496 (Часть I); „Российская газета” от 22.12.2006 г., N 289; „Парламентская газета”, 21.12.2006 (nr 214–215) z późn. zm. [dalej: KC FR].

⁵⁷ Pierwsza postradziecka ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych w Federacji Rosyjskiej weszła w życie 3 sierpnia 1993 r. Zob. Закон РФ от 9.07.1993, N 5351–1 Об авторском праве и смежных правах, „Российская газета” 1993, nr 147. Całkowicie zastąpiła ona sowieckie prawo w dziedzinie praw autorskich, co nie miało miejsca wcześniej. Nowa ustawa o prawie autorskim z 1993 r. została oparta na modelu WIPO i była zgodna z europejską tradycją kontynentalną: wyraźnie dzieliła prawa ekonomiczne i moralne, w tym szczegółowe przepisy dotyczące praw pokrewnych. Ustawa o prawie autorskim z 1993 r. ustanowiła czas trwania praw autorskich majątkowych na 50 lat po śmierci autora lub 50 lat od opublikowania anonimowej pracy. Po wejściu w życie prawa przywrócono prawa autorskie i prawa pokrewne do dzieł stworzonych przez autorów radzieckich, w tym tych, dla których wygasły lub w ogóle nie były chronione. W 2004 r. prawo zostało zmienione. Zob. Федеральный закон от 20.07.2004, N 72-ФЗ О внесении изменений в Закон Российской Федерации Об авторском праве и смежных правах, „Российская газета” 2004, nr 159. W szczególności termin ochrony prawa autorskiego został przedłużony do 70 lat. W dniu 1 stycznia 2008 r., w wyniku kodyfikacji, weszła w życie czwarta księga Kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej, która szczegółowo reguluje stosunki w dziedzinie praw autorskich i praw pokrewnych, a tym samym utraciła swoją moc

my prawa autorskiego znalazły się w dziale VII części czwartej, w rozdziałach 69–77⁵⁸. Zwrócić w tym miejscu wypada uwagę na fakt, że uregulowano w przywołanych przepisach pojęcie twórcy działalności intelektualnej (art. 1228), kwestię praw wyłącznych (art. 1229), czas trwania praw wyłącznych (art. 1230), kwestię rejestracji rezultatu własności intelektualnej (art. 1232), rozporządzania prawem wyłącznym do takich rezultatów (art. 1233), umów o przeniesienie prawa wyłącznego i umów licencyjnych (art. 1234–1239), a także kwestie odnoszące się do organizacji zbiorowego zarządzania prawa autorskimi i prawami pokrewnymi (art. 1242–1244). W art. 1255 uregulowano treść praw autorskich przysługujących twórcy, a w dalszych przepisach pojęcie twórcy utworu (art. 1257), współautorstwo (art. 1258), przedmiot prawa autorskiego (art. 1259–1263), autorskie prawa osobiste (art. 1265–1268), prawa wyłączne do utworu (art. 1270), dozwolony użytek chronionych utworów (art. 1273–1279), kwestie umów prawa autorskiego (art. 1285–1290), utworów pracowniczych

prawną wcześniejsza ustawa O prawie autorskim i prawach pokrewnych. Zob. Федеральный закон от 18.12.2006, N 231-ФЗ (ред. от 29.06.2015, с изм. от 30.12.2015) О введении в действие части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации (с изм. и доп., вступ. в силу с 1.07.2015), „Российская газета” 2006, nr 289.

⁵⁸ W tej grupie rozdziałów najistotniejszy wydaje się rozdział 69 zawierający przepisy ogólne, odnoszące się do całego prawa własności intelektualnej (art. 1225–1254) oraz rozdział 70 dotyczący prawa autorskiego, obejmujący przepisy szczególne (art. 1255–1302). W dalszych rozdziałach znalazły się regulacje odnoszące się do praw pokrewnych (art. 1303–1344), prawa patentowego (art. 1345–1407), osiągnięć selekcyjnych (art. 1408–1447), topografii układów scalonych (art. 1448–1464), prawo do tajemnicy przedsiębiorstwa (know-how) (art. 1465–1472), środków indywidualizacji osób prawnych, towarów, prac, usług i przedsiębiorstw, praw do firmy, znaku towarowego, usługowego, oznaczenia miejsca pochodzenia towaru oraz oznaczenia handlowego (art. 1473–1541). W ostatnim 77 rozdziale (art. 1542–1551) zawarto normy szczególnie odnoszące się do korzystania z rezultatów działalności intelektualnej w zestawieniu wspólnej technologii.

(art. 1295), utworów powstałych na zamówienie (art. 1296–1298), wreszcie odpowiedzialności za naruszenie prawa wyłącznego do utworu (art. 1301).

Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej przyznaje wyłączne prawo do dzieł naukowych, literatury i sztuki, które zostały opublikowane na terytorium Federacji Rosyjskiej lub nie zostały opublikowane, ale które zostały ustalone na terytorium Federacji Rosyjskiej, a ich autorami lub ich następcami prawnymi są obywatele FR. Kodeks ma także zastosowanie wobec utworów opublikowanych poza terytorium Federacji Rosyjskiej lub niepublikowanych, lecz ustalonych poza terytorium Federacji Rosyjskiej, których autorami lub ich następcami prawnymi są obywatele Federacji Rosyjskiej. Ponadto przepisy Kodeksu obowiązują, zgodnie z postanowieniami umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Federację Rosyjską, w przypadku utworów ogłoszonych poza terytorium Federacji Rosyjskiej lub niepublikowanych, lecz ustalonych poza terytorium Federacji Rosyjskiej, gdy autorami takich utworów lub ich następcami prawnymi są obywatele innych państw i bezpaństwowcy⁵⁹. Przy udzielaniu ochrony utworom, zgodnie z umowami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej, okres wyłącznego prawa do tych utworów na terytorium Federacji Rosyjskiej nie może przekroczyć okresu obowiązywania wyłącznego prawa ustanowionego w kraju pochodzenia utworu. Utwór uważa się

⁵⁹ Ochrona utworów na terytorium Federacji Rosyjskiej, zgodnie z umowami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej, udzielana jest w odniesieniu do dzieł, wobec których nie wygasły prawa autorskie majątkowe ani w kraju pochodzenia utworu, ani zgodnie z postanowieniami KC FR. Udzielając ochrony utworowi na terytorium Federacji Rosyjskiej zgodnie z umowami międzynarodowymi, autor dzieła lub inny oryginalny posiadacz jest określany przez prawo państwa, na którego terytorium doszło do faktury prawnej, która służyła jako podstawa nabycia praw autorskich.

za opublikowany po raz pierwszy na terenie Federacji Rosyjskiej, jeżeli w ciągu trzydziestu dni po dacie pierwszej publikacji poza terytorium Federacji Rosyjskiej opublikowano ten utwór na terytorium Federacji Rosyjskiej⁶⁰.

Zwrócić wypada uwagę na znaczenie i oddziaływanie na prawo Federacji Rosyjskiej aktów normatywnych Unii Europejskiej, z którą Federacja Rosyjska podpisała w dniu 24 czerwca 1994 r. umowę o partnerstwie i współpracy między wspólnotami europejskimi, ich państwami członkowskimi a Federacją Rosyjską⁶¹. Problematyki prawa autorskiego dotyczą także akty normatywne organu władzy wykonawczej, które wydane przed wejściem w życie części czwartej kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej zachowały moc obowiązującą w części niepozostającej w sprzeczności z przepisami tego Kodeksu⁶².

⁶⁰ Zob. szerzej: M. Gołda-Sobczak, *Prawo autorskie Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Kultura prawna państw azjatyckich*, red. J. Marszałek-Kawa, M. Górniewicz, Toruń 2020, s. 230–254. W tekście tym wskazano także ustawy federalny odnoszące się do problematyki prawa autorskiego oraz własności intelektualnej.

⁶¹ Бюллетень международных договоров, 2008, N 8, s. 3–74. Należy zauważyć, że w myśl dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 18 lipca 2008 r. Указ Президента РФ от 18.07.2008, N 1108 О совершенствовании Гражданского кодекса Российской Федерации, „Собрание законодательства Российской Федерации” 2008 г., N 29, s. 3482 za jeden z głównych kierunków prac legislacyjnych uznano potrzebę zbliżenia Kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej do przepisów prawa Unii Europejskiej.

⁶² Zob. M. Gołda-Sobczak, *Prawo autorskie Federacji Rosyjskiej...*, op.cit., s. 238. Do tych aktów normatywnych należą m.in.: dekret prezydenta Federacji Rosyjskiej: z dnia 7 października 1993 r., nr 1607 o polityce państwa w zakresie prawa autorskiego i praw pokrewnych (Указ Президента РФ, 7.10.1993, N 1607 О государственной политике в области охраны авторского права и смежных прав, „Российская газета”, 14.10.1993, N 192); z dnia 5 grudnia 1998 r., nr 1471 o środkach realizacji praw twórców wykonawców, producentów fonogramów do wynagrodzenia za zwielokrotnianie do celów osobistych utworu

Przedmiotem ochrony rosyjskiego prawa autorskiego, w ramach otwartej listy przedmiotów ochrony, wymieniono utwory literackie, dramatyczne i dramatyczno-muzyczne, scenariusze, dzieła choreograficzne i pantomimy, muzyczne i słowno-muzyczne, audiowizualne, malarskie, rzeźbiarskie, graficzne, projektowe, komiksy; dekoracyjne i scenograficzne; architektoniczne i urbanistyczne, w tym projekty, rysunki, obrazy i modele; fotograficzne i uzyskane metodami podobnymi do fotografii; mapy geograficzne i inne; plany, szkice i utwory plastyczne związane z geografią i innymi naukami⁶³. W tym samym ustępie, jednak w zdaniu wyrażnie wyłączonym z wspomnianej listy, zagwarantowano ochronę prawnoautorską programom komputerowym, które traktowane są jako utwory literackie.

Kodeks cywilny FR wymienia kategorie utworów, którym nie przyznaje ochrony prawnoautorskiej⁶⁴: oficjalnym dokumentom organów państwowych i organów samorządu lokalnego formacji gminnych, w tym ustawom, rozporządzeniom, orzeczeniom sądowym, innym materiałom o charakterze ustawodawczym, administracyjnym i sądowym, oficjalnym dokumentom organizacji międzynarodowych, a także ich oficjalnym tłumaczeniom; symbolom i znakom państwowym (flagom, emblematom, banknotom itp.), a także symbolom i znakom jednostek administracyjnych; dzie-

audiowizualnego lub zapisu dźwiękowego dzieła (Указ Президента Российской Федерации от 5.12.1998 г., № 1471 О мерах по реализации прав авторов произведений, исполнителей и производителей фонограмм на вознаграждение за воспроизведение в личных целях аудиовизуального произведения или звукозаписи произведения, „Собрание законодательства Российской Федерации” 1998, nr 49, s. 6007.

⁶³ Art. 1259 ust. 1 KC FR

⁶⁴ Art. 1259 ust. 6 KC FR.

łom sztuki ludowej (folklor), nieposiadającym konkretnych autorów; wiadomościom o zdarzeniach i faktach mających jedynie charakter informacyjny, np. wiadomościom o aktualnościach dnia, programach telewizyjnych, rozkładach jazdy itp.

Rosyjskie prawo autorskie obejmuje zarówno publikowane, jak i niepublikowane utwory wyrażone w dowolnej formie obiektywnej, w tym w formie pisemnej, ustnej (w formie publicznego ogłoszenia, publicznego wykonania i innej podobnej formy), w postaci obrazu, w postaci dźwięku – lub nagrania wideo w formie przestrzenno-przestrzennej. Do powstania, wykonywania i ochrony praw autorskich nie wymaga rejestracji pracy lub dokonania jakichkolwiek formalności⁶⁵. W odniesieniu do programów komputerowych i baz danych rejestracja jest możliwa na wniosek właściciela praw autorskich zgodnie z zasadami art. 1262 niniejszego Kodeksu⁶⁶.

⁶⁵ Art. 1259 ust. 3 KC FR.

⁶⁶ Rosyjski Kodeks cywilny reguluje zasady ochrony prawnej własności intelektualnej, w tym także prawa autorskiego. O ile prawa autorskie nie wymagają dla swojego powstania dokonania żadnych formalności, o tyle realizacja prawa oraz ochrona szeregu przedmiotów własności intelektualnej jest uzależniona od dokonania rejestracji państwowej (szerzej art. 1232 KC FR). Programy komputerowe oraz bazy danych są wyjątkowym przedmiotem prawa autorskiego, gdyż spełniają one także wymogi innych kategorii własności intelektualnej i jako takie mogą być rejestrowane, choć rejestracja w tym przypadku ma charakter fakultatywny. W myśl art. 1262 KC FR uprawniony może według własnego uznania zarejestrować program lub bazę danych w federalnym organie wykonawczym właściwym ds. własności intelektualnej. Programy komputerowe i bazy danych zawierające informacje stanowiące tajemnice państwową nie podlegają rejestracji państwowej. Osoba, która złożyła wniosek o rejestrację państwową (wnioskodawca) jest odpowiedzialna za ujawnianie informacji o programach komputerowych i bazach danych zawierających tajne informacje państwowe zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej. Wniosek o państwową rejestrację programu komputerowego lub bazy danych (wniosek o rejestrację) musi odnosić się do

jednego programu komputerowego lub do jednej bazy danych. Wniosek o rejestrację musi zawierać: wniosek o państwową rejestrację programu komputerowego lub bazy danych wskazującej właściciela, a także autora, jeżeli nie odmówił on wymienienia go oraz miejsce zamieszkania lub lokalizacji każdego z nich; zdeponowane materiały identyfikujące program komputerowy lub bazę danych, w tym streszczenie. Zasady dotyczące składania wniosku o rejestrację są ustalane przez federalny organ wykonawczy, który wdraża ramy prawne w dziedzinie własności intelektualnej. Na podstawie wniosku o rejestrację, federalny organ wykonawczy ds. własności intelektualnej sprawdza dostępność niezbędnych dokumentów i materiałów, a także ich zgodność z wymogami określonymi przez prawo. Jeśli weryfikacja jest pozytywna, określone władze federalne wprowadzają program komputerowy lub bazę danych odpowiednio do rejestru programów komputerowych i rejestru bazy danych. Następnie wystawiają wnioskodawcy certyfikat rejestracji państwowej i publikują informacje o zarejestrowanym programie komputerowym lub bazie danych w oficjalnym biuletynie tego organu. Na wniosek określonego organu federalnego lub z własnej inicjatywy, autor lub inny posiadacz prawa ma prawo do uzupełniania, wyjaśniania i poprawiania dokumentów i materiałów zawartych we wniosku o rejestrację do czasu państwowej rejestracji programu komputerowego lub bazy danych. Procedura rejestracji państwowej programów komputerowych i baz danych, formularze państwowych certyfikatów rejestracyjnych, wykaz informacji w nich wskazanych oraz lista informacji opublikowanych w oficjalnym biuletynie federalnego organu wykonawczego ds. własności intelektualnej są ustanawiane przez federalny organ wykonawczy, który wdraża ramy regulacyjne w dziedzinie własności intelektualnej. Przeniesienie wyłącznego prawa do zarejestrowanego programu komputerowego lub bazy danych na inną osobę w drodze umowy lub bez umowy podlega rejestracji państwowej w federalnym organie wykonawczym dotyczącym własności intelektualnej. Na wniosek właściciela praw autorskich, federalny organ wykonawczy ds. własności intelektualnej wprowadza zmiany dotyczące informacji o posiadaczu praw autorskich lub o autorze programu komputerowego albo bazy danych, w tym nazwisko lub nazwę właściciela praw autorskich, jego siedzibę lub miejsce zamieszkania, nazwisko autora, adres do korespondencji, a także zmiany związane z korektą oczywistych i technicznych błędów, w rejestrze programów komputerowych lub rejestrze baz danych i certyfikatu rejestracji państwowej. Federalny organ wykonawczy ds. własności intelektualnej może wprowadzić zmiany do rejestru programów komputerowych lub rejestru baz danych w celu skorygowania oczywistych i technicznych błędów z własnej inicjatywy lub na wniosek dowolnej osoby, po uprzednim powiadomieniu posiadacza praw. Federalny organ wykonawczy ds. własności intelektualnej publikuje w oficjalnym biuletynie informacje dotyczące zmian wpisów w rejestrze programów

Rosyjski ustawodawca zgoła inaczej podchodzi do pojęcia twórcy dzieła nauki, literatury lub sztuki, nadając ten status wyłącznie obywatelowi FR, w wyniku czyjej działalności twórczej utwór został stworzony⁶⁷. Osoba wskazana jako autor na oryginale lub kopii utworu lub w inny sposób, zgodnie z art. 1300 pkt 1 KC FR jest uważana za autora, o ile nie dowiedziono, że jest inaczej.

W Federacji Rosyjskiej prawa autorskie majątkowe podlegają ochronie w ciągu całego życia autora oraz siedemdziesiąt lat po jego śmierci, licząc od 1 stycznia roku następującego roku śmierci autora⁶⁸. Prawa autorskie majątkowe do utworu współautorskiego podlegają ochronie przez całe życie autorów oraz siedemdziesiąt lat po śmierci współautora, który przeżył pozostałych współautorów, licząc od 1 stycznia roku następującego po roku jego śmierci.

W przypadku utworu opublikowanego anonimowo lub pod pseudonimem, rosyjski ustawodawca przyznaje ochronę praw autorskich majątkowych przez okres siedemdziesięciu lat, licząc od dnia 1 stycznia roku następującego po roku jego opublikowania. Jeżeli w tym czasie autor utworu, opublikowanego anonimowo lub pod pseudonimem, ujawni swoją tożsamość lub jego tożsamość nie pozostawi dalej żadnych wątpliwości, prawo autorskie majątkowe będzie chronione na zasadach podstawowych, czyli przez okres siedemdziesięciu lat po śmierci twórcy.

komputerowych lub rejestrze bazy danych. Informacje wpisane do rejestru programów komputerowych lub do rejestru baz danych są uznawane za wiarygodne, do chwili dowiedzenia ich nieprawdziwości. Wnioskodawca jest odpowiedzialny za dokładność informacji dostarczonych do rejestracji państwowej.

⁶⁷ Art. 1257 KC FR.

⁶⁸ Art. 1281 ust. 1 KC FR.

Kodeks cywilny FR przewiduje najszerszą ochronę praw autorskich majątkowych do utworu ogłoszonego po śmierci autora, gdyż podlegają one ochronie przez okres siedemdziesięciu lat po opublikowaniu dzieła, począwszy od 1 stycznia roku następującego po roku jego opublikowania⁶⁹. Warunkiem objęcia ochroną takiego dzieła jest fakt, że utwór został opublikowany w ciągu siedemdziesięciu lat po śmierci autora.

W prawie rosyjskim także można znaleźć piętno smutnej przeszłości. Jeżeli autor utworu został represjonowany i pośmiertnie zrehabilitowany, okres ważności praw autorskich majątkowych uznaje się za przedłużony. Siedemdziesięcioletni okres ochrony praw autorskich majątkowych liczony jest od dnia 1 stycznia roku następującego po roku rehabilitacji autora utworu⁷⁰. Natomiast jeżeli autor pracował podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej lub brał w niej udział, okres ochrony praw autorskich majątkowych jest przedłużony o cztery lata⁷¹.

B. Republika Białoruś

Republika Białoruś za podstawę ochrony prawnoautorskiej uznaje, jako jedyne państwo członkowskie EaUG, Konstytucję⁷² Republiki Białorusi, a ponadto Kodeks cywilnego

⁶⁹ Art. 1281 ust. 3 KC FR.

⁷⁰ Art. 1281 ust. 4 KC FR.

⁷¹ Art. 1281 ust. 5 KC FR.

⁷² Конституция Республики Беларусь (изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.), „Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь” 1999, nr 1, 1/0 (opublikowany 5.01.1999 r.); „Звязда”, 27.11.1996, nr 276; „Народная газета”, 27.11.1996, nr 298; „Ведомасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь” 1994, nr 9, s. 144.

Republiki Białoruś⁷³, ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁷⁴ oraz dekrety prezydenta Republiki Białoruś i inne akty prawne Republiki Białoruś. Białoruskie prawo autorskie rozciąga się na dzieła naukowe, literaturę i sztukę, które istnieją w dowolnej obiektywnej formie: na terytorium Republiki Białoruś, niezależnie od obywatelstwa autorów i ich następców; poza Republiką Białoruś ich autorami lub ich następcami prawnymi są obywatele Republiki Białoruś. Ponadto ustawa ma zastosowanie, zgodnie z umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi przez Republikę Białoruś, wobec utworów znajdujących się poza Republiką Białoruś, gdy ich twórcami lub ich następcami prawnym są obywatele innych państw⁷⁵.

Ustawa białoruska w ramach przykładowej otwartej listy przedmiotów ochrony prawnoautorskiej wymienia: dzieła literackie (książki, broszury, artykuły itp.); utwory dramatyczne i muzyczno-dramatyczne, dzieła choreografii i pantomimy oraz inne dzieła scenariuszowe; utwory muzyczne

⁷³ Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г., „Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь” 1999, nr 7–9, s. 101; „Национальный реестр правовых актов” 2001, nr 2/744 z późn. zm.

⁷⁴ Закон Республики Беларусь от 17 мая 2011 г. об авторском праве и смежных правах, „Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь” 2011, nr 60, nr 2/1813 z późn. zm. [dalej: Ustawa białoruska o prawie autorskim].

⁷⁵ Udzielanie ochrony na terytorium Republiki Białoruś utworom, zgodnie z umowami międzynarodowymi, jest dokonywane w odniesieniu do utworów, wobec których nie wygasły prawa autorskie majątkowe w kraju pochodzenia utworu, ani takie prawa nie wygasły w myśl postanowień ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych Republiki Białoruś. Przy udzielaniu ochrony utworowi na terytorium Republiki Białoruś, zgodnie z umowami międzynarodowymi, właściciela praw autorskich do utworu określa prawo państwa, na którego terytorium miało miejsce działanie lub wydarzenie, które służyło jako podstawa do posiadania praw autorskich.

z tekstem i bez; utwory audiowizualne (kino, telewizja, filmy wideo, taśmy filmowe itp.); dzieła sztuki (rzeźba, malarstwo, rysunek, litografia itp.); dzieła sztuki użytkowej i wzornictwa; dzieła architektury, urbanistyki i sztuki krajobrazu; prace fotograficzne, w tym prace uzyskane metodami podobnymi do fotografii; mapy, plany, szkice, ilustracje i prace plastyczne związane z geografą, kartografią i innymi naukami; programy komputerowe; dzieła naukowe (monografie, artykuły, raporty, wykłady naukowe i sprawozdania, prace dyplomowe, dokumentacja projektowa itp.)⁷⁶.

Białoruski ustawodawca przyznaje status utworu oraz ochronę prawnoautorską dziełu w chwili jego powstania. Do powstania i wykonywania praw autorskich nie wymaga się dopełnienia jakichkolwiek formalności⁷⁷. Prawem autorskim objęto zarówno opublikowane, jak i niepublikowane utwory, które istnieją w dowolnej obiektywnej formie, m.in. pisemne (rękopis, maszynopisanie, zapis nutowy itp.); ustne (wystąpienie publiczne, występ publiczny itp.); nagrania dźwiękowe lub wideo (mechaniczne, magnetyczne, cyfrowe, optyczne itp.); obrazy (rysunek, szkic, obraz, mapa, plan, rysunek, film, telewizja, wideo, ramka na zdjęcia itp.); trójwymiarowe (rzeźba, model, układ, struktura itp.); elektroniczne, w tym cyfrowe. Część utworu (łącznie z tytułem), która ma cechy utworu i może być wykorzystana samodzielnie, podlega prawu autorskiemu⁷⁸.

⁷⁶ Zob. K. Kakareko, *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*, red. T. Bodio, J. Marszałek-Kawa, Toruń 2018, s. 44–68.

⁷⁷ Art. 8 ust. 1 ustawy białoruskiej.

⁷⁸ Art. 6 ust. 2 i 3 ustawy białoruskiej.

Domniemywa się, że autorem utworu jest osoba wskazana jako autor na oryginale lub kopii utworu. Praca opublikowana anonimowo lub pod przybranym nazwiskiem (pseudonim), z wyjątkiem sytuacji, gdy pseudonim autora nie pozostawia żadnych wątpliwości co do jego tożsamości, domniemywa się, że wydawca, którego nazwisko lub nazwa jest podana na tej pracy, reprezentuje autora, do chwili jego ujawnienia się, zgodnie z ustawą białoruską i w tym charakterze ma prawo do ochrony praw autora oraz zapewnienia ich realizacji⁷⁹.

Białoruski ustawodawca wskazuje, że prawa autorskie osobiste są chronione w bezterminowo i nie wygasają nigdy. Prawa autorskie majątkowe do utworu podlegają ochronie przez całe życie autora i pięćdziesiąt lat po jego śmierci⁸⁰. Prawa autorskie majątkowe wobec utworów współautorskich są chronione przez okres pięćdziesięciu lat po śmierci najdłużej żyjącego współautora. Prawa autorskie majątkowe do utworu anonimowego lub utworu, opublikowanego pod pseudonimem, podlegają ochronie przez okres pięćdziesięciu lat od momentu pierwszego zgodnego z prawem rozpowszechnienia takiego utworu lub pięćdziesięciu lat od momentu jego powstania, jeżeli przez pięćdziesiąt lat od momentu jego powstania autor nie ujawnił się. Przy ustalaniu czasu trwania praw autorskich majątkowych do utworu anonimowego lub utworu opublikowanego pod pseudonimem, w przypadku, gdy autor ujawnił swoje prawdziwe imię w terminie trwania praw autorskich majątkowych dla utworu anonimowego, zastosowanie ma podstawowa regulacja dotycząca terminu ochrony praw autorskich majątkowych. Obliczanie okresu ochrony praw autorskich majątkowych rozpoczyna się

⁷⁹ Art. 8 ust. 2 i 3 ustawy białoruskiej.

⁸⁰ Art. 20 ustawy białoruskiej.

1 stycznia roku następującego po roku, w którym miała miejsce okoliczność faktyczna, będąca podstawą do rozpoczęcia danego okresu⁸¹.

C. Republika Kazachstan

Ustawodawstwo Republiki Kazachstanu dotyczące praw autorskich i praw pokrewnych nie znajduje swojego oparcia bezpośrednio w Konstytucji i zgodnie z art. 3 ustawy, składa się z Kodeksu cywilnego Republiki Kazachstanu⁸², regulującego zagadnienie własności intelektualnej, ustawy o prawach autorskich i praw pokrewnych⁸³ i innych aktów prawnych wydanych zgodnie z nią⁸⁴. Kazachstan uchwalił ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych 10 czerwca 1996 r.⁸⁵, która z licznymi zmianami obowiązuje po dzień

⁸¹ Zob. K. Kakareko, *Standardy ochrony własności...*, op.cit., s. 56.

⁸² Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-І (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.01.2019 г.), „Казахстанская правда”, 17.07.1999, nr 172–173 (22889–22890); 20.07.1999, nr 174 (22891); 22.07.1999, nr 175 (22892); 23.07.1999, nr 176–177 (22893–22894); 24.07.1999, nr 178 (22894); 27.07.1999, nr 179–180 (22896–22897); „Ведомости Парламента РК” 1999, nr 16–17, s. 642; nr 23, s. 929; 2000 г., nr 3–4, s. 66; nr 10, s. 244; nr 22, s. 408 z późn. zm.

⁸³ Закон Республики Казахстан от 10 июня 1996 года № 6-І „Об авторском праве и смежных правах”, „Ведомости Парламента РК” 1996, nr 8–9, s. 237; „Казахстанская правда” от 19.06.1996; z późn. zm. [dalej ustawa kazachstańska o prawie autorskim].

⁸⁴ Zob. szerzej w tym przedmiocie: K. Kakareko, *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*, red. T. Bodio, J. Marszałek-Kawa, Toruń 2018, s. 44–68

⁸⁵ Закон Республики Казахстан от 10 июня 1996 года № 6-І Об авторском праве и смежных правах, „Ведомости Парламента РК” 1996, nr 8–9, poz. 237 z późn. zm. (dalej ustawa prawnoautorska Kazachstanu).

dzisiejszy. Kazachstańska ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych obejmuje swoim zakresem utwory opublikowane na terytorium Republiki Kazachstanu lub niepublikowane, ale znajdujących się w dowolnej postaci na terytorium Republiki Kazachstanu, niezależnie od narodowości autorów i ich następców; utwory opublikowane poza terytorium Republiki Kazachstan lub niepublikowanych, ale znajdujących się w dowolnej formie poza terytorium Republiki Kazachstan, a prawa autorskie do nich należą do autorów – obywateli Republiki Kazachstan lub ich następców⁸⁶. Ponadto obejmuje utwory rozpowszechnione poza terytorium Republiki Kazachstan lub niepublikowanych, ale będących w dowolnej formie poza terytorium Republiki Kazachstan, do których prawa autorskie należą do autorów (ich następców) będących cudzoziemcami, bezpaństwowcami – na podstawie umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Republikę Kazachstanu⁸⁷. Utwór uważa się za opublikowany na terytorium Republiki Kazachstan, jeżeli w terminie trzydziestu dni po dacie pierwszej publikacji poza terytorium Republiki Kazachstan został opublikowany na terytorium Republiki Kazachstanu. Przyznając ochronę utworu zgodnie z traktatami międzynarodowymi ratyfikowanymi przez Republikę Kazachstanu, czas ochrony prawa

⁸⁶ Art. 5 ustawy kazachstańskiej.

⁸⁷ Ochrona utworu, zgodnie z umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi przez Republikę Kazachstan, jest przyznawana, jeżeli prawa autorskie majątkowe do takiego utworu nie wygasły w kraju pochodzenia utworu, jak również pod warunkiem, że utwór nie został przeniesiony do domeny publicznej w Republice Kazachstanu z powodu wygaśnięcia praw autorskich majątkowych. Przy udzielaniu ochrony utworowi na terytorium Republiki Kazachstanu, zgodnie z umowami międzynarodowymi, autor utworu jest określany przez prawo państwa, w którym miało miejsce działanie lub okoliczność, która służyła jako podstawa do posiadania praw autorskich.

autorskiego nie może przekroczyć okresu ustanowionego w kraju pochodzenia utworu⁸⁸.

Ustawa kazachstańska zawiera wykaz utworów, które pozbawiono ochrony prawnoautorskiej⁸⁹: oficjalne dokumenty (ustawy, decyzje sądowe, inne teksty o charakterze ustawodawczym, administracyjnym, sądowym lub dyplomatycznym), a także ich oficjalne tłumaczenia; symbole i znaki państwowe (flagi, emblematy, rozkazy, banknoty i inne symbole i znaki państwowe); dzieła sztuki ludowej; informacje o zdarzeniach i faktach⁹⁰.

W ustawie kazachstańskiej w ramach otwartej listy przedmiotów ochrony dzieła literackie; dramatyczne i dramatyczno-muzyczne; scenariusze; dzieła choreografii i pantomimy; utwory muzyczne z tekstem lub bez; utwory audiowizualne; obrazy, rzeźby, rysunki i inne dzieła sztuki; dzieła sztuki użytkowej; dzieła architektury, urbanistyki, projektowania i krajobrazu; prace fotograficzne i prace uzyskane metodami podobnymi do fotografii; mapy, plany, szkice, ilustracje i trójwymiarowe prace związane z geografią, topografią i innymi naukami; programy komputerowe.

Ustawa kazachstańska zawiera wykaz utworów, które pozbawiono ochrony prawnoautorskiej⁹¹: oficjalne dokumenty (ustawy, decyzje sądowe, inne teksty o charakterze ustawodawczym, administracyjnym, sądowym lub dyplomatycznym), a także ich oficjalne tłumaczenia; symbole i znaki państwowe (flagi, emblematy, rozkazy, banknoty i inne symbole

⁸⁸ Art. 28 ust. 9 ustawy kazachstańskiej.

⁸⁹ Art. 8 ustawy kazachstańskiej o prawie autorskim.

⁹⁰ Zob. K. Kakareko, *Standardy ochrony własności intelektualnej...*, op.cit., s. 52.

⁹¹ Art. 8 ustawy kazachstańskiej o prawie autorskim.

i znaki państwowe); dzieła sztuki ludowej; informacje o zdarzeniach i faktach.

Ustawa kazachstańska o prawie autorskim stwierdza, że nie są utworami pomysły, koncepcje, zasady, metody, systemy, procesy, odkrycia oraz fakty⁹². KC FR nie uznaje za utwory pomysły, koncepcje, zasady, metody, procesy, systemy, rozwiązania zadań technicznych, organizacyjnych lub innych, odkrycia, fakty, języki programowania, wreszcie informacje geologiczne dotyczących podglebia⁹³. Białoruski ustawodawca nie nadaje statusu utworu pomysłom, metodom, procesom, systemom, koncepcjom, zasadom, odkryciom, faktom, nawet jeśli są one wyrażone, wyświetlone, wyjaśnione lub zawarte w utworze⁹⁴.

Kazachstańska ustawa przyznaje ochronę prawnoautorską utworom z chwilą ich powstania, nie wymagając dokonania rejestracji utworu czy dokonania jakichkolwiek formalności. W celu poinformowania o swoich wyłącznych prawach autorskich majątkowych autor lub posiadacz prawa posługuje się specjalnym znakiem ochrony praw autorskich, który musi zostać umieszczony na każdym egzemplarzu utworu i składa się z trzech elementów wymaganych łącznie: znaku ā, nazwiska (nazwy) posiadacza prawa autorskiego majątkowego, roku pierwszej publikacji dzieła. Autor, celem zastrzeżenia praw autorskich osobistych do utworu nieopublikowanej, w dowolnym momencie ma prawo dokonania wpisu w Krajowym Rejestrze Praw do Przedmiotów Chronionych Prawem Autorskim⁹⁵.

⁹² Art. 6 ust. 4 ustawy kazachstańskiej.

⁹³ Art. 1259 ust. 5 KC FR.

⁹⁴ Art. 7 ust. 2 ustawy białoruskiej.

⁹⁵ Procedura dokonania rejestracji w Krajowym Rejestrze Praw do Przedmiotów Chronionych Prawem Autorskim została szczegółowo

Kazachstańska ustawa wskazuje, że w przypadku braku innych dowodów, autorem utworu jest osoba wskazana jako autor na oryginale lub kopii utworu⁹⁶. Domniemanie autorstwa dotyczy wyłącznie samego autora i nie dotyczy posiadacza lub właściciela praw autorskich majątkowych. Publikując

uregulowana w art. 9–1 ustawy kazachstańskiej. Informacje i ich zmiany wprowadzane są do Rejestru w sposób określony przez uprawniony organ w ciągu jednego dnia roboczego po dniu otrzymania wniosku autorskiego lub na podstawie decyzji sądu, która weszła w życie. Błędy natury technicznej, które nie zmieniają przynależności, charakteru ani treści wprowadzonych informacji, mogą zostać usunięte z Rejestru w ciągu jednego dnia roboczego od daty otrzymania zgłoszenia autora. Do wniosku o wpisanie informacji do Rejestru należy dołączyć kopię utworu i kopię dokumentu potwierdzającego płatność za rejestrację oraz kopię dokumentu potwierdzającego powody obniżenia kwoty płatności, jeżeli takie obniżenie jest uzasadnione. Zamiast kopii utworu do wniosku można dołączyć szkice, rysunki, projekty lub fotografie, a dla programów komputerowych lub baz danych streszczenie zawierające nazwę programu lub bazy danych, nazwisko, imię i nazwisko (pod warunkiem, że jest to wskazane w dokumencie tożsamości) autora, datę powstania, zakres, cel, funkcjonalność, kod źródłowy (tekst źródłowy), podstawowe cechy techniczne, język programowania, typ komputera implementującego. W odniesieniu do dzieł o treściach religijnych, przedkładana jest dodatkowa kopia pozytywnego wniosku z teologicznego badania eksperta. W odniesieniu do dzieła zależnego lub pochodnego przedkłada się dodatkową kopię umowy autora zawartej z autorem lub właścicielem praw autorskich do pierwotnego utworu. Informacje o prawach autorskich do dzieł stworzonych we współautorstwie rozłącznym można wprowadzać do Rejestru oddzielnie, jeżeli wskaże na to któryś ze współautorów wniosku. Rejestr nie zawiera informacji o prawach do utworów, które służą (są przeznaczone) do odróżniania towarów (usług) niektórych osób fizycznych lub prawnych od podobnych towarów (usług) innych osób fizycznych lub prawnych. Jeśli autor przedłoży niekompletny pakiet dokumentów, organizacja ekspercka odmawia przyjęcia wniosku. Organizacja ekspercka odmawia świadczenia usługi, jeśli nie są przestrzegane wymagania ustawowe dotyczące rejestracji. Potwierdzeniem wpisu do rejestru istotnych informacji jest wydanie zaświadczenia w formie zatwierdzonej przez uprawniony organ. Wykreślenie informacji z rejestru następuje na wniosek autora, a także na podstawie decyzji sądu, która weszła w życie. Kopie dokumentów, kopia utworu lub jego opis są przekazywane stronom trzecim za zgodą autora, z wyjątkiem przypadków, gdy ustawa tego zakazuje.

⁹⁶ Art. 9 ust. 2 ustawy kazachstańskiej.

utwór anonimowo lub pod pseudonimem, z wyjątkiem przypadku, gdy pseudonim autora nie pozostawia wątpliwości co do jego osobowości, wydawca, którego imię i nazwisko jest wskazane na egzemplarzach utworu, w braku innych dowodów, jest uważany za przedstawiciela autora i jako taki ma prawo do ochrony praw autora oraz zapewnienia ich realizacji. Domniemanie to obowiązuje do momentu, gdy autor utworu anonimowego ujawni swoją tożsamość lub nie zadeklaruje swojego autorstwa⁹⁷.

W Republice Kazachstan prawa autorskie majątkowe podlegają ochronie przez całe życie autora i siedemdziesiąt lat po jego śmierci. Niecały zakres praw autorskich osobistych, a jedynie prawo do autorstwa, prawo do imienia i prawo do ochrony reputacji autora są chronione bezterminowo. Prawa autorskie do utworu, opublikowanego anonimowo lub pod pseudonimem, podlegają ochronie przez okres siedemdziesięciu lat od daty ich opublikowania. Jeżeli w okresie obowiązywania praw autorskich majątkowych autor utworu opublikowanego anonimowo lub pod pseudonimem ujawni swoją tożsamość lub jego osobowość nie będzie budziła wątpliwości, wówczas zastosowanie będzie miał podstawowy termin ochrony praw autorskich majątkowych. Prawa autorskie do utworu stworzonego we współautorstwie podlegają ochronie przez całe życie i siedemdziesiąt lat po śmierci ostatniego ze współtwórców⁹⁸.

⁹⁷ Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2007 года № 11 О применении судами некоторых норм законодательства о защите авторского права и смежных прав, „Юридическая газета”, 18.01.2008, nr 8 (1408); „Официальная газета”, 26.01.2008, nr 4 (370); „Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан” 2008, nr 1 z późn. zm.

⁹⁸ Zob. K. Kakareko, *Standardy ochrony własności intelektualnej...*, op.cit., s. 52.

Ustawodawca kazachski przewidział specjalne zasady ochrony praw autorskich majątkowych do utworu opublikowanego po śmierci twórcy. Jeżeli utwór opublikowano po raz pierwszy w okresie trzydziestu lat po śmierci twórcy, prawa autorskie majątkowe do takiego utworu podlegają ochronie przez siedemdziesiąt lat po jego opublikowaniu, począwszy od pierwszego stycznia roku następującego po wydaniu utworu. Nie bez znaczenia okazała się także smutna historia Kazachstanu jako miejsce zsyłki w okresie represji politycznych. Zgodnie z art. 28 ust. 7, jeśli twórca był represjonowany i został rehabilitowany pośmiertnie, termin ochrony praw autorskich majątkowych, przewidziany w Kazachstańskiej ustawie, zaczyna obowiązywać od 1 stycznia roku następującego po roku rehabilitacji. Obliczanie okresów ochrony praw autorskich majątkowych rozpoczyna się w dniu 1 stycznia roku następującego po roku, w którym doszło do stanu faktycznego, który jest podstawą do rozpoczęcia okresu.

D. Republika Kirgiska

W Kirgistanie ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych została przyjęta 14 stycznia 1998 r.⁹⁹ Osobliwością prawa autorskiego Kirgistanu jest zaliczenie twórczości ludowej do dzieł niechronionych ustawą obok oficjalnych dokumentów, znaków i symboli państwowych, prostych informacji prasowych o bieżących wydarzeniach. Do grona tego zaliczono ponadto wyniki uzyskane przy wykorzystaniu środków technicznych i przeznaczone do wykorzystania, bez udziału twórczości człowieka (art. 8). Przewidziano, iż twór-

⁹⁹ Закон Кыргызской Республики № 06 от 14.01.1998 г. об авторском праве и смежных правах, „Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики” 1998, nr 3, s. 67.

ca może posłużyć się notą copyrightową © umieszczając ją na egzemplarzach utworu, jednak fakt ten nie miał wywoływać żadnych innych skutków prawnych poza informacją do kogo należały autorskie prawa majątkowe w chwili publikacji. Umożliwiono także dokonanie rejestracji utworu w rejestrze prowadzonym przez Urząd Patentowy Kirgistanu, wraz z informacją o jego twórcy i osobie, której przysługują autorskie prawa majątkowe. Do twórców utworów audiowizualnych zaliczono: autora scenariusza, twórcę utworu muzycznego lub słowno-muzycznego stworzonego do wykorzystania w utworze audiowizualnym, reżysera oraz dyrektora artystycznego.

Utwory pracownicze, na zasadach wyłącznego prawa korzystania z utworu, należą – w myśl kirgiskiej ustawy – do pracodawcy. Autorskie prawa osobiste do utworu pracowniczego należą do twórcy, przy tym pracodawca ma prawo do wskazania swojej nazwy przy każdym wykorzystaniu utworu pracowniczego. Po upływie dziesięciu lat od powstania utworu, za zgodą pracodawcy wcześniej, prawo twórcy do korzystania z utworu pracowniczego oraz prawo do wynagrodzenia przysługują w pełni twórcy, bez względu na treść postanowień umowy o pracę.

Na autorskie prawa osobiste składają się prawo do: autorstwa, oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo udostępniania go anonimowo, decydowanie o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, w tym także o wycofaniu utworu oraz nienaruszalności utworu, rozumiane jako prawo do ochrony utworu i jego tytułu.

Do autorskich praw majątkowych ustawodawca zaliczył: prawo do odtwarzania, rozpowszechniania, importu, publicznego odtwarzania, publicznego wykonania, nadawania i reemisji, prawo do tłumaczenia, opracowania i opublikowania. Zaznaczono, że wyłączne prawo do korzystania

z architektonicznego, urbanistycznego i krajobrazowego utworu zakłada również praktycznej ich realizacji. Twórcy takich projektów mają zagwarantowane przez ustawę prawo domagania się od zamawiającego prawa uczestniczenia w realizacji swojego projektu na etapach przygotowywania dokumentacji i budowy, co sprowadza się do wykonywania nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Okres ochrony autorskiego prawa majątkowego przewidywano na 50 lat po śmierci twórcy lub ostatniego ze współtwórców. Utwór anonimowy objęty jest ochroną przez 50 lat po roku jego rozpowszechnienia. Jednak utwory rozpowszechnione w ciągu 50 lat po śmierci twórcy podlegają ochronie przez okres 50 lat licząc od 1 stycznia roku następnego po roku rozpowszechnienia. Zaznaczono wyraźnie, że autorstwo, imię twórcy oraz nienaruszalność utworu – a więc autorskie prawa osobiste – są chronione bezterminowo.

Twórcy utworów plastycznych przyznano prawo domagania się od ich właścicieli możliwości realizacji prawa odtworzenia utworu poprzez zapewnienie dostępu do tego utworu. Nie łączy się to z możliwością domagania się od właściciela utworu plastycznego dostarczenia go do twórcy. Każda publiczna sprzedaż utworu plastycznego przez galerię, salon artystyczny, sklep etc. bądź w wyniku aukcji, uprawnia twórcę oraz jego spadkobierców (ustawowych lub testamentowych) do otrzymania 5% od ceny sprzedaży.

Do dozwolonego użytku zaliczono: prawo cytatu, rozumiane jako korzystanie do celów naukowych, badawczych, polemiki, krytyki i informowania; prawo przedruku prasowego; prawo użytku dla bibliotek i archiwów. Za dozwolony użytek uznano: publiczne wykonywanie utworów podczas ceremonii oficjalnych, religijnych i pogrzebowych; korzystanie z utworów do celów postępowań sądowych i administra-

cyjnych; prawo tymczasowego przechowywania utworów emitowanych przez nadawców; wreszcie prywatny niekomercyjny użytek osobisty.

W ustawie posłużono się pojęciem domeny publicznej, rozumianej jako ogół utworów, wobec których wygasły autorskie prawa majątkowe oraz utworów, które nigdy nie uzyskały ochrony prawnoautorskiej na terenie Kirgistanu. Zagwarantowano prawo swobodnego korzystania z utworów zaliczanych do domeny publicznej przez dowolne kategorie podmiotów bez wypłaty wynagrodzenia, pod warunkiem poszanowania autorskich praw osobistych. Na rząd Kirgistanu nałożono obowiązek określenia wysokości kwot przekazywanych do Państwowego Funduszu Własności Intelektualnej z tytułu korzystania z utworów zaliczanych do domeny publicznej (art. 28 ust. 3).

W ustawie bardzo szczegółowo opisano zasady przejścia autorskich praw majątkowych na podstawie umowy oraz w drodze dziedziczenia (art. 29–33). Wskazane zostały minimalne wymogi stawiane wobec umowy oraz postanowienia, które jako *ius cogens* mają zastosowanie w przypadku braku regulacji w umowie. Rząd Kirgistanu zobowiązany został do określenia minimalnych stawek wynagrodzenia za korzystanie z utworów objętych ochroną prawnoautorską oraz za przeniesienie praw autorskich majątkowych (art. 31 ust. 3).

Zapewniono możliwość dochodzenia ochrony praw autorskich na drodze sądowej z możliwością domagania się: uznania praw, przywrócenia stanu sprzed naruszeń, zaprzestania naruszeń, wypłaty odszkodowanie, wydania dochodów uzyskanych w związku z naruszeniem prawa autorskiego, wypłaty kompensaty w kwocie odpowiadającym od 20 do 50 tys. minimalnym wynagrodzeniom. Osoba winna zniszczenia oryginału utworu plastycznego, rękopisu lub ostatecz-

nej wersji utworu audiowizualnego, umyślnie lub w wyniku niedbalstwa, na wniosek twórcy lub uprawnionego z tytułu praw pokrewnych, zobowiązana jest do naprawienia materialnej i moralnej szkody¹⁰⁰.

4. Traktat o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i jego postanowienia w zakresie prawa autorskiego

W myśl art. 1 Traktatu o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (dalej: Traktat EaUG) strony ustanawiające euroazjatycką Unię Gospodarczą uczyniły to w celu zapewnienia swobodnego przepływu towaru, usług, kapitału oraz siły roboczej, a także wdrażanie skoordynowanych, uzgodnionych i ujednoliconych polityk w tych sektorach gospodarki, które określa zarówno Traktat, jak i umowy międzynarodowe EaUG. Przesądzone przy tym, że związek jest międzynarodową organizacją zajmującą się regionalną integracją gospodarczą i posiadającą międzynarodową osobowość prawną. W tekście Traktatu stwierdzono, że pod pojęciem państw członkowskich należy rozumieć państwa będące członkami EaUG i stronami Traktatu. Pod pojęciem „wspólna przestrzeń gospodarcza” Traktat chce rozumieć przestrzeń składającą się z terytoriów państw członkowskich, na których działają podobne i porównywalne mechanizmy regulacji gospodarczej oparte na zasadach rynkowych, w których doszło także do zharmonizowania ustawodawstwa lub ujednolicenia norm prawnych, a ponadto funkcjonuje zbliżona infrastruktura. „Harmonizację ustawodawstwa” Traktat pojmuje jako zbliżanie ustawodawstw państw członkowskich mające na celu

¹⁰⁰ Zob. szerzej: K. Kakareko, *Prawo autorskie w państwach Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2018, nr 2, s. 73–98.

ustanowienie podobnych, porównywalnych regulacji prawnych w niektórych obszarach. Jako „wspólną politykę” Traktat rozumie politykę realizowaną przez państwa członkowskie na określonych przez nie obszarach przewidzianych w Traktacie. Zakłada ona stosowanie przez państwa ujednoliconych regulacji prawnych. Natomiast „wspólny jednolity rynek” to zespół stosunków gospodarczych wewnątrz EaUG zapewniający swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i siły roboczej. Pod pojęciem „uzgodnionej polityki” Traktat rozumie politykę realizowaną przez państwa członkowskie w różnych dziedzinach, przy czym podstawą jej jest harmonizacja regulacji prawnych także w oparciu o decyzje organów Unii w zakresie niezbędnym do osiągnięcia jej celów. „Polityka skoordynowana” to polityka zakładająca realizację współpracy między państwami członkowskimi oparta o „wspólne podejście” zatwierdzone przez organy Unii niezbędne do osiągnięcia celów Unii. Wskazano także, że „ujednolicenie ustawodawstwa” polega na zbliżeniu ustawodawstw państw członkowskich zmierzające do ustanowienia identycznych mechanizmów regulacji prawnych w niektórych dziedzinach określonych w EaUG. Bardzo ważnym terminem prawnym jest pojęcie „unii celnej”. Traktat definiuje ją jako formę integracji handlowej i gospodarczej państw członkowskich, u podstaw której leży jednolity obszar celny w ramach którego normowane są cła, pozataryfowe środki regulacyjne w oparciu o jednolitą taryfę celną.

W Traktacie zdefiniowano pojmowanie aktów normatywnych, wskazując, że obok umów międzynarodowych w ramach Unii, czyli umów zawieranych między państwami członkowskimi w sprawach związanych z funkcjonowaniem i rozwojem Unii do systemu prawa EaUG należą także umowy międzynarodowe Unii ze stroną trzecią, czyli umowy

zawarte przez EaUG z państwami trzecimi, ich stowarzyszeniami oraz organizacjami międzynarodowymi. Przesądzono również, że akty normatywne wydawane przez organy EaUG mające charakter organizacyjno-administracyjny będą nosiły miano „zarządzeń”, natomiast termin „decyzja” odnosi się do aktów przyjętych przez organy EaUG mające charakter normatywno-prawny.

W art. 3 Traktatu EaUG, opisując podstawowe zasady funkcjonowania Unii, stwierdzono, że będzie ona działać w ramach kompetencji przyznanych jej przez państwa członkowskie kierując się pięcioma zasadami: poszanowaniem powszechnie uznanych zasad prawa międzynarodowego, w tym zasad suwerennej równości państw członkowskich i ich integralności terytorialnej; poszanowaniem specyfiki struktury politycznej państw członkowskich; chęcią zapewnienia wzajemnie korzystnej współpracy, równości i uwzględnienia narodowych interesów stron Traktatu; przestrzeganie zasad gospodarki rynkowej i uczciwej konkurencji; wreszcie w oparciu o funkcjonowanie unii celnej bez wyjątków i ograniczeń, po zakończeniu okresów przejściowych. Podkreślono, że państwa członkowskie mają stworzyć Unii dogodne warunki do wykonywania jej funkcji, powstrzymując się od środków, które mogłyby zagrozić osiągnięciu celów Unii. Jako główne cele EaUG wskazano tworzenie warunków dla stabilnego rozwoju gospodarek państw członkowskich w interesie poprawy poziomu życia ich ludności; dążenie do utworzenia jednolitego rynku towarów, usług i przepływu siły roboczej, ponadto zaś kompleksowa modernizacja, współpraca i zwiększenie konkurencyjności gospodarek krajowych w gospodarce światowej¹⁰¹.

¹⁰¹ W literaturze Tomasz Waśkiel, przedstawiając główne cele EaUG, wskazał, że należy do nich poszerzenie dotychczasowej unii cel-

W treści Traktatu EaUG poświęcono problematyce własności intelektualnej sekcje XXIII (art. 89–91). Problematyki tej dotyczą także postanowienia załącznika nr 26 zatytułowanego Protokół o ochronie i egzekwowaniu praw do przedmiotu własności intelektualnej. W jego treści zajęto się prawami autorskimi i pokrewnymi, znakami towarowymi i usługowymi, znakami towarowymi i usługowymi EaUG, zasadą wyczerpanie wyłącznego prawa do znaku towarowego i znaku towarowego EaUG. Ponadto odniesiono się do oznaczeń geograficznych, nazwy pochodzenia towarów, wynalazków wzorów użytkowych, projektów przemysłowych, dorobku selekcyjnego, topologii układów scalonych, tajemnic produkcyjnych (know-how)¹⁰².

5. Konkluzje

Przedstawiona analiza dowodzi w sposób przekonujący, że prawo autorskie i prawa pokrewne należą do tych dziedzin prawa, które nie dają się zamknąć w granicach jednego państwa, nawet jeżeli będzie to państwo o najpotężniejszym potencjale ekonomicznym. Myśl ludzka nie zna granic i żadne kordony ustawodawcza nie są w stanie zmieścić ją w cia-

nej o swobodny przepływ kapitału, towarów oraz siły roboczej przywołując art. 4 Traktatu to oczywista omyłka, gdyż główne cele Unii zostały określone inaczej. Nie ma wśród nich w szczególności dążenia do poszerzenia dotychczasowej unii celnej, a jedynie wskazano na dążenie do utworzenia jednolitego rynku towarów. Zob. T. Waśkiel, *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – plany i perspektywy rozwoju*. Wschodnioznawstwo, Wrocław 2017, s. 429.

¹⁰² Fakt, że problematyka treści traktatu w tym zakresie oraz protokołu 26 stała się przedmiotem odrębnego referatu J. Sobczaka, *Ochrona własności intelektualnej w państwach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, przedstawionego w toku obrad kongresu azjatyckiego w 2020 r., zwalnia autorki od potrzeby analizowania tych treści.

snych gorsetach prac wewnętrznych. Traktat o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej jest tego jasnym dowodem. Rosja nie pała jeszcze Carski chęcią do tego, aby stać się jednym z państw, których prawo autorskie podlegać będzie jednej międzynarodowej konwencji. Również Związek Radziecki był wyraźnie przeciwnikiem takiego. Okazało się jednak, że państwo nowoczesne nie może funkcjonować w oderwaniu od rozwiązań przyjętych w prawie międzynarodowym, szczególnie w zakresie własności intelektualnej. EaUG wyraźnie zdaje się naśladować koncepcję przyjętą przez Unię Europejską ze wszystkimi walorami i wadami tych koncepcji. Wypada jednak zauważyć, że EaUG znajduje się w znacznie trudniejszej sytuacji, gdyż różnice między ustawodawstwami, które je tworzą, są znacznie głębsze niż te, które dzieliły i w pewnym stopniu po dzień dzisiejszy dzielą państwa UE. Różnice kulturowe między Federacją Rosyjską i Republiką Białorusi a pozostałymi państwami członkowskimi są niewyobrażalne. Ich efektem był długotrwały czas negocjacji Traktatu o EaUG. Jest to rzecz całkowicie zrozumiała, zważywszy że w wielu państwach Europy Zachodniej po dzień dzisiejszy istnieje obawa, iż funkcjonowanie w ramach Unii Europejskiej pozbawia państwa w znaczącej części suwerenności gospodarczej. W gruncie rzeczy nie można się oprzeć wrażeniu, że spoiwem, które zlepia Unię Europejską jest przekonanie, że jest to przedsięwzięcie przynoszące państwom, będącym z jej członkami, wymierne i niemałe zyski. Nie znaczy to jednak, że obawy przed ścisłą integracją wygasły i wszyscy przedstawiciele społeczeństw państw członkowskich stali się entuzjastami UE. W obszarze EaUG przekonanie o korzyściach integracji jest znacznie mniejsze, a obawy przed utratą świeżo odzyskanej suwerenności znacząco większe. W dużej mierze wynika to

z faktu, że nie da się zaprzeczyć, że w EaUG tę rolę wiodącą długo, a może nawet zawsze, będzie pełnić Federacja Rosyjska. Jest to spowodowane wielkością terytorialną Federacji, jej potencjałem gospodarczym i niezaprzeczalnymi ambicjami politycznymi, wyrażającymi się w chęci powrotu na stanowisko lidera w danym obszarze i głównego gracza na rynkach światowych.

Różnice kulturowe w zakresie prawa autorskiego i praw pokrewnych, a szerzej rzecz ujmując w zakresie prawa własności intelektualnej, sprowadzają się do tego, iż Federacja Rosyjska wyraźnie traktuje prawo autorskie jako jeden z obszarów prawa cywilnego na równi z prawem rodzinnym i opiekuńczym bądź prawem spadkowym. Nie przeczy temu fakt, że elity polityczne Federacji wyraźniej i dość stanowczo zmierzają do zbliżenia prawa autorskiego, obowiązującego w Federacji, do standardów Europy Zachodniej, widząc z tym interes gospodarczy. Władze Republiki Białoruś zdają się do prawa autorskiego i praw pokrewnych nie przywiązywać nadmiernej wagi, uznając, że takie rozwiązania ustawowe muszą istnieć, ale nie dostrzegają ich znaczenia dla rozwoju gospodarki. Paradoksalnie, najbardziej nowoczesne spojrzenie na znaczenie prawa autorskiego i praw pokrewnych prezentuje Republika Kazachstan, która widzi w tej gałęzi prawa nie tylko ochronę praw majątkowych i gospodarczych, lecz także podstawę dla ochrony dziedzictwa narodowego i rozwoju kultury narodowej.

Bibliografia

- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa 2016.
Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie w Światowej Organizacji Handlu*, Warszawa 2006.

- Błęszyński J., *Prawo autorskie*, Warszawa 1978.
- Bochańczyk-Kupka D., *Państwo a ochrona własności intelektualnej*, „Studia Ekonomiczne”. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu ekonomicznego w Katowicach 2017, nr 311.
- Brison F., *The influence of the seven first European directives on Belgian copyright*, [w:] „*Harmonisation of European IP Law, From European rules to Belgian law and practice, Contributions in honour of Frank Gotzen*”, red. M-Ch. Janssens, G. van Overwalle, Bruksela 2012.
- Dugiel W., Światowa Organizacja Handlu a kraje rozwijające się, „*International Journal of Management and Economics*” 2008, nr 24.
- Elst M., *Copyright, Freedom of Speech, and Cultural Policy in the Russian Federation*, Leiden–Boston 2005.
- Golat R., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2005.
- Goldman W.S., *Berne-ing the Soviet Copyright Codes: Will the U.S.S.R. Alter Its Copyright Laws to Comply with the Berne Convention*, „*Dickinson Journal of International Law*” 1990, vol. 8, nr 395.
- Gołda-Sobczak M., *Prawo autorskie Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Kultura prawna państw azjatyckich*, red. J. Marszałek-Kawa, M. Górniewicz, Toruń 2020.
- Grzybowski S., *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
- Jaskiernia A., *Publiczne media elektroniczne w Europie*, Warszawa 2006.
- Jaskiernia A., *Rada Europy a problemy mediów masowych*, Warszawa 2002.
- Kakareko K., *Prawo autorskie w państwach Azji Centralnej*, „*Nowa Polityka Wschodnia*”, 2018, nr 2.
- Kakareko K., *Prawo prasowe w państwach Azji Centralnej*, „*Nowa Polityka Wschodnia*” 2018, nr 2.

- Kakareko K., *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, [w:] *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*, red. T. Bodio, J. Marszałek-Kawa, Toruń 2018.
- Konwencja berneńska z komentarzami F. Zolla. Warszawa 1926.
- Kostański P., *Światowy system ochrony praw artystów wykonawców utworów audiowizualnych – traktat pekiński*, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Bogusławowi Garlikowi*, red. J. Pisuliński, P. Tereszkievicz, F. Zoll, Warszawa 2012.
- Kopff A., *Prawo cywilne a prawo dóbr niematerialnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1975, z. 5.
- Łętowska E., *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1993.
- Nowicka A., *Prawo autorskie a społeczeństwo informacyjne. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*, red. T. Zasępa, R. Chmura, Częstochowa 2001.
- Radwański Z., *Derywacyjna koncepcja wykładni polskiego prawa prywatnego a wykładnia prawa Unii Europejskiej*, [w:] „*Aurea praxis, aurera theoria*”. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Sobczak J., *Europejski ład komunikacyjny w procesie globalizacji*, [w:] *Europejska myśl polityczna wobec globalizacji*, red. J. Sobczak, R. Bäcker, Łódź 2005.
- Sobczak J., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa–Poznań 2000.

- Sobczak J., *Spółeczeństwo informacyjne w dobie globalizacji*, [w:] *Demokracja w dobie globalizacji*, t. 2: *Aspekty teoretyczne*, red. M. Domagała, J. Iwanek, Katowice 2008.
- Stępień-Załużka B., *Geneza i działalność Światowej Organizacji Handlu (WTO) na arenie międzynarodowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza”, 2009, z. 53.
- Szwaja J., Szajkowski A. (red). *System prawa własności intelektualnej*, t. III: *Prawo wynalazcze*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1990
- Waśkiel T., *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – plany i perspektywy rozwoju. Wschodnioznawstwo*, Wrocław 2017.
- Władyka S., *Problem prawa gospodarczego*. „Studia cywilistyczne” 1964, t. V.
- Zoll F., *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa publicznego, konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego* t. 2, red. Z. Cybichowski, Warszawa 1938.

Abstrakt

W początkach XX w. wykształciła się w Europie koncepcja prawa własności intelektualnej. Międzynarodowe standardy tej gałęzi prawa formułowano powoli w systemie prawa międzynarodowego powszechnego (uniwersalnego), a następnie w ramach regionalnych systemów prawnych, prawie Unii Europejskiej oraz w systemie Rady Europy. Zarówno Rosja Carska, jak i później ZSRR, nie przystąpiły do Konwencji Berneńskiej, mającej kluczowe znaczenie w systemie prawa własności intelektualnej. Zarówno Federacja Rosyjska, jak i państwa, które weszły w skład Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, przystąpiły do Konwencji Berneńskiej jako państwa niepodległe po rozpadzie ZSRR. W tekście przedstawiono ewolucję procesów integracyjnych w dziedzinie własności intelektualnej. Ostatecznie standardy ochrony własności intelektualnej w Euroazjatyckiej Unii

Gospodarczej zostały sformułowane w Traktacie o Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. W jego tekście wyraźnie naśladowano koncepcję przyjętą przez Unię Europejską ze wszystkimi atutami i wadami. Na kształcie standardów zaciążyły różnice kulturowe między państwami członkowskimi EaUG. Przy czym wyraźnie prawo autorskie traktowane jest jako jeden z obszarów prawa cywilnego.

Słowa kluczowe: Euroazjatycka Unia Gospodarcza, własność intelektualna, prawo autorskie, Konwencja Berneńska

Abstract

At the beginning of the 20th century, the concept of intellectual property law developed in Europe. The international standards of this branch of law were slowly formulated in the system of universal international law, and then within the framework of regional legal systems, European Union law and the system of the Council of Europe. Both Tsarist Russia and later the USSR did not accede to the Bern Convention, which was then and still is of key importance in the intellectual property law system. Both the Russian Federation and the states that became members of the Eurasian Economic Union acceded to the Bern Convention as independent states after the collapse of the USSR. The paper presents the evolution of integration processes in the field of intellectual property. Ultimately, the standards for the protection of intellectual property in the Eurasian Economic Union were formulated in the Treaty on the Eurasian Economic Union. The text of the treaty clearly follows the concept adopted by the European Union with all its strengths and weaknesses. The shape of the standards was influenced by cultural differences between the member states of the Eurasian Economic Union. At the same time, copyright is clearly treated as one of the areas of civil law.

Keywords: Eurasian Economic Union, intellectual property, copyright, the Bern Convention